

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE İSTİKRAR
PROGRAMLARI
(1980-2005)**

**DANIŞMAN
YDR.DOÇ.DR. ABDULKERİM GÖK**

**HAZIRLAYAN
İHSAN KURAN**

ŞANLIURFA-2006

ÖNSÖZ

Bu çalışmada 1980'den itibaren Türkiye'de yaşanan krizler ve uygulanan istikrar programları incelenmiştir. Bu tezin konusunun seçiminden yazımına kadar geçen her aşamada benim yönümü bulmamı sağlayan, yaptığım basit hatalarda dahi sabrını koruyan, benim özgüvenimi kazanmamı sağlayan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim GÖK'e teşekkürü bir borç biliyorum.

İhsan KURAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	V
TABLolar DİZİNİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.EKONOMİK KRİZ VE İSTİKRAR POLİTİKALARI.....	3
1.1. EKONOMİK KRİZİN TANIMI.....	3
1.1.1 Ekonomik Krizin Sınıflandırılması.....	4
1.1.1.1. Reel Sektör Krizleri.....	5
1.1.1.2. Finansal Krizler.....	5
1.1.1.3. Bankacılık Krizi.....	5
1.1.1.4. Dış Borç Krizi.....	6
1.1.1.5. Borsa Krizi.....	6
1.1.1.6. Para Krizi.....	6
1.2. FİNANSAL KRİZ MODELLERİ.....	8
1.2.1. Birinci Kuşak Kriz Modelleri.....	8
1.2.2. İkinci Kuşak Kriz Modelleri.....	11
1.2.3. Üçüncü Kuşak Kriz Modelleri.....	13
1.3. FİNANSAL KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ.....	15
1.4. EKONOMİK İSTİKRAR VE İSTİKRAR POLİTİKALARI.....	20
1.4.1. Ekonomik İstikrarın Tanımı.....	20
1.4.2. İstikrar Politikaları.....	21
1.4.3 Farklı Kuramsal Yaklaşımlarla İstikrar Politikaları.....	22
1.4.3.1. Klasik Yaklaşım.....	22
1.4.3.2. Keynesyen Yaklaşım.....	22
1.4.3.3. Monetarist Yaklaşım.....	23
1.4.3.4. Yapısalcı Yaklaşım.....	24
1.4.4. Ortodoks İstikrar Politikaları.....	25
1.4.5. Heteredoks İstikrar Politikaları.....	26
1.4.6. IMF Tipi İstikrar Programları.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKİYE'DE 1980 VE SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER VE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	30
2.1. TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	30
2.1.11 24 Ocak Kararlarını Almaya Götüren Süreç.....	30
2.1.1. 24 Ocak Kararlarında Alınan Tedbirler.....	33
2.1.2. 24 Ocak Programı'nın Uygulama Aşamaları ve Sonuçları.....	35
2.1.2.1. 1980-1983 Dönemi.....	35
2.1.2.2.1984-1989 Dönemi.....	37

2.2.5 NİSAN 1994 İSTİKRAR KARARLARI.....	40
2.2.1. 1990-1995 Dönemi.....	40
2.2.2. 5 Nisan Kararlarının Özellikleri ve Stratejisi.....	41
2.2.3. 5 Nisan Kararlarının Amaçları.....	42
2.2.4. 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri.....	42
2.2.5. 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Uygulama Sonuçları.....	45
2.3.KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 KRİZLERİ.....	47
2.3.1. İstikrar Programı Öncesi Türk Ekonomisinin Genel Durumu.....	47
2.3.2. 9 Aralık 1999 İstikrar Programı'nın Ana Hatları.....	48
2.3.2.1. Döviz Kuru Politikası.....	50
2.3.2.2. Para Politikası.....	52
2.3.2.3. Maliye Politikası.....	54
2.3.2.4. Gelirler Politikası.....	54
2.3.2.5. Yapısal Reformlar.....	55
2.3.3. Enflasyonu Düşürme Programının Zayıf Yönleri.....	55
2.3.4. Bankacılık Kesimi ve Krizin Öncü Göstergeleri.....	60
2.3.4.1. Finansal Kriz ve Bankacılık Kesimi.....	60
2.3.4.2. Kasım Krizi İçin Bazı Somut Göstergeler.....	63
2.3.4.3. Kasım Krizinin Nedenleri.....	67
2.3.5. Şubat 2001 Krizi.....	71
2.4.GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMININ ANA HATLARI.....	72
2.5 TEMEL GÖSTERGELERLE PROGRAMIN 2000,2001,2002,2003 ve 2004 YILI PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	74
SONUÇ.....	80
KAYNAKLAR.....	82
ÖZET.....	89
ABSTRACT.....	90

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Oluştukları Piyasalara Göre Sınıflandırılması.....	4
Şekil 2: Toptan Eşya Fiyatları ve Kur Sepeti (Yıllık % Değişim).....	50
Şekil 3: Temmuz 2001- Aralık 2002 Yılları Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı.....	52
Şekil 4: Net İç Varlıklar Ve Net Dış Varlıklar (Bugünkü Değerler, Ekim 1989-1999).....	53
Şekil 5: Bankacılık Kesiminin Döviz Açık Pozisyonu; Milyar Dolar ve Sermaye + Kar İçinde Oranı %, 1996-2000.....	64
Şekil 6: Gecelik Faizde En Düşük, En Yüksek ve Ortalama Oranlar.....	65
Şekil 7: 10 Yıl Vadeli Türkiye ve ABD Tahvillerinin İkincil Piyasa Faizleri (Getirileri) ve Türkiye İçin Risk Primi.....	65

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Krizleri Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımların Esas Aldığı Temel Göstergeler ve Güvenirlikleri.....	17
Tablo 2: Temel Makro Ekonomik Hedefler (2000-2002).....	49
Tablo 3: 1 ABD Doları + 0.77 Euro'dan Oluşan Döviz Kuru Sepeti Hedefleri.....	51
Tablo 4: Net İç Varlıklar (Trilyon TL.).....	52
Tablo 5: Net Uluslar arası Rezerv Taban Değerleri (Milyon ABD Doları).....	54
Tablo 6: Ortalama Bileşik Hazine Faizi, 12 Aylık Tüfe Ve Tefe Enflasyonu Ve Beklenen Tefe Enflasyonu.....	56
Tablo 7: Yerli Ve İthal Otomobil Satışı, 1998 - 2000, 1000 Adet.....	59
Tablo 8: Kısa Vadeli Dış Borcun Döviz Rezervine Ve İhracata Oranı; Banka Açık Pozisyonunun Döviz Rezervine Oranı.....	65
Tablo 9: 12 Aylık Cari Açık / Döviz Rezervi, 12 Ay Sonra Beklenen Tefe Enflasyonu Ve 12 Ay Sonrası İçin Kur Sepeti.....	66
Tablo 10: Reel Ekonomi.....	74
Tablo 11: Enflasyon Oranları.....	75
Tablo 12: Döviz Kuru, Hazine Faizi Ve İşsizlik Oranı.....	75
Tablo 13: Bütçe Dengesi.....	76
Tablo 14: Borç Göstergeleri.....	77
Tablo 15: Ödemeler Dengesi	78
Tablo 16: Mevduat Toplamı, Kredi Stoku Ve Döviz Rezervleri.....	79

KISALTMALAR

- a.g.e : Adı geçen eser
a.g.m : Adı geçen makale
BKM : Birinci Kuşak Modeller
DB : Dünya Bankası
DİBS : Devlet iç Borçlanma Senedi
GEGP : Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
İKİM : İkinci Kuşak Modeller
IMF : Uluslar arası Para Fonu
KİT : Kamu İktisadi Teşekkülleri
TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TSMF : Tasarruf Sigortası Mevduatı Fonu
ÜKM : Üçüncü Kuşak Modeller

Economic Crisis And Stabilization Programs In Turkey (1980-2005)
Ihsan Kuran

ABSTRACT

In this thesis, economic crisis and its types, financial crisis and financial crisis models are examined. Then, stability programs are mentioned and after the examination of stability policies according to different theoretical approaches, the aims and goals of stability policies are mentioned. Then the economic crisis that happened after 1980 are mentioned and the effects of the stability programs, which are practiced, over the macro economic variables are stated in detail.

Key Words: Economic Crisis, Financial Crisis, Stabilization Programs, Stabilization Policies, 24 January Decisions, 5 April Decisions, 2001 Crisis.

Türkiye’de Ekonomik Krizler ve İstikrar Programları (1980-2005)
İhsan Kuran

ÖZET

Bu çalışmada, ekonomik kriz ve türleri, finansal krizler ve finansal kriz modelleri incelenmiştir. Daha sonra istikrar politikalarından bahsedilmiş ve farklı kuramsal yaklaşımlarla istikrar politikaları incelendikten sonra istikrar politikalarının amaçları ve araçlarına değinilmiştir.

Son olarak 1980 sonrasında günümüze kadar olan zaman içerisindeki ekonomik krizlere değinilmiş ve sonra uygulanan istikrar programlarının makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Finansal Kriz, İstikrar Programları, İstikrar Politikaları, 24 Ocak kararları, 5 Nisan Kararları, 2001 krizi

1.GİRİŞ

Ekonomik kriz, iktisat biliminin ortaya çıkmasından bu yana iktisat yazınının incelediği konular arasında sürekli olarak en önde geleni arasında olmuştur. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir kriz küreselleşme akımının da etkisiyle kendisiyle bağlantılı olsun ya da olmasın diğer ekonomileri de etkileyebilmektedir. Ekonominin genel dengesini bozan bu krizlerin oluşum nedenlerini tespit etmek ve çözüm yolları bulmak amacıyla bir çok iktisadi düşünce akımı geliştirilmiştir. Krizle karşılaşan ekonomiler bozulan ekonomik dengelerini yeniden düzenlemek amacıyla ekonomik yapılarına uygun olan ve istikrar politikası olarak adlandırılan çeşitli programlar uygulamalar.

Türkiye ekonomisi, krizle ilk defa 1946 yılında tanışmıştır. 1946 yılından 2000 yılına kadar da periyodik aralıklarla yeni ve daha derin krizlerle ağır yaralar almıştır. Yaşanan tüm bu ekonomik krizler neticesinde ekonominin makro ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilenerek ekonominin gelişim hızı yavaşlamıştır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1980'den bu yana uygulanan ekonomik istikrar tedbirleri, uygulanmaya konulma nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte incelenilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, başlangıç olarak 1980 yılının alınmış olması, özellikle bu tarihten sonra alınan kararların ekonomiyi büyük bir yapısal dönüşüm süreci içine sokması ve uygulama sonuçlarının çok geniş bir alana yayılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

1990'lı yıllardan sonra Türkiye ekonomisinde krizlerin yaşanma sıklığının giderek arttığı görülmektedir. Bunun nedenleri olarak; 1980 sonrasında ithalata dayalı büyümeden ihracata dayalı büyümeye geçilmesi, küreselleşme nedeniyle ekonominin dışsal faktörlere duyarlılığının artması, 1989 yılında uluslar arası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte ani ve sert "sıcak para" giriş-çıkışlarıyla birlikte finansal sektörde meydana gelen dengesizlikler ve özellikle yıllardır uygulanan yanlış para ve maliye politikaları gösterilebilir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, ekonomik kriz kavramı tanımlanıp ekonomik kriz türleri incelendikten sonra finansal kriz modelleri ve bu krizleri tahmin etmeye yarayan öncü göstergeler incelenecektir. Bölümün devamında ekonomik istikrarın tanımı yapıldıktan sonra kuramsal yaklaşımlarla istikrar politikaları, Ortodoks, Heteredoks ve IMF Tipi istikrar politikaları incelenecektir.

İkinci bölümde, 1980 ekonomik krizi ve 24 Ocak 1980 Kararları, 1994 ekonomik krizi ve 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte detaylı olarak incelendikten sonra Cumhuriyet tarihimizin en tahripkar krizi olmasının yanında ekonomik

ve sosyal alanda etkileri halen devam etmekte olup güncelliğini koruyan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ayrıntılı bir şekilde incelendikten sonra bu son iki krizin temel makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EKONOMİK KRİZ VE İSTİKRAR POLİTİKALARI

1.1. EKONOMİK KRİZİN TANIMI

Kriz kelimesi Yunanca "krisis" sözcüğünden gelmektedir. Kelime anlamı ise karar vermektir (Önder, 2001: 45). Kriz kavramının tanımı son derece geniştir. Sosyal bilimlerin doğası gereği ortak bir tanım üzerinde uzlaşmaya varılamamış olmasına rağmen yapılan farklı tanımlar hep aynı payda da birleşmiştir.

Kriz kavramı, ekonomik konjonktürdeki genişleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım, buhran ya da daralma evresine geçişi tanımlar (Rosier,1991:20). Kriz, ekonominin dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma ya da istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma düşmesi olarak ta tanımlanabilir (Özgüven, 2001: 56).

Kriz kavramını bu şekilde tanımladıktan sonra ekonomik krizi; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlayabiliriz (Kibritçioğlu, 2001: 174).

Büyük sıkıntı, buhran, bunalım gibi kelimeler krizle eş anlamda kullanılmakta olup karşı karşıya kalınan olayların kriz olarak tanımlanması yukarıda yapılan tanımlardan da görüldüğü gibi göreceli olabilmektedir. Karşı karşıya kalınan olayın kriz olarak adlandırılabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekmektedir (Aktan, Şen, 2002: 1225-1226):

-Kriz, önceden bilinmeyen bir anda ortaya çıkar.

-Kriz, meydana gelen tüm olumsuzluklara rağmen yeni fırsatlar yaratması açısından yeni bir başlangıçtır.

-Krizler, bulaşıcı bir hastalık gibi diğer sektörlerle ve ekonomilere kolayca sıçrayabilir.

-Kriz, bir firmada, sektörde ya da genel olarak ekonominin tümünde ortaya çıkan ciddi bir sorundur.

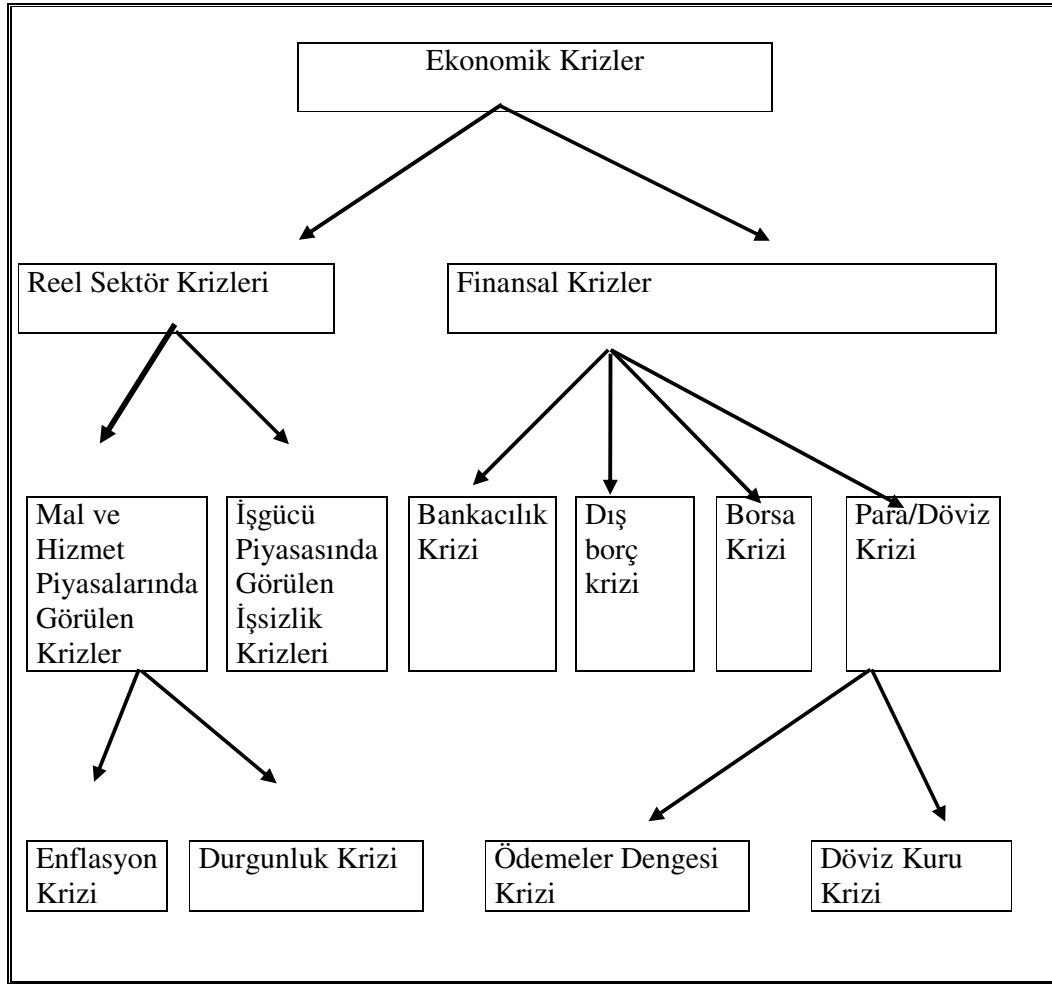
Ekonomik krizler farklı şekillerde ortaya çıkabilir: Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlarda düşme, işsizlikte artış, iflaslar, iç ve dış borçlarda artma, ücretlerde gerileme, borsada ve/veya banka sisteminde çöküş, spekülatif hareketler, siyasi iktidarlara olan güvenin sarsılması vb. faktörler ekonomik krizlerin başlıca örnekleri arasında gösterilebilir.

1.1.1. Ekonomik Krizin Sınıflandırılması

Ekonomik krizler etkiledikleri sektörler açısından reel sektör krizleri ve finansal sektör krizleri şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulabilir. Reel sektör krizleri GSMH ve istihdamda önemli daralmalara yol açarken, finansal krizler finansal piyasalardaki çöküşlerden sonra ekonominin reel kesiminde tahrip edici etkiler yaratır (Delice, 2003: 58).

Ekonomik krizler, genellikle krizin olduğu piyasalara göre sınıflandırılmaktadır. Aşağıdaki şekilde ekonomik krizler, bu ölçüte göre sınıflandırılmıştır.

Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Oluştukları Piyasalara Göre Sınıflandırılması

Kaynak: Aykut Kibritçioğlu; "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 44, Eylül-Ekim 2001, s.175

1.1.1.1. Reel Sektör Krizleri

Reel krizler, mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki “miktar”larda, yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkan kriz türüdür (Kibritçioğlu, 2001: 174).

Bilindiği gibi enflasyon fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artıştır. Enflasyon krizi, mal ve hizmet fiyatlarındaki sürekli artışların belirli bir sınırın üzerinde olmasıdır.

Durgunluk krizi, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışların, mal ve hizmet üretimi yatırımlarını teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle durgunluk krizi, yatırımların yetersizliği nedeniyle GSMH artış hızının düşük düzeyde kalmasıdır.

İşsizlik krizi ise, emek piyasasında işsizlik oranlarının alışılmış seviyenin üzerinde olması şeklinde tanımlanabilir.

1.1.1.2. Finansal Krizler

Finansal krizler, finansal piyasalarda işlem gören döviz kurları, bono ve hisse senetleri gibi finansal araçların fiyatlarındaki ve/veya miktarlarındaki anî ve sert düşüşler (veya değişmeler) olarak tanımlanabilir (Kibritçioğlu, Köse, Uğur, 1999: 2).

Finansal krizler, finansal piyasaların, etkinliğini kaybetmesi şeklinde de tanımlanabilir. Finansal piyasaların en önemli işlevi fonları, en iyi getiriye sağlayacak yatırım alanlarına aktarmaktır. Bu aktarım mekanizmasını kuran sistem, finansal sistemdir. Finansal sistemin bu aktarım mekanizmasını etkin bir şekilde yerine getirmesi sürecinde yaşanan sorunlar neticesinde, finansal kriz ortaya çıkmaktadır.

1.1.1.3. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizi, finansal sisteme olan güvenin sarsılması sonucu tasarruf sahiplerinin mevduatlarını geri çekmek için bankalara hücum etmeleri durumunda ortaya çıkar. Bankaların bu talepleri yerine getirememeleri ile malî panik, krize dönüşmüş olur (Seyidoğlu, 1999: 583). Bankacılık krizi bir ya da daha fazla bankaya olan güvenin sarsılması, halkın birdenbire ve yaygın bir şekilde mevduatlarını geri çekmek için bankalara hücum etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Başoğlu, 2001: 2).

Bankacılık krizleri para krizlerinden daha uzun süreli olma eğilimi taşırlar ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkiler doğururlar (Delice,2003: 61). Bu maliyetlerin yüksekliği, hem daha fazla üretim kaybına yol açmasından hem de finansal sektörün yeniden yapılandırılması için gerekli olan finansal desteğin yüksekliğinden ileri

gelmektedir. Bankacılık krizinin doruğu, paranın çöküşünden sonra meydana gelmekte ve bankacılık krizleri ortalama üç yılda sona ererken, para krizleri bu sürenin yarısında sona ermektedir (Yay,2002: 1237).

Bankacılık sektörü tasarrufların reel kesime kredi olarak verilmesinde oynadığı aktif rol nedeniyle ekonomide önemli bir rolü üstlenmektedir. Dolayısıyla bankacılık sisteminin yaşayacağı sorunlar, diğer sektörlerle kıyasla daha ciddi sonuçlar doğurmaktadır.

1.1.1.4. Dış Borç Krizleri

Dış borç krizi, dış borçlarını düzenli ödemekte olan bir ülkenin, karşılaştığı dış ödeme sorunları nedeniyle, bu borçların ana para ve faizlerini ödeyemeyeceğini (borç servisinin yapılamayacağını) ilan etmesi durumudur (Seyidoğlu 1999: 583). Bu kavram genellikle resmî dış borçlar için kullanılmasına rağmen doğal olarak özel sektöre ait dış borçları da kapsamaktadır.

Dış borç krizi, alınan dış borçların verimli alanlarda değerlendirilememesi, bu borçların tüketimin finansmanında kullanılması ve/veya verimsiz, geri dönüş riski taşıyabilecek uzun vadeli yatırımlara yönlendirilmesi nedeniyle, bu borçların geri ödeme vadesi geldiğinde ekonominin bir bütün olarak sıkıntıya düşmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Atlan, Bezirci, 2001: 352).

Alınan borçların geri ödenememesi veya alacaklıların bu borçların ödenememesi olasılığını düşünerek yeni borçlar vermeyip, önceki borçları tahsil etmeye çabalamaları durumunda borç krizleri ortaya çıkar.

1.1.1.5. Borsa Krizi

Borsa krizi, borsada işlem gören menkul kıymetlerin fiyatlarındaki yüksek oranlı düşüşler olarak tanımlanabilir. Borsa'nın yükselişe geçmesi ekonomiye olan güveni, ekonomik parametrelerin olumlu bir seyir içinde olduğunu yansıtırken, borsadaki büyük değer kayıpları ekonomide bazı şeylerin rayında gitmediği konusunda önemli bir gösterge olarak görülmektedir.

1.1.1.6. Para (Döviz) Krizleri

Son yıllarda üzerinde en çok tartışılan kriz türü para krizidir. Para krizi, ulusal paraya olan güvenin kaybolması nedeniyle, spekülasyon amacıyla ülkeye gelen fonların hızlı bir şekilde ülkeyi terk etmeye başlaması ve merkez bankasının bu spekülatif saldırıya

karşı kuru koruyamayarak ulusal paranın değerinin düşürülmesi veya dalgalanmaya bırakılması olarak tanımlanabilir (Seyidoğlu, 1999: 583).

Para krizine ilişkin bir başka tanımlama ise şu şekilde yapılabilir; para krizi, piyasa oyuncularının, taleplerini yerli para aktiflerinden, yabancı para aktiflerine anî bir şekilde çevirdikleri ve böylece sabit bir döviz kuru sistemi içinde merkez bankasına ait döviz rezervlerini hızla tükettikleri bir durumdur (Varlık, 2002: 160).

Para krizi tanımlamalarında spekülâtif atağın ayrı bir önemi vardır. Genellikle dövizle yönelik spekülâtif atakların kısa süre içinde, ulusal paranın değerini düşürmesi ya da ulusal para değerinin döviz rezervlerinde büyük kayıplar veya faiz oranlarında hızlı bir yükseliş ile savunmak zorunda kalması halinde, para krizi söz konusu olmaktadır (Demir, 1999: 65).

Para krizlerine yol açan spekülâtif saldırılar, yurtiçi aktif piyasalarındaki bir çöküşün, kısa vadeli dış borçlardaki artışın, döviz kurundaki değerlenme ve cari açığındaki artışın ya da sabit kur sistemini terk etmeye yönelik bir politik tercihi takiben ortaya çıkabilir (Delice, 2003: 59). Para krizleri, döviz kurundaki ani bir hareketi ve sermaye hareketlerindeki keskin yön değişimlerini içerir. Para krizi sadece sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı ülkelerde değil esnek kur sisteminin uygulandığı ülkelerde de ortaya çıkabilmektedir.

Tüm bu tanımlamalardan çıkarılacak sonuç, para krizinin iki temel unsurda düğümlendiğidir. Bunlardan ilki, ulusal para biriminde büyük çaplı bir değer kaybı veya devalüasyonun yaşanması, ikincisi ise para otoriteleri tarafından savuşturulmaya çalışılan spekülâtif ataktır (Frankel, Rose ,1996: 352).

Ancak, bir spekülâtif atağı gidermeye çalışmanın sonuçları ise, uluslararası rezervlerde ve/veya ülkedeki döviz cinsinden varlıklarda anî ve şiddetli bir düşüş ve/veya faiz oranlarında yine anî ve şiddetli bir yükseliş olacaktır. Bu bileşenlerden hareketle genel olarak bir para krizine yol açan faktörler veya bir para krizinin sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Zayıf makro ekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- 2- Finansal altyapının yetersizliği,
- 3- Asimetrik bilgi ve bu olguya bağlı olarak oluşan ahlâkî tehlike ile ters seçim olguları,
- 4- Asimetrik bilgiye bağlı olarak ulusal piyasadaki finansal kesim aktörlerinin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı öngöröleri,
- 5- Siyasal suikast ve veya terörist saldırı gibi beklenmedik şoklar,

6- Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olaylar (Kibritçiöğlü 2001: 175).

Yukarıda sayılan tüm bu faktörler, ulusal paranın yabancı paralara karşı reel değerini bulmasını engelleyen faktörlerdir.

1.2. FİNANSAL KRİZ MODELLERİ

1990'lı yıllardan itibaren krizlerin daha sık aralıklarla yaşanmasıyla birlikte krizleri açıklamaya çalışan modellerin de sayısı artmıştır. Reel ve finansal krizlere açıklık getirmek amacıyla geliştirilen çok sayıda teorik model vardır. Geliştirilen her teorik model, bir sonraki krizi açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan krizlerin pek çok yönden ortak özellikleri olsa da, hiçbir kriz birbirinin aynısı olmamıştır. Dolayısıyla bu modellerin her birisi, krizlerin farklı bir boyutuna dikkat çekmiş ve yaklaşmakta olan bir krizin belirtilerinin (öncü göstergelerinin) neler olduğunu açıklamakta yardımcı olmuştur.

Kriz modellerini üç başlık altında sınıflandırmak mümkündür:

- 1) Birinci Kuşak Modeller
- 2) İkinci Kuşak Modeller
- 3) Üçüncü Kuşak Modeller

1.2.1. Birinci Kuşak Kriz Modelleri (BKM)

Geleneksel kriz modelleri de denilen BKM'nin temel çıkış noktası Stephan Salant ve Dale Henderson'ın 1978 yılında yayınladıkları makaledir. Salant ve Henderson'ın bu makalelerindeki temel çıkış noktası, tükenbilir kaynaklar piyasasında hükümetlerin yaptığı fiyat sabitlemeleridir. Salant ve Henderson'ın çalışmasında altını seçmelerinin nedeni, altının tükenbilir ancak arzının artırılmaz bir kaynak olmasıdır. Salant ve Henderson, altın fiyatlarının temel alınması ile para krizlerinden ziyade, reel piyasalarda uygulanan istikrar programlarına odaklanmışlardır. Salant ve Henderson altın fiyatları sabitlenirse, bu politikanın sonunda spekülörlerin altına hücumu ile son bulacağını belirtmişlerdir. Fiyat sabitlemesi için devletin elinde belli bir miktarda stok olmalı ve malın fiyatı, belirlenen tavan fiyatın üzerine çıktığında müdahale edilmelidir. Salant ve Henderson böyle bir politikanın sürdürülemez olduğu ve mal piyasalarında hükümetlerin fiyat tavanı politikası uygulamalarının, bu piyasalardaki istikrara hizmet etmeyeceği sonucuna varmışlardır (Salant, Henderson, 1978: 628).

Tükenebilir Kaynaklar Teorisinin amacı, tükenbilir kaynaklar için belli miktarda bir stok bulundurarak sabit bir fiyat düzeyinde istikrar sağlamaya çalışan bir hükümetin davranışlarını ve bu davranışların piyasalardaki, özellikle de spekülâtörlerin davranışı üzerindeki sonuçlarını incelemektir. Salant'tan sonra para krizleri konusunda çalışan iktisatçılar, reel piyasalarda fiyatlara istikrar kazandırmaya çalışan bir istikrar kurulları mantığının para ve döviz piyasalarında istikrar sağlamaya çalışan merkez bankalarının politikalarına da uygulanabileceğini düşünmüşlerdir (Dumrul, 2003: 18). Bir ülke için dövizin tükenbilir ve arzının kolayca artırılmaz bir kaynak olması , bu modelin döviz piyasalarına da uygulanabilirliğini sağlamıştır.

Paul Krugman, Salant ve Henderson'un tükenbilir mallar için yaptıkları çalışmayı temel alarak, bu çalışmanın sonuçlarının ödemeler bilançosu krizleri için de geçerli olabileceğini göstermiştir. Krugman'ın bu modeli daha sonra Flood ve Garber tarafından ele alınıp geliştirilmiştir.

Kanonik Modeller ya da Spekülâtif Atak Modelleri olarak da adlandırılan Birinci Kuşak Kriz Modelleri, krizi ateşleyen temel makroekonomik faktörlerin önemini vurgulamakta ve para krizlerini makro ekonomik yapısal dengesizlik ve sürdürülemez politikalara (politik hata) bağlamaktadır (Delice, 2003: 65). Bu tutarsız politikalara en çarpıcı örnek ise, sabit kur sistemi uygulayan bir ülkede, hükümetin bütçe açıklarını para basarak finanse etmeye çalışmasıdır. BKM, hükümetlerin bütçe açıklarını para basarak finanse ettikleri ve Merkez Bankaları'nın döviz rezervlerini kullanarak döviz kurunun önceden belirlenen düzeyde tutmaya çalıştıkları varsayımına dayanır.

BKM'ye göre makroekonomik yapısal dengesizliklere örnek olarak, yüksek ve artan bütçe açıkları, yüksek enflasyon, yurtiçi faiz oranlarının yüksekliği, yüksek para arzı artış oranları, geniş cari açıklar, aşırı değerli döviz kuru ve uluslar arası rezervlerdeki azalmalar sayılabilir.

Para krizlerinin oluşum süreci konusunda Krugman'n finansal kriz literatürüne önemli katkısı olmuştur. Bunlardan birincisi, birçok para krizinin yurtiçi para politikası ile döviz kuru arasındaki tutarsızlığı açıkça yansımasıdır. İkincisi, yerli para biriminden milyarlarca dolarlık ani kaçışın sadece yatırımcıların ya da piyasayı yönlendirenlerin isabetsiz kararlarına bağlı olamayacağını ortaya koymasındır. Bu modele göre, fiyatların istikrarsız bir duruma gelmesi sonucunda ulusal parayı elde tutmak imkansız olacak ve spekülâtif sermaye kaçışları istikrar programının sona ermesine sebep olacaktır (Krugman, 1997: 313).

BKM’de sabit döviz kuru sistemi geçerli iken, yurtiçi kredi hacminin para talebinden daha fazla artması, ülkenin uluslar arası rezervlerinin yavaş ancak sürekli olarak azalmasına ve ulusal paraya yönelik spekülasyon saldırılarına neden olur (Kamisky, Lizondo, Reinhart, 1997: 5).

Para krizlerinin oluşumunda spekülasyon atak olgusu önemli bir yer teşkil etmekte ve bütün modellerde spekülasyon atak üzerinde önemle durulmaktadır. BKM’de spekülasyon atak, spekülasyonörlerin reel döviz kurunun değerlendirilmesine ve cari işlemler açığının artmasına yol açan tutarsız hükümet politikalarının sürdürülemezliğini görmesi ile başlar. Bu açıdan spekülasyon atak hükümet rezervlerine yönelen ve yatırımcıların portföy tercihlerini değiştirmeleri suretiyle oluşan bir süreçtir. Bu spekülasyon atakın en önemli özelliği ise, yatırımcıların portföyleri içerisinde ulusal paranın diğer varlıklara göre oranını azaltması ve buna karşılık yabancı paranın ve yurtdışı varlıkların payını artırmasıdır (Agenor, Bhandari, Flood 1992, 311).

BKM’de belli bir aşamaya kadar, bir kâr elde etme olanağı olsa da, spekülasyonörler hâlâ anî ve şiddetli bir saldırıda bulunmayabilirler. Bunun sebebi, spekülasyon atak öncesinde ulusal parayı mümkün olduğunca fazla tutmak, zaman aralığını en az seviyede tutarak birim zaman içindeki spekülasyondan kaynaklanan kârı maksimum düzeye çıkarmaktır (Dumrul, 2003: 21).

Spekülasyonörlerin belli bir ana kadar beklediklerini varsaydığımızda, bu andan sonra özellikle döviz piyasasında kurların yükseliş trendine girmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu durum ise yerli para birimini elde tutmaktansa, fiyatı yükseliş trendine giren dövizde elde tutmanın daha kârlı olacağını göstermektedir. Bu potansiyel kârdan istifade etmek isteyen spekülasyonörler, ellerindeki yerli parayı çıkararak döviz satın almaya başlayacaklar; bu da MB’nın döviz rezervlerinin tükenmesini hızlandıracaktır. Bu aşamadan sonra sabit döviz kurunu korumak isteyen merkez bankası tarafından büyük miktarda döviz rezervi kullanılacak, rezervler kritik bir düzeye gerileyecektir. Bu durum ise, korunmak istenen sabitlenmiş kur sisteminin terk edilmesine yol açacak spekülasyon atak zemin hazırlamış olacaktır (Akdiş, 2000: 95).

Krugman’ın kanonik kriz modelinden şu önemli sonuçlar çıkarılabilir: birinci olarak bu model krizle ilgili olarak, döviz kuru ve ödemeler dengesi gibi temel ekonomik etkenleri esas alır. İkinci olarak, ülkenin resmi rezervleri bittiği zaman, krizlerin nasıl patladığını gösterir. Üçüncü olarak, merkez bankası yeterli uluslar arası rezervlere sahipse sabit döviz kurunu devam ettirebilir. Çünkü ülkenin döviz rezervleri bittiği zaman, yetkililerin sabit döviz kuru sistemini terk edip dalgalı döviz kuru sistemine geçmekten

başka seçeneği yoktur. Son olarak modele göre, yetkililerin spekülative saldırıları bertaraf edebilmesi için şansları yok denecek kadar azdır (Özer, 1999: 57-58).

BKM, aşırı mekanik ve tek boyutlu olmasından dolayı eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, hükümetin bütçe açıklarını kontrolsüz bir biçimde para basarak finanse etmesi ve Merkez Bankasının ekonomik gidişata bakmaksızın rezervlerindeki son dolar tükeninceye kadar döviz kurunu baskılaması varsayımlarından kaynaklanmıştır. Aslında bütçe sürekli açık verdiğinde bile hükümetin para basımının dışında başka politika seçenekleri de vardır. Merkez Bankasının da döviz piyasasına müdahale ederek döviz kurunu savunmasından başka daraltıcı para politikası uygulamak gibi araçları da bulunmaktadır (Üçer, Rijckeghem, Yolalan, 1998: 7). Ayrıca modele göre, sabit döviz kurunun sürdürülebilirliği tamamen ekonomik ajanların davranışlarından bağımsız, dışsal olarak varsayılmıştır. İşte tüm bu varsayımlar eleştirilere konu olmuş ve ikinci kuşak modelleri gündeme getirmiştir (Yay, 2001: 23-24).

1.2.2. İkinci Kuşak Kriz Modelleri (İKM)

Birinci kuşak modellerinin, 1990'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan krizleri açıklamakta yetersiz kalmaları, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan para krizlerinin nedenlerini açıklamak için ikinci kuşak modellerin (İKM) geliştirilmesini sağlamıştır. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan bir çok para krizi, BKM'de krizlerin nedeni olarak gösterilen makro ekonomik yapısal dengesizlik ve sürdürülemez politikaları (politik hata) desteklemekten uzaktı. Bu krizlere en iyi örnek olarak 1992 yılında AB ülkelerinde ortaya çıkan APS (Avrupa Para Sistemi) krizini gösterebiliriz.

İkinci kuşak krizlerin temel özelliği, ekonominin temel göstergelerinde bir kötüleşme olmaksızın da kriz çıkma olasılığı üzerinde durmalarıdır (Esquivel, Larrain, 1998: 3). Başka bir deyişle bu modeller, para ve maliye politikaları tutarlı olsa bile , bir ülke parasına yönelik spekülative saldırıların nasıl bir krize neden olacağını açıklar (Özer,1999:67).

Obstfeld'in 1994 yılında geliştirdiği ikinci kuşak modellerinin üç temel bileşimi bulunmaktadır. Birincisi, hükümetin sabit döviz kurunu terk etmek istemelerinin bir nedeni vardır. İkincisi, hükümetin sabit döviz kuru sistemini korumak istemesinin de bir nedeni vardır. Üçüncüsü ise, krize sebep olan kısır döngünün meydana gelebilmesi için döviz kurunu sabit tutmanın maliyetinin, bundan elde edilecek faydaları aştığına olan inancın yaygınlaşmasıdır. Bu modele göre ekonomi politikaları rasyonel olarak belirlenir ve yapılan fayda maliyet analizi sonucunda sabit kuru sisteminin sürdürüp

sürdürülemeyeceğine karar verilir (Krugman, 1997: 310-311) Yapılan analizlere göre maliyet faydayı aşıyorsa döviz kurunu belirlenen seviyede sürdürmek anlamsızdır. Sabit döviz kuru sistemini devam ettirmenin yararları, enflasyon baskısının azalması ile ticaret ve yatırımı teşvik edecek bir ekonomik ortam yaratmaktadır. Sabit döviz kuru sisteminin maliyeti ise, yüksek faiz oranları ile ücretlerde aşağıya doğru yapışkanlık söz konusu olduğunda, artan işsizlik oranı ve büyüme oranındaki azalma gibi olgular ile karşılaşılmasıdır.

İKM'nin teorik çatısı, Obstfeld tarafından oluşturulmuştur. Bu modeller, ekonomik politikaların belli koşullara bağlı olarak uygulanmaları nedeniyle, birden fazla dengeye ve kendi kendini besleyen krizlere yol açtığını iddia eder. Bu özellik, İKM'yi BKM'den ayıran en önemli farklılıktır (Flood, Marion, 1998: 13). Ekonomide çoklu dengenin oluşmasının nedeni, ekonomi politikalarının birçok olası uygulamasının bulunmasıdır. Bu modellerde kullanılan temel varsayım, ekonomi politikalarının bu temel özelliği üzerine kurulmuştur. Ekonomi politikalarının bu temel özelliği sonucunda ise, piyasa katılımcılarının bir çok olası politikaya karşı beklentisel olarak bir çok olası karşı davranış biçimi geliştirilmesine neden olmaktadır. Bu tür karşılıklı bir davranış biçimi ise, birçok denge olasılığını doğurmaktadır (Eichengreen, Wyplosz, Rose, 1996: 9). Ekonomide birden fazla denge olasılığının olması, ekonominin temel göstergelerinden herhangi birinde bir değişme olmadığı durumda dahi ekonominin, bir dengeden diğerine hareket edebileceğini belirtmektedir. Örneğin, ekonomi başlangıçta sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı bir durumda dengede iken, beklentilerin aniden olumsuz yönde değişmesiyle değişen ekonomi politikaları sonucu, sabit kur sistemi sürdürülemez hale gelir ve çöker. Bu da ekonomide yeni bir dengenin oluşmasına neden olur.

Çoklu dengenin yanı sıra İKM'de öne çıkan diğer bir kavramda "kendi kendini besleyen beklentiler" dir. Kamuoyu, hükümetin sabit döviz kurunu sürdüreceğine inanmazsa, tahvil sahipleri ulusal paranın devalüasyonuna karşı kendilerini koruyabilmek için yüksek faiz talep edeceklerdir. İşçi sendikaları da yüksek ücret artışı talep ederek sanayinin rekabet gücünün azalmasına neden olacaklardır. Tüm bu olumsuzluklar hükümetin sabit kuru sürdürme maliyetini artırır ve bu politikanın terk edilmesini hızlandırır. Böylece kamuoyunun devalüasyon beklentileri kendi kendini besleyen bir olaya dönüşür (Özer, 1999: 68).

İKM'de bir para krizi sabit döviz kuru politikası uygulayan bir ülkede , ekonomide önemli bir dengesizlik olmasa bile, kuru sabit tutma ile bazı önemli ekonomik büyüklüklerin birbiri ile çakışması sonucu, yetkili organların, yeterli miktarda döviz

rezervlerinin bulunduğu durumlarda dahi, spekülâtif atağa karşı koyulmamasını ve kurun serbest bırakılmasını tercih edebileceklerini vurgulamaktadır.

İKM’de para krizine, spekülâtif atak dışında, bankacılık krizlerinin de yol açtığı iddia edilmektedir. Bu anlamda bir bankacılık krizi, banka bilançolarının aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanır. Bankacılık bilançolarındaki kötüleşme, genellikle geri dönmeyen kredilerin artması şeklinde kendini gösterir (Eren,Süslü, 2001: 3). Bankacılık krizi, temel olarak, para otoritelerinin spekülâtif ataklara karşı koymak maksadıyla yaptıkları politika uygulamalarından da kaynaklanabilir. Spekülâtif atağı karşılamaya çalışan para otoriteleri, uyguladıkları politikalar ile bankacılık sektörünü yakından ilgilendiren faiz oranları ve yurtiçi krediler gibi makro ekonomik değişkenlerdeki aşırı dalgalanmayı artırmaktadırlar. Bu değişkenlerin aşırı dalgalanmalarındaki artış, banka bilançolarını doğrudan olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Sonuçta, hükümet spekülâtif atakları önlemeye çalışırken, aslında bir spekülâtif atağı körükleyecektir (Dumrul, 2003: 50).

Bu modelin dayandığı en önemli varsayım, ekonomi politikalarının önceden belirlenmediği, ekonomik değişmelere tepki olarak uygulamaya başlandığı ve ekonomik birimlerin, beklentilerini oluştururken bu durumu dikkate aldığıdır (Özer,1999.68).

Sonuç olarak finansal kriz, uzun dönemde sabit kurun sürdürülmesini imkansız hale getiren hükümet politikalarındaki tutarsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ekonomik tercihlerdeki temel yanlışlıklar kriz ortamının doğuşunun temel sebebidirler. İkinci kuşak modellerde ulaşılan sonuçlar, her ne kadar farklılıklar taşısâ da, genel sonuçlar hep aynı kalmaktadır. Finansal krizler, uygulanan ekonomi politikaları ile döviz kuru politikalarının birbiri ile uyumlu olmamasından kaynaklanmaktadır (Akdiş, 2000: 96-97).

İkinci kuşak kriz modelleri, global finansal piyasaların yapısını daha iyi açıklamakla birlikte, analizin temel taşıını oluşturan beklentilerdeki değişimin nedenlerini açıklamakta yetersiz kaldığı için eleştirilmiştir.Görüldüğü gibi birinci kuşak modeller finansal krizleri açıklarken zayıf ekonomik göstergelere özel bir önem vermiştir. Benzer şekilde ikinci kuşak kriz modelleri de zayıf göstergelerin önemini vurgulamıştır.

1.2.3.Üçüncü Kuşak Kriz Modelleri (ÜKM)

1997 yılının Temmuz ayında, Asya ekonomilerinden bazıları beklenmedik bir kriz dalgası ile sarsılmıştır. Ekonomiyi vuran bu kriz birinci ve ikinci kuşak modellerin öne sürdüğü dengesizliklerden kaynaklanmamıştır. Bu ülkeler 1990’lı yıllarda güçlü bir

ekonomik büyüme performansını yakalamışlar ve sağlıklı mali dengeye kavuşmuşlardır. Asya krizinin kaynağı hakkında bazı anlaşmazlıklar olsa da, bu ülkelerdeki finansal yapının kırılganlığının krizin ana nedeni olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Gözlemlenen finansal kırılganlığının anahtar özelliklerinden bir tanesi kurumların ve bankaların dış borç düzeyinin aşırı artmasıdır. Varolan kur rejimi finansal aracılığı (dışardan borçlanma ve bu yolla yurtiçi firmalara borç verme) kolaylaştırmıştır. Bu şekilde yurtdışından borçlanarak, finansal aracılık yapma işlemi, ödemeler dengesini bozarak devalüasyona olan duyarlılığı artırmıştır. Bu deneyim krizlerde finansal sektör dengesizliklerinin rolünü açık bir biçimde ortaya koyan üçüncü kuşak modellerin oluşturulmasına neden olmuştur (Eren, 2003:14).

ÜKM'nin, ilk iki kriz modelinden tamamen bağımsız olduğu söylenemez. Bu modellerde de ekonomik temeller göz önünde tutulmakta; ancak para krizlerinin oluşmasında küçük bir pay verilmektedir. Ayrıca bu modellerde çoklu denge analizleri ile de para krizlerinin oluşumunun ve nedenlerinin açıklanabileceği düşünülmektedir. Ancak bu modellerde beklenti unsuru, İKM'de olduğu gibi, biraz daha ön plana çıkarılmaktadır. Öte yandan para krizleri konusunda dikkatler, finansal kesim üzerine daha fazla çekilmektedir (Kaminsky, Lizondo, Reinhart 1997: 3).

Para ve bankacılık krizlerinin ortak bazı faktörler tarafından yaratıldığını vurgulayan ve problemlerin kaynağının banka ve finans sektörü olduğunu belirten çok sayıda model üretilmiştir. Bu tür modellerin çeşitli versiyonları bulunmaktadır (Yay, Yılmaz, 2001: 25-26):

İlk versiyon, finansal liberasyonun ardından iyi düzenlenmemiş bir bankacılık sisteminin ve mikro ekonomik bozuklukların- gizli mevduat sigortası ve gizli kamu garantileri gibi- ahlaki risk ve aşırı borçlanma yaratarak ciddi krizlere yol açtığını belirten modellerdir.

Hızlı bir finansal liberalizasyondan sonra denetimsiz bir bankacılık sisteminin varlığı durumunda , yoğun sermaye girişleri, risk yönetimi gelişmemiş ve sermaye yeterlilik rasyoları düşük bankalar vasıtasıyla, aşırı borç verme politikası akabinde tüketim patlamasına yol açmakta, aşırı borçlanma, borsada ve gayri menkul fiyatlarında patlamaya neden olmaktadır. Ekonomi durgunluğa girdiğinde ise, iyi analiz edilmeden verilen krediler bankaları kırılgan ve krize duyarlı hale getirerek, ulusal parayı savunmak zorlaşmakta ve parasal çöküşü tetiklemektedir.

Yine bu tür modellerin diğer bir vurgusu da, hükümet tarafından gizlice desteklenen ve bağlı şirketlerine kredi vermesine göz yumulan bankaların yarattığı aşırı borçlanmanın

ve fonlanmamış yükümlülüklerin gizli devlet borcuna dönüşmesidir. Bu durumda makro ekonomik göstergeler gerçeği yansıtmaktan uzak kalmaktadır.

Bir başka versiyon ise, krizlerin banka paniklerinin sonucu olduğuna vurgu yapan modellerdir. Asya krizinde Asya ülkelerinin hiçbir hatalı politikaları olmadığı halde, uluslar arası yatırımcıların kendi kendini besleyen kötümser davranışlarının etkisiyle banka panikleri ve finansal kırılganlıkla sıkıntıya düştükleri belirtilmektedir.

Son tip modeller ise, krizlerin temelinde bankacılık ve finans sektörünün sorunlarının, özellikle bilanço sorunlarının yattığını ileri süren modellerdir.

Bankaların ve banka-dışı finansal kurumların bilançolarının sağlığı çok önemli bir faktördür. Bankaların bilanço sorunlarını büyük ölçüde uyumsuzluk sorunlarıyla bağlantılıdır. Bu uyumsuzluk hem para hem de vade uyumsuzluğudur. Bankalar yabancı para cinsinden borçlanıp ulusal para olarak borç veriyorlarsa ve kısa vadeli borç alıp uzun vadeli yatırımlar (konut gibi) için borç veriyorlarsa, sırasıyla hem para hem de vade uyumsuzluğu sorunlarıyla karşılaşılıyor demektir. Böyle bir uyumsuzluk durumunda döviz kurunda yaşanacak bir değer kaybı ve geri dönmeyen borçların neden olduğu bilanço sorunları ekonomiyi krize sürükleyecektir.

Böyle bir durumda, mikro ekonomik göstergeler, bir kriz olasılığını, makro ekonomik göstergelerden daha anlamlı şekilde yansıtabilir. Bu göstergeler; şirket karlılığı, borç/aktif oranı, sermaye/aktif oranı ve nakit/aktif oranı gibi göstergelerdir.

1.3. FİNANSAL KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ

Son on yılda, yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik, sosyal ve siyasal çöküntülerle sonuçlanmış çok sayıda finansal kriz görülmüştür. Mevcut teori ve modeller, krizlerin nedenlerini tam olarak açıklayamazlar da, potansiyel bir krizin olası belirtilerinin ne olduğunu göstermeye yararlar. Bu finansal krizlerin bir çoğu ekonominin kendi içindeki sorunlardan kaynaklanmış, aynı zamanda diğer piyasalara bulaşarak yayılma sergilemiştir. Sonuç olarak, uluslar arası finansal kurumlar, ekonomik zayıflık ve yükselen piyasalar arasındaki duyarlılık gibi böylesi olayları önceden tahmin edebilmek amacıyla “erken uyarı sistemi modelleri” geliştirmişlerdir (Bussiere ,Fratzcher,2002:5).

Kaminsky, Lizondo ve Reinhart’ın “sinyal” yaklaşımı adını verdikleri model, kriz öncesi dönemde olağandışı davranış eğilimi gösteren birkaç göstergenin gelişimini yansıtmayı amaçlamaktadır. Bu göstergelerin herhangi biri eşik değeri olarak bilinen normal değerinden ayrıldığında, belli bir zaman dilimi içerisinde para krizinin olabileceği ile ilgili erken uyarı olarak algılanır (Kaminsky, Lizondo, Reinhart, 1997: 9).

Kaminsky, Lizondo ve Reinhart söz edilen göstergeleri 6 değişik sektöre ve 10 alt başlığa ayırmışlardır. Bunlar;

1. Dış ekonomik ilişkiler
2. Finans Sektörü
3. Reel sektör
4. Kamu Maliyesi
5. Yapısal ve kurumsal değişkenler
6. Politik değişkenler
 - i. **Sermaye Hesabı** : uluslar arası rezervler, sermaye akımları, kısa dönemli sermaye akımları, doğrudan yabancı sermaye, yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki farklılıklar
 - ii. **Borç profili**: Toplam dış borç, kamu dış borcu, kısa vadeli borçlar, faiz yapısına ve kredi verenlerin tipine göre sınıflandırılan borç payı, borç servisi ve yabancı yardımlar.
 - iii. **Cari işlemler hesabı**: Reel döviz kuru, cari işlemler dengesi, dış ticaret dengesi, ihracat, ithalat, ticaret hadleri, ihracat fiyatları, tasarruflar ve yatırımlar.
 - iv. **Uluslar arası değişkenler**: Yabancı reel GSMH büyüme hızı, faiz oranları ve fiyat seviyesi
 - v. **Finansal serbestleşme**: Kredi büyümesi, para çarpanındaki değişme, reel faiz oranları, banka borç ve mevduat faiz oranları arasındaki fark.
 - vi. **Diğer finansal değişkenler**: Merkez bankasının bankacılık kesimine aktardığı kredi miktarı, para talebi ve arzı arasındaki açıklık, tahvil getirileri, yurtiçi enflasyon oranı, gölge döviz kuru, M2 / uluslar arası rezervler
 - vii. **Reel sektör**: Reel GSMH büyüme hızı, üretim, ücretler, hisse senedi fiyatındaki değişmeler, istihdam / işsizlik, üretim açığı
 - viii. **Mali değişkenler**: Mali açık, hükümet tüketimi ve kamu sektörüne krediler
 - ix. **Yapısal- kurumsal faktörler**: Açıklık, mal dağılımı, döviz kontrolleri, sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı periyot, finansal serbestleşme, bankacılık krizleri, geçmişte yaşanan döviz krizleri.
 - x. **Politik değişkenler**: Hükümet değişikliği, seçimler, seçim zaferi ya da yenilgisi, yeni maliye bakanı, politik istikrarsızlık.

Tablo 1’de, krizleri açıklamaya yönelik teorik yaklaşımların esas aldığı temel göstergeler ve güvenilirlikleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Krizleri Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımların Esas Aldığı Temel Göstergeler ve Güvenirlikleri

Sektör	Değişkenler	Dikkate Alınan Çalışma Sayısı	İstatistiksel Olarak Doğrulanma Sayısı
Sermaye Hesabı	Uluslar arası rezervler	11	10
	Kısa dönem sermaye akımları	2	1
	Doğrudan sermaye yatırımları	1	1
	Sermaye hesabı dengesi	1	--
	Yurtdışı ve yurtiçi faiz oranları farkı	2	1
Borç Yapısı	Dış yardımlar	1	--
	Dış borçlar	1	--
	Kamu borçları	1	1
	Ticari banka kredilerinin payı	1	--
	İmtiyazlı kredilerin payı	1	1
	Değişken faizli borçların payı	1	--
	Kısa dönemli borçların payı	2	--
	Çok taraflı kalkınma bankası borçlarının payı	1	--
Cari Hesaplar	Reel döviz kuru	12	10
	Cari işlemler dengesi	6	2
	Ticaret dengesi	3	2
	İhracat	3	2
	İthalat	2	1
	Ticaret hadleri	2	1
	İhracat fiyatları	1	--
	Tasarruflar	1	--
	Yatırımlar	1	--

Uluslararası Dış Göstergeler	Reel GSMH büyüme hızı	1	--
	Dış faiz oranları	3	1
	Dış fiyat seviyesi	2	1
Finansal Serbestleşme	Reel faiz oranları	1	1
	Kredi büyümesi	7	5
	Borç-mevduat faiz aralığı	1	-
	Para çarpanı	1	1
Diğer Finansal Göstergeler	Paralel piyasa primi	1	1
	Merkez parite	1	1
	Band aralıkları pozisyonu	1	1
	Para talep-arz açığı	1	1
	Banka mevduatlarındaki gelişmeler	1	-
	Merkez bankasının bankalara kredileri	1	1
	Para	3	2
	M2/Uluslararası rezervler	3	3
Reel Sektör	Enflasyon	5	5
	Reel GSMH büyümesi	9	5
	Üretim açığı	1	1
	İstihdam/işsizlik oranı	3	2
	Menkul kıymet fiyatlarındaki değişimler	1	1
Krizin Bulaşması Mali Faktörler	Diğer krizlerin yansımaları	1	1
	Mali açık	5	3
	Kamu tüketimi	1	1
	Kamu sektörüne kredi	3	3
Kurumsal ve Yapısal Faktörler	Çoklu döviz kurları	1	-
	Döviz/sermaye kontrolleri	2	1
	Açıklık	1	1
	Ticari merkezleşme	1	-
	Banka krizleri	1	1
	Finansal serbestleşme	2	1

	Peg edilmiş döviz kurundaki aylık harcamalar	1	1
	Geçmiş döviz piyasası krizleri	1	1
	Geçmiş döviz piyasası dalgalanmaları	1	-
Politik Faktörler	Seçim zaferi	1	-
	Seçim yenilgisi	1	1
	Yasal yönetici transferi	1	1
	Yasal olmayan yönetici transferi	1	1

Kaynak: Kaminsky, Graciela, Saul Lizondo ve Carmen M. Reinhart, "Leading Indicators of Currency Crises", IMF Working Paper, No: 79, July 1997, p.35-36.

Tablo 1'e göre bazı sonuçlar çıkarılabilir. Birinci genel sonuç, etkin bir erken uyarı sistemi geniş bir veri setinden oluşmalıdır. Çünkü para krizleri çoğu zaman bir çok ekonomik hatta politik değişkeni içerir. İç ve dış dengesizlikler, hem reel hem de finansal sektörü kapsayabilmektedir.

İkinci genel sonuç; uluslar arası rezervler, reel döviz kuru, kredi genişlemesi, kamu sektörüne verilen krediler ve yurtiçi enflasyon oranı en güvenilir göstergeleri oluşturmaktadır. Sonuçlar ticaret dengesi, ihracat performansı, M2/Brüt uluslararası rezervler, GSYİH büyüme hızı ve kamu açıklarını da destekler niteliktedir (Kaminsky, Lizondo, Reinhart,1997: 12).

Üçüncü genel sonuç, diğer göstergelerden bir ya da iki çalışmada bahsedildiği için sadece temkinli yaklaşılmalıdır. Çünkü bu göstergeler krizlerin tahmin gücünü azaltabilir.

Dördüncü genel sonuç, dış borç yapısı ile ilgili diğer değişkenler pek güvenilir bulunmamaktadır. Beklenenin aksine, cari işlemler dengesi iyi bir gösterge olarak değerlendirilmemektedir (Kaminsky, Lizondo, Reinhart,1997: 13).

Özetle, yapılacak bir ampirik çalışmada, amaçlara ve hipoteze uygun farklı değişken setleri seçmek mümkündür. Sorun, bunların gerçekte hangisinin en uygun öncü gösterge olduğunun tespit edilmesidir (Başoğlu, 2001: 6).

Yapılan çalışmanın sonucunda kriz öncesi dönemin tespit edilmesinde güvenilir olduğu ispat edilmiş göstergeler belirlenirken;

- Göstergeler, olası bir krizin tahmin edilmesinde kullanılmış,
- Göstergelerin kriz öncesindeki davranışları kontrol grup (ya aynı ülke için kriz olmayan dönem ya da krizin olmadığı bir ülke) ile sistematik olarak karşılaştırılmış,

- c) Olası krizleri öngörme kabiliyeti olan göstergeler belli bir zaman dilimi içerisinde incelenmiştir (Kaminsky, Lizondo, Reinhart,1997: 12).

Bu sürecin sonucunda on beş gösterge belirlenmiştir. Bu göstergeler;

1. uluslar arası rezervler (USD),
2. ithalat (USD),
3. ihracat (USD),
4. dış ticaret hadleri,
5. reel döviz kurunun trend değerinden sapması (% değişim),
6. yurtdışı ve yurtiçi mevduat faiz oranları arasındaki fark (aylık, %, tüketici fiyatlarıyla deflate edilerek),
7. aşırı değerli M1 dengesi,
8. M2 para çarpanı,
9. yurtiçi kredileri GSYİH'ya oranı (a.g.m.16)
10. reel mevduat faiz oranı (Aylık, %, tüketici fiyatlarıyla deflete edilerek),
11. kredi faiz oranı/mevduat faiz oranı,
12. ticari bankaların mevduat stoku (nominal),
13. M2/brüt uluslararası rezervler,
14. üretim endeksi,
15. hisse senedi fiyat endeksi (USD)'dir.

1.4. EKONOMİK İSTİKRAR VE İSTİKRAR POLİTİKALARI

Ekonomik krizler, bir ekonomideki istihdam hacmi, fiyatlar genel seviyesi, döviz kurları ve faiz oranları gibi temel makro ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler yaratırlar. Krizlerin neden olduğu bu olumsuz etkilerin azaltılması, ekonominin bir daha bir krizle karşılaşmaması için gerekli önlemlerin alınmasını baz alan ve ekonomik istikrarın sağlanmasını amaçlayan para, maliye ve gelirler politikalarını içeren Ortodoks ve Heterodoks istikrar programları uygulanmaktadır.

1.4.1. Ekonomik İstikrarın Tanımı

Ekonomik istikrar, bir ekonomideki fiyatlar genel düzeyi, istihdam hacmi, döviz kurları, faiz oranları gibi unsurların kararlı bir dengede olduğu, iç veya dış faktörler nedeniyle ekonomide önemli değişikliklerin gerçekleşmesinin beklenmediği bir durumdur (Savran,1992: 550).

Ekonomik istikrar bir ülkede istikrarlı fiyatların ve tam istihdamın aynı anda gerçekleşmesi ile gerçekleşen bir olgudur. Bunu gerçekleştirmeyi amaçlayan politikalar demeti istikrar politikaları olarak adlandırılır. Ekonomik istikrarı veya istikrarsızlığı sağlayan nedenler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterdiği için, istikrarın tek bir tanımı bulunmamakta; ülkelerin siyasal, sosyal ve ekonomik politikalarına bağlı olarak farklılık göstermektedir.

1.4.2. İstikrar Politikaları

Bir ekonomide zaman zaman yaşanan konjonktürel dalgalanmaların etkisini yumuşatmak ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla uygulanan politikalara anti-konjonktürel istikrar politikaları denmektedir (Orhan,1995:110). İstikrar politikaları, ödemeler dengesi açıklarını, fiyatlar genel seviyesindeki dalgalanmaları ve ekonomik faaliyetlerde meydana gelen değişiklikleri azaltmak amacıyla gütmektedir.

Ödemeler dengesinde iyileşme, fiyatlar genel düzeyinin artış hızında gerileme, döviz kurları ve faiz oranlarında istikrarın sağlanması gibi makro ekonomik hedeflere ulaşmak amacı ile hazırlanan istikrar programlarının daha çok gelişmekte olan ülkelerde uygulandığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde, temel makro ekonomik göstergeler istikrarlı bir durum arz ettiğinden dolayı istikrar programlarına pek sık rastlanılmamaktadır.

İstikrar politikaları para, maliye ve gelirler politikasından oluşmaktadır. Ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik bu programlar genellikle enflasyon oranının azalmasına yönelmekte ve diğer fiyat mekanizmalarında buna uygun düzenlemelere gidilmektedir. Bu politikaların temel amacı önceden belirlenmiş döviz kuru çıpasıyla enflasyon oranının düşürülmesidir.

İstikrar programları, yalnızca büyüme üzerine değil aynı zamanda gelir dağılımı üzerinde de etkili olmalıdır. Bu programların başarısını ölçmek için ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerindeki başarısını ölçmek gerekmektedir. Gelir dağılımında eşitsizliği artıran, ekonomik büyümeyi yavaşlatan, fiyatlar genel seviyesinde istikrarı sağlayamayan programların uluslararası piyasalar da kredibilitesi düşüktür.

İstikrar programlarının başarısının en önemli koşulu, kararlı ve güçlü bir siyasal iradedir. Dolayısıyla böyle bir irade ile ekonomi politikalarının birbirlerini tamamlaması gerekir. Halkın ve özel sektörün uygulanan programın başarılı olacağına inanması da programın başarısı açısından önem arz etmektedir. Zira istikrar politikası tedbirlerinin aksi yönündeki bazı uygulamalar (kira artışlarının enflasyon hedefleri ile uyumsuz olması,

sendikaların aşırı ücret artışı talepleri) programın başarılı olma ihtimaline sekte vurabilmektedir. Kamuoyundan bu şekilde tepki gelmesinin nedeni daha önceki yıllarda uygulanan istikrar politikalarının başarısız olması nedeniyle uygulanan bu programların da başarısız olacağı yönündeki beklentileridir.

İstikrar politikaları ekonomiyi genel olarak toplam talep kanalıyla etkilemelerine rağmen etkilerinin tam olarak kestirilememesi, istikrar politikalarının uygulamada karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir.

İstikrar politikasının başarısı, kullanılan araçların toplam arz ve toplam talep etkisinin zamanlama ve büyüklük açısından tahmin edilmesine bağlıdır. Başarısız bir istikrar politikası, istikrarsızlığı daha da artırabilir.

1.4.3. Farklı Kuramsal Yaklaşımlarla İstikrar Politikalar

1.4.3.1. Klasik Yaklaşım

1930'lu yıllara kadar ki hakim görüş olan Klasik Teori temel olarak şu varsayımlara dayandırılmıştır: Tam rekabet şartlarının geçerli olduğu piyasalarda, ücret ve faiz oranı da dahil olmak üzere bütün mal, hizmet ve faktör fiyatları esnektir. Ekonomide her arzın kendi talebini yarattığı bir durum söz konusudur (Say Yasası). Ayrıca Miktar Teorisi diye adlandırılan bir teori de geçerlidir.

Klasik Teoriye göre, ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde kendiliğinden dengede olduğundan dolayı ekonomiyi müdahalede bulunmanın bir gereği yoktur. Klasik iktisatçılar, ekonomide zaman zaman konjonktürel nitelikte dalgalanmaların görülebileceğini kabul etmekle birlikte, ücret esnekliğinin, tekrar tam istihdam düzeyine dönülmesini garantilediğini savunurlar. Bu nedenle, ekonomide ancak geçici bir durgunluk görülebilir. Dolayısıyla, ekonomide bir istikrarsızlık söz konusu olmayınca para ve maliye politikası gibi araçlarla ekonomiyi müdahalede bulunmanın bir anlamı kalmamaktadır.

Klasik teoride, önemsiz olmakla birlikte, para politikasına belli bir rol verilmiş olduğu halde, maliye politikasına herhangi bir rol verilmemiştir. Maliye politikasına, sadece kaynakların kamu sektörüne kullanılmasına neden olduğu için değil, etkinliği olmayan ve para politikasını tam olarak ikame edemeyen bir politika olduğu için de karşı çıkmıştır (Orhan, 1995:111).

1.4.3.2. Keynezyen Yaklaşım

1930'lu yılların uzun süren depresyonu, iktisatçıların Klasik teoriye olan güvenlerini önemli ölçüde sarsmıştır. Çünkü ücretler düştüğü halde, ekonomideki durgunluk halen devam etmekteydi. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde, Büyük Depresyon'a

bir çözüm bulmak amacıyla yoğun çabaların harcandığı bir ortamda Keynes, Klasik teorinin önemli varsayımlarını eleştirerek depresyon konusunda yeni bir teori sunmuştur.

Keynes, ücretlerdeki düşmenin tam istihdamı sağlayan otomatik bir unsur olacağı yerde, ekonomiyi depresyona sürükleyen bir etken olacağını ortaya koymuştur. Keynes, ücretlerdeki düşmenin, mal ve hizmetlere yönelik talebin azalmasına neden olacağını ileri sürerek, bu azalan tüketici talebi karşısında, üreticileri yeni yatırım yapmaya itecek bir sebep kalmayacaktı. Dolayısıyla ücretlerdeki azalma, depresyonun daha da genişlemesine yol açacaktır. Klasik teoride, tam istihdamı er geç yeniden sağlayacağı düşünülen ücretlerdeki düşme, Keynezyen teoride, sorunun önemli bir parçası olmaktadır. Böylece, işsizlik, Klasiklerin öne sürdüğü gibi, geçici bir olay olmayıp sonsuza kadar devam edebilecekti. Bu nedenle, Keynes'e göre, piyasa mekanizması kendi haline bırakıldığı takdirde, mutlaka kendiliğinden tam istihdamı sağlaması düşünülemezdi (Orhan,1995:112).

Keynes, kapitalist ekonominin kendi halinde bırakıldığında, eksik istihdam düzeyinde dengeye gelebileceğini ve tam istihdam düzeyinin çok ender rastlanabilecek bir durum olduğunu ortaya koymuştur. Kapitalist bir ekonominin dışardan bir müdahale olmadan, kendiliğinden tam istihdamı sağlayamayacağı gerçeği vurgulanarak, ekonomiyi eksik istihdam düzeyinden çıkarmak için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bir istikrar politikası aracı olarak maliye politikasının, Keynezyen teoride ayrı bir yeri vardır. Teori, toplam taleple toplam arz arasındaki uyumsuzluk sonucu ortaya çıkan konjonktür dalgalanmalarını gidermek amacıyla toplam talebi bilinçli olarak daraltıp genişletecek bir mali politikanın başarılı sonuçlar doğuracağını savunur. Maliye politikasının ekonomiyi etkilemesi, para politikasına oranla daha etkindir. Ayrıca vergilerin ve devlet harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisi, çarpan kanalıyla, daha büyük boyutlu olabilmektedir.

1.4.3.3. Monetarist Yaklaşım

Milton Friedman'ın önderliğinde bir grup iktisatçı, keynezyen politikalara şiddetle karşı çıkarak, kendi teorilerinin ekonomik olayları açıklamada daha güçlü ve güvenilir olduğunu ileri sürmüşlerdir (Orhan,1995: 159).

Ekonomideki istikrarsızlığın kaynakları ve bunları ortadan kaldırmaya yönelik olarak uygulanacak tedbirler konusunda Keynezyen teori ile taban tabana zıt bir teori geliştiren Monetaristler, ekonominin özü itibarıyla istikrarlı olduğuna, sistemin bünyesinde barındırdığı dinamik güçlerin bunu sağlamaya yeterli olduğuna inanırlar. Ekonomi kendi

haline bırakıldığında genel bir işsizlik ve enflasyon gibi istikrarsızlıklara sürüklenmez. Bu tür dengesizlikler ortaya çıkarsa, bunun nedeni hükümetlerin ekonomiye dışarıdan ve çoğu defa para ve maliye politikaları şeklindeki ayrımcı istikrar politikalarıyla müdahale etmesidir (Orhan,1995: 196).

Toplam yatırım harcamalarının faiz esnekliğinin çok yüksek, para talebinin faiz esnekliğinin ise çok düşük olduğu şeklindeki Monetarist varsayımlar, para arzının reel üretim düzeyinde kısa dönemde çok güçlü etkilere sahip olduğunu, kamu harcamalarının etkisinin ise “crowding out” (dışlama) etkisiyle çok küçük veya sıfır olacağı sonucuna ulaşmaktadır. Uzun dönemde ise bu politikalar reel üretim düzeyi üzerinde hiçbir etkiye sahip bulunmamaktadır.

Monetarist modelde, para kilit önemdeki bir politika aracıdır. Para arzı istikrarın sağlanmasında ve bozulmasında önemli bir role sahiptir. Para politikasının maliye politikasına göre çok daha etkili ve güçlü olduğuna inanan Monetaristler, para politikasının da yoğun olarak kullanılmasına karşıdırlar. Çünkü, onlara göre para politikasının ekonomiyi etkilemesi uzun bir süreyi alır, bu ise kolaylıkla tahmin edilemez.

Monetaristler, para arzını her yıl ekonominin gerektirdiği şekilde sabit bir oranda artıracak bir para politikasının istikrarı sağlayacağı görüşündedirler. Aksi taktirde, para arzında hızlı ve şiddetli değişiklikleri içeren bir para politikasının ekonomiye yansması olumsuz olacaktır (Orhan,1995: 162).

1.4.3.4. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı iktisatçılar, istikrarsızlıkların esas olarak ekonominin kendi iç bünyesinden kaynaklandığı görüşündedirler. Yine yapısalcılara göre, enflasyon, Monetaristlerin iddia gibi parasal bir olay değil, parasal büyüklüklerin enflasyonist baskılara uyum göstermemesinin bir sonucudur. Enflasyonun esas kaynağı ekonomik yapıdaki kemikleşmiş rahatsızlıklardır.

Yapısalcılara göre, ekonomik yapıdaki rahatsızlık, kaynakların verimli faaliyet alanlarına yönelmesini önleyen hareketsizlikle, parçalanmış piyasalarla, arz ve talepteki dengesizliklerle kendini önemli ölçüde belli eder. Ekonomi büyüdükçe, ekonomideki darboğazlar azalacağına daha da artar.

Yapısalcılar, ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik Ortodoks politikaların bir kısım piyasalarda denge sağlarken, diğer piyasalarda dengesizliğe yol açacağına savunurlar. Bu nedenle, istikrar uzun dönemde üretici kaynakların en verimli kullanımını sağlayacak kapsamlı reformlarla erişilebilecek bir hedef olarak düşünülmelidir. Bu hedefe, daraltıcı

para politikası gibi Ortodoks önlemlerle varmaya çalışmak, durgunluğu davet etmek demektir. Bu nedenlerle, yapısalci istikrar tedrici ve reformcudur.

İstikrar politikalarını kuramsal yaklaşımlarla inceledikten sonra bu teorilerin varsayımları ile geliştirilmiş Ortodoks, Heteredoks ve IMF Tipi istikrar politikalarının detaylı bir incelemesine geçebiliriz.

1.4.4 Ortodoks İstikrar Politikaları

Ortodoks istikrar programları teorik açıdan monetarist ve neoklasik görüşlerin sentezine dayanmaktadır. Ortodoks politikalarda temel amaç ödemeler dengesini iyileştirme, kamu açıklarını azaltma ve enflasyonu düşürmektir. Ortodoks istikrar programları, Uluslar arası Para Fonu'nun (IMF) 1970'li yıllardan beri hiperenflasyonla mücadele eden gelişmekte olan ülkelere önerdiği programlara verilen genel addır. "Ortodoks" kelimesi burada klasik, geleneksel anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle, Ortodoks istikrar programlarının makro ekonomik dengesizliklere sunduğu çözüm önerileri hep aynı olmuştur.

Ortodoks istikrar programları kamu harcamalarının azaltılması, kamu gelirlerinin artırılması, dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonu, döviz kurunun devalüasyonu, para arzının kontrolü ve fiyatların serbest bırakılması gibi sıkı maliye ve para politikalarından oluşmaktadır (Parasız, 1996: 70). Sıkı maliye ve para politikaları ile birlikte reel ücretlerin düşürülmesi yoluyla ekonomide daralma yaratılmasıyla fazla talebin, böylece enflasyonun düşmesi beklenir. Dış ticaret açıklarının kapatılması için de, toplam talepteki düşüş ve reel ücretlerde sağlanan gerilemenin sunduğu avantajla devalüasyon yapılarak ihracatın artırılması öngörülmektedir.

Ortodoks istikrar politikalarının sonuçlarının başarısız olduğu ve bu uygulamaların sosyal ve politik karışıklıklara neden olduğu iddia edilmektedir. Yükün gelir düzeyi düşük olan ekonomik kesimler üzerinde olması nedeniyle ortodoks istikrar politikaları çoğu zaman bürokratik-otoriter-askeri çizgide yürütülmüştür (Parasız, 1996: 70).

Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından kabul gören ve istikrarı sağlamanın önemli bir koşulu sayılan politikalarlardır. Bu politikalar reel dengesinin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır. Bu noktada ücret ve fiyat politikaları gündeme gelmekte ve ortodoks programların fiyat dengesinin kurulması ile ilgili eksik yönleri giderilmeye çalışılmaktadır (Bahçeci, 1997:5).

1.4.5. Heterodoks İstikrar Politikaları

IMF tarafından gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve ödemeler dengesi sorunlarını gidermek için önerilen Ortodoks istikrar programları, bu programların uygulandığı ülkelerde varolan sosyal ve ekonomik bunalımları daha da derinleştirmesi sonucu 1985 yılının ortalarından itibaren Arjantin, Brezilya , Meksika ve İsrail gibi ülkelerin yüksek enflasyonla mücadele etmek amacıyla Ortodoks istikrar programlarından farklı öğeler içeren istikrar tedbirlerini uygulamaya koymalarına neden olmuştur. Geleneksel istikrar programlarından farklı olarak bu programların amacı, üretim ve istihdam düzeyinde gerileme yaratmadan enflasyonu kısa bir sürede ve ani olarak aşağı çekmektir. Sıkı para ve maliye politikasını içeren geleneksel maliye politikası araçları yanında gelirler politikasını da içermesi ve istikrar politikası uygulaması sırasında bir şok tedavi yönteminin seçilmiş olması nedeniyle bu programlar “Heterodoks Şok” olarak da adlandırılmaktadır (Dornbusch, 1992:25). Gelirler politikası; fiyatların, ücretlerin ve döviz kurunun dondurulmasıdır.

Heterodoks istikrar programlarında asıl amaç “şok tedavisi” ile enflasyonu kontrol altına almaktır (Blejer, Cheasty,1988: 16). Yüksek kronik enflasyonun hiperenflasyona doğru gittiği ülkelerde bu şok politikaları uygulamak kaçınılmaz olmaktadır (Cin,Yalçın,Doğru,2001:2). Ortodoks istikrar programları ise bu konuda Heterodoks programlara göre çok etkili olamamaktadır. Ortodoks istikrar programlarıyla enflasyon oranı kademeli olarak düşerken, Heterodoks programların uygulanmasıyla ilk başta hızla düşmektedir. Ortodoks istikrar programlarının enflasyonu düşürmedeki başarısızlığı, geçmişe dönük enflasyonist bekleyişlerden kaynaklanmaktadır. Şok programların Heterodoks unsurları, çünkü enflasyon ile bugünkü enflasyon arasındaki ilişkiyi keserek, enflasyonist ataleti ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Blejer, Cheasty,1988: 16). Enflasyonist bekleyişlerin etkisiyle enflasyon oranı sürekli yükselme eğiliminde olmaktadır. Ayrıca toplumun enflasyonun düşmeyeceği yönündeki güvensizliği de bu durumda çok etkili olmaktadır. Bu noktada, Heterodoks istikrar programları ile fiyat ve ücretlerin dondurulması ekonomik birimlerin üzerinde şok etkisi yaratacaktır

Heterodoks programlar çerçevesinde fiyatların dondurulması sonucu programın ilk aşamasında hiperenflasyon oranı keskin bir şekilde düşmektedir. Ayrıca fiyatların dondurulması siyasi otoriteye programın devam edebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapma imkanı verecektir. Çünkü hiperenflasyonun varlığı yapısal reformların yapılmasını imkansız kılmaktadır. Ancak bu programlarda asıl sorun, kontrollerin gevşetilmesi ya da

tamamen ortadan kaldırılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Üretim, işsizlik ve ekonomik daralma gibi maliyetlerden kaçınabilmek amacıyla, Heterodoks istikrar programları gündeme gelmiştir. Ancak bu tür politikaların uygulanabilirliği sürekli olmadığı için kontroller kaldırıldığında enflasyonun ne durumda olduğu önemlidir. Birçok ülke deneyimi, kontrollerin gevşetilmesinin baskı altına alınmış talebi uyardığını, enflasyonu artırdığını ve bir süre sonra da hiperenflasyon düzeyinin tekrar yakalandığını göstermiştir (Köksel,1998:40).

Fiyat kontrolleri kaldırıldığında enflasyon oranı tekrar yükselirse, ileri dönemlerde istikrarı sağlamak daha da güçleşecektir. Yani hem Ortodoks hem de Heterodoks istikrar programları tek başına uygulandıklarında başarılı olma şansı oldukça düşüktür. Daha çok bu politikalar birbirlerini tamamlayıcı politikalarlardır. Örneğin Heterodoks istikrar programlarının uzun dönemde başarılı olma şansları mali dengenin sağlanmasıyla yani Ortodoks kısmıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, ekonomideki reel dengenin ve mali disiplinin sağlanması Ortodoks politikaların uygulanmasıyla, fiyatlar arasındaki dengesizlik de Heterodoks istikrar programlarıyla sağlanabilmektedir (Bahçeci,1997:6).

Fiyatların şok politikalarla hızlı bir şekilde indirilmesinin ya da dondurulmasının ekonomide yaratmış olduğu bazı yan etkiler de vardır. Bunlardan bir tanesi de kıtlık ve karaborsanın oluşmasıdır. Ancak Heterodoks istikrar programını savunan görüşlere göre, bu maliyetler Ortodoks istikrar programlarının neden olduğu üretim ve istihdam da meydana gelen kayıplardan daha hafif olacaktır. Fiyat kontrollerinin diğer bir maliyeti de orta ve uzun vadede nispi fiyat yapısının bozulmasına yol açmasıdır. Kontroller serbest piyasa mekanizmasının işleyişini aksatacağı için, piyasalar arasındaki denge bozulacaktır. Dengeleri tekrar sağlamaya çalışmak ise Heterodoks istikrar programlarının maliyetini artıracaktır. Bu sebeplerden dolayı fiyat ve ücretlerin dondurulması ya da hızla indirilmesi kısa dönem için yapılmalıdır. Çünkü gelirler politikası araçları geçici araçlardır. Bu araçların uzun vadeye yayılması halinde maliyetleri faydasını aşabilecektir (Cin, Yalçın, Doğru:2).

Heterodoks istikrar programlarının bir diğer unsuru da sabit döviz kurudur. Heterodoks istikrar programlarında döviz kurunun sabitleştirilmesine çıpa politikası da denilmektedir. Özellikle fiyatların ve ücretlerin dondurulduğu programın ilk aşamasında döviz kurunun sabit tutulması ile güdülen amaç döviz kurundaki hızlı bir değer kaybı beklentisini kırmaktır. Ancak bu politikanın istikrar politikası aracı olarak kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için diğer politikalarla özellikle mali politikalarla birlikte uygulanması

gerekmektedir. Tek başına uygulandığı zaman, enflasyonist süreç yeniden başlayabilmektedir (Parasız,1996:41).

Döviz kurunun istikrarının sağlanması ile birlikte iç fiyatlar da istikrara kavuşacağı için vergi gelirleri otomatik olarak artacaktır. Enflasyonun hızla düşüşü, verginin gerçekleşmesi ile tahsil edilmesi arasındaki gecikmeden dolayı olan “Olivra-Tanzi” etkisini tersine çevirmektedir (Cin,Yalçın ve Doğru, 2001:4). Bunun sonucu olarak gelirlerde suni bir artış yaşanır ve mali dengenin sağlandığı izlenimi ortaya çıkabilir. Ancak mali dengenin sürdürülebilirliği sıkı maliye politikalarının uygulanmasını gerekli kılar. O yüzden ilk andaki gelir artışından sağlanan faydanın, mali dengenin sürdürülebilmesi için gerekli yapısal düzenlemelere aktarılması daha yararlı olacaktır (Bahçeci,1997:7).

İstikrar programının başarılı olabilmesinin şartlarından bir tanesi de yeni paranın piyasaya girmesidir. Bu parasal reformdur. Bunun en bilinen şekli çok fazla değer kaybetmiş paradan sıfır atmaktır. Parasal reformun bir diğer şekli ise enflasyonist ortamda yapılan sözleşmeleri sıfır enflasyon ortamına göre düzenlemektir.

Heterodoks istikrar programlarında, en azından programın birinci aşamasında Ortodoks programlara göre hem daha büyük bir büyüme oranı hem de daha az işsizlik oranı görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere ekonomik büyüme konularına duyarlılık gösteren gelişmekte olan ülkeler tercihlerini Heterodoks programlardan yana koymaktadır.

Heterodoks programlar doğru ve de ısrarla uygulanırsa başarılı olabilmektedir. Programdaki bir aksama hiperenflasyon sorununu yine gündeme getirecek hatta daha da büyütebilecektir. Daha öncede değinildiği gibi bu tür programlar belli bir süre zarfı için uygulanmalıdır, sürekliliği yoktur.

1.4.6. IMF Tipi İstikrar Programları

Ekonomik istikrarsızlık içindeki gelişmekte olan ülkeler istikrar politikalarının seçiminde ve uygulanmasında geniş bir hareket alanına sahip değildir. İstikrar politikalarının başarısında uluslar arası finansman desteği çok önemlidir (Oktar, 1994: 39). Bu ülkelerin yeniden dış finansman temin edebilme imkanlarına kavuşabilmesinde IMF belirleyici bir rol oynamaktadır. IMF bir ülkenin istihdam politikasını desteklemek için şarta bağlı borç vermektedir (Esen, 1989: 39). Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler genelde IMF tarafından yönlendirilen istikrar politikalarını uygulamak zorunda kalmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin dış finansman desteği almak için uygulamak durumunda kaldıkları IMF istikrar politikaları monetarist düşünceye dayalı Ortodoks istikrar politikalarıdır.

IMF tipi istikrar programlarının içerdiği politikalar şöyle özetlenebilir (Parasız, 1996:98-99).

- i. Devalüasyon
- ii. Kamu sektörü harcamalarının azaltılması
- iii. Kamu sektörü gelirlerinin artırılması
- iv. Sıkı para politikası
- v. Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi
- vi. Ücretlerin kontrolü
- vii. Ticaretin serbestleştirilmesi
- viii. Fiyat kontrollerinin kaldırılması

IMF'nin birinci amacı ödemeler dengesi sıkıntısını çözmek, ikinci amacı ise enflasyonla mücadele etmektir. IMF programları, dış dengeyi düzeltirken enflasyon oranlarında artışa neden olmaktadır. Çünkü devalüasyon içeren istikrar önlemleri çoğu zaman enflasyonist baskı oluşturur. Devalüasyon ve yüksek faizler kamu kesimi reel borç yükünü artırarak, kamu borçlanma gereğini artırır. Böylece istikrar girişiminde istenmeyen sonuçlar ortaya çıkar. Bu durumda Ortodoks politikaların ücret ve fiyat kontrolleriyle birleştirilmesi geri dönüş etkisini kıracak ve Ortodoks politikaların daha etkin olmalarını sağlayacaktır. IMF programlarının en çok eleştiri alan yönü, programlarda heterodoks öğelere pek fazla yer verilmemesidir.

IMF tipi istikrar programlarının kısa dönemde ekonomide daraltıcı etkiler yaratması, tek tip istikrar programı uygulaması tartışmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, her ülkenin kendi sosyal ve ekonomik özelliklerinin, tarihsel gelişiminin ve politik altyapısının incelenmesi ve buna göre program hazırlanması gerektiğini gündeme getirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE 1980 VE SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER VE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

Türkiye, 1970'li yılların sonunda arka arkaya gelen ekonomik krizler yaşamış ve uygulanan istikrar programlarının makro değişkenler üzerindeki etkileri tam olarak hissedilmeden 1980 yılında yeni bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. 1980 ekonomik krizi sonrasında uygulanan 24 Ocak 1980 istikrar kararlarının etkisi 1990'lı yıllara kadar devam etmiş ancak 1994 yılında yeni bir kriz daha ortaya çıkmıştır. Bu krizin etkilerini azaltmak amacıyla 5 Nisan 1994'de 5 Nisan Kararları adı altında yeni istikrar kararları uygulamaya konulmuştur. 5 Nisan Kararlarından sonra 9 Aralık 1999 İstikrar Tedbirleri uygulamaya konmuş ancak bu tedbirlerin sonucunda Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri patlak vermiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin akabinde halen yürürlükte olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konulmuştur.

2.1. TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

2.2. TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

2.1.1. 24 Ocak Kararlarını Almaya Götüren Süreç

Türkiye ekonomisinde 1974 yılından itibaren çok ciddi bunalım belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak, tüm bu olumsuz belirtilere rağmen dönemin hükümeti bu olumsuzlukları değerlendirip radikal tedbirler alacağı yerde, sorunu görmezden gelmiştir.

1978 yılına gelindiğinde ekonomik bunalım ciddi boyutlara varmıştır. Bu bunalımdan çıkmak için bir dizi ekonomik önlem alınmaya başlanmıştır. Ancak alınan bu önlemler sorunun özüne inmediği, alınan politika demeti bir iç bütünlük arz etmediği ve dönemin hem iç hem de dış koşulları bunların uygulanmasına olanak tanımadığı için alınan tüm bu önlemler başarıyı getirememiştir.

1978-1979 yıllarında uygulamaya konan istikrar önlemleri ödemeler dengesi üzerinde kısa dönemli bir iyileşme sağladıysa da, enflasyonla mücadelede etkili olamamıştır. 1977 yılında %43.8 olan enflasyon oranı 1979'da %71.1'e yükselmiştir. İmalat sanayinde atıl kapasitenin artmasıyla da büyüme hızı negatif değerler almıştır.

Tüm bu olumsuz etkenler, daha önce alınan istikrar tedbirlerinin yeterli olmadığını ortaya koymuştur. 1979 yılının sonlarında ekonomik krizin son sınırlarına vardığı sırada iktidara gelen yeni hükümet 24 Ocak 1980'de IMF, Dünya Bankası ve OECD'nin temsil ettiği yabancı sermaye gruplarının da desteğini arkasına alarak ekonomide köklü dönüşümleri amaçlayan bir istikrar programını uygulamaya koymuştur.

“24 Ocak kararları, ülkede ekonomik istikrarı sağlayıcı tedbirler yanında, serbest piyasa güçlerini etkin kılacak ve uluslar arası piyasalarla entegrasyonu hızlandıracak, ekonomide uzun dönemli bir yeniden yapılanmaya yönelik tedbirleri de içeren bir programdır. Kısaca, Türkiye geleneksel sanayileşme politikası haline gelen ithal ikameci sanayileşme modelini terk ediyor ve bunun yerine serbest piyasa anlayışına dayanan, uluslararası rekabete açık ihracata dönük bir sanayileşme politikasını, kalkınma stratejisini kabul ederek, ekonomik yapıda radikal biçimde bir dönüşüme evet diyordu “ (Çelebi,1991:234).

24 Ocak İstikrar Programı Türkiye’de daha önce uygulanan 1958, 1970 ve 1978-1979 istikrar programlarından daha teferruatlı önlemleri içermesi bakımından ayrılmaktadır. Daha önceki istikrar programları genellikle dış ödeme güçlüklerini aşmak ve enflasyonist baskıyı ortadan kaldırmak için kısa vadeli amaçlara ulaşmayı hedefleyen tedbirlerden oluşmaktadır. Hükümetler, programı aksatan bir olay olunca ya da ekonominin performansı iyi olunca tedbirleri uygulamaktan vazgeçmişlerdir. Dolayısıyla bu programlar da kısa süreli uygulanmış oluyordu. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı kısa vadeli amaçların yanında uzun vadeli amaçlara da sahipti. 24 Ocak programı ise “yapıya ilişkin” bazı dönüşümleri ve uzun vadeli amaçlara ilişkin önlemleri içermiştir.

Sözü edilen kısa ve uzun vadeli amaçlara serbest piyasa mekanizmasının işleyişi ile ulaşılması 24 Ocak kararlarının temel hedefi idi. Bu hedef serbest piyasa güçlerine dayanılarak ekonominin dışa açılmasını esas alıyordu. Ekonominin işleyiş sürecinde idari kararlar yerine bundan böyle serbest piyasa güçleri egemen olacaktı. Kamu kesimi daraltılacak ve özel girişim teşvik edilecekti. İthalatta serbesti sağlanacak ve yabancı sermaye teşvik edilerek fiyat rekabeti sağlanacaktı. Mal fiyatlarıyla birlikte döviz kuru ve faiz haddi gibi faktör fiyatlarının da serbest piyasa ekonomisi şartlarında oluşması amaçlanmıştı (Şahin,2002:193).

Türkiye, Dünya Bankası’nın yeni başlattığı yapısal uyum programından, 1980 yılında kredi almak istiyordu. Dünya Bankası istenen krediyi çok ağır koşullar altında vermeyi kabul etti. Türkiye, on yedi politika taahhüdüyle, bu programdan yararlanabilen sekiz ülke arasında, en ağır koşulları kabul etmiş olmaktaydı. Türkiye, Dünya Bankası’na şu taahhütlerde bulunmuştu (Kazgan,1985: 385-386):

Dış Ticaret Politikaları:

- TL’nin dış değeri, iç-dış enflasyon farkına göre zamanında ve farkı kapatacak oranda düşürülecek,

- İthalat libere edilecek, sanayi yasalar ve kotalarla korunmayacak,
- İhracat teşvik edilecek ve özel kesimin ön planda olması sağlanacak, yabancı sermaye teşvik edilecek,

Üretim Kesimi Politikaları:

- Kesimlere verilen fiyat sübvansiyonları kaldırılacak,
- Bütün üretim kesimleri yabancı sermayeye açılacak,
- Kurumsal düzenlemeler yapılacak,

Kamusal Yatırım Programı:

- Enerji üretimine öncelik verilecek; karlı olmayan projeler durdurulacak,
- KİT'lerin karlı çalışması sağlanacak; uygulamalar devletçilikten uzak olacak; KİT'ler bütçeye yük olmaktan çıkarılacak,

Kaynak Seferberliği:

- Hükümet bütçe politikasında harcamaları ayarlayacak, tasarrufları teşvik etmek için faiz politikasını buna göre düzenleyecek ,

Borç yönetiminin temel kurallarına uymak üzere kurumsal güçlenme gerçekleşecektir:

1980 yılı başında neredeyse tıkanma noktasına gelen Türk ekonomisi, uluslar arası finans kuruluşları açısından güvenilirliğini yitirmişti. Yeni dış kaynak temini için IMF'nin yeşil ışığı gerekliydi. Yeşil ışığın yansımaları için de IMF'nin önermiş olduğu politikalar teker teker uygulanmalıydı. İçinde bulunduğu zor koşullar nedeniyle, pazarlık gücü olmayan Türkiye uluslar arası finans kuruluşlarının dikte ettiği politikaları uygulamayı taahhüt etmiştir. IMF'ye verilen niyet mektubunda da, Türkiye şunları taahhüt ediyordu (Kazgan,1985: 386-387):

- Türk ekonomisinin serbest piyasa ekonomisine dönüşümü sağlanacaktır.
- Fiyat istikrarını sağlamak için sıkı para politikası uygulanacak, bu amaçla kredi sınırları konacaktır.

- Petrol fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları, KİT fiyatları enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanacak.
- Kamu harcamaları kısıllacak, ama enerji yatırımları bundan etkilenmeyecektir.
- Faiz oranları artırılacak ve fon piyasasında rekabet koşulları gerçekleştirilecektir.
- Ücret anlaşmazlıklarının, yürürlüğe konacak ekonomik program çerçevesinde çözümlenmesine çalışılacaktır.
- Döviz kuru, Türkiye'nin rekabet gücünün sağlayacak biçimde değişken olacak; dış yardımın gelmesinden sonra da yavaş yavaş liberasyona geçilecektir.
- Borç yönetimine özen gösterilecek ve vadesi geçmiş borç tutarının artmamasına çalışılacaktır.
- Hükümet, alınacak ekonomik önlemler konusunda IMF'ye sürekli olarak danışacaktır.

Bu taahhütler sayesinde 1980'de 2.6, 1981'de 2.26, 1982'de 1.76, 1983'te 1.87 milyar dolar proje ve program kredisi alınabilmiştir.

2.1.2. 24 Ocak Kararları'nda Alınan Tedbirler

24 Ocak Ekonomik İstikrar Programı uyarınca aşağıdaki tedbirler alınmıştır (Kazgan,1994: 186-188):

- Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi;

Devalüasyonlar ve mali desteklerle ihracatın özendirilmesi ve çeşitlendirilmesine ilişkin düzenlemelere gidildi, böylece ekonominin dışa açılması ve iç piyasada rekabetin genişlemesi mümkün olacaktı. Rekabetin maliyetleri düşürmesi ve mal kalitesini iyileştirmesi umuluyordu. İhracatta devlet denetimi kaldırılmış ve geniş teşvik sistemi getirilmiştir.

İthalat üzerindeki dolaysız kontroller kaldırılarak ithalattaki liberasyon genişletilmiş ve %90'ı aşmıştır.

İhracat ve ithalatta liberasyona gidilerek uluslar arası sermayenin güvenini kazanıp tekrar dış piyasalardan borçlanabilmek amaçlanmıştır.

- Fiyatların hükümetçe saptanmasına son verilmesi;

24 Ocak kararlarıyla fiyatlar üzerindeki düzenleme ve müdahalelerin kaldırılması ve fiyat oluşumunun piyasaya bırakılması amaçlanmıştır. Bu karara ilişkin uygulamalardan bir tanesi KİT'lerin kendi ürünlerinin fiyatlarını saptamalarıdır. İç fiyatların bir kısmı üzerindeki denetim ve mali destekler giderek kaldırılmıştır.

- Döviz piyasasının ve sermaye girişlerinin serbestleşmesi

Bu tedbirler dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi amacına yöneliktir. 24 Ocak kararları ile birlikte, TL'nin değeri 1 dolar=47.1 TL'den 1 dolar=70 TL'ye düşürülmüştür. Dövizin resmi kuru ile serbest piyasa kuru arasındaki büyük farkları ortadan kaldırarak, ihracatı ve yabancı sermaye girişini teşvik etmek amaçlanmıştır.

Hükümetin döviz fiyatının belirlenmesini TCMB'na bırakmış ve günlük kur uygulamasına geçilmiştir.

Sermaye girişlerinin artması için yatırımlar üzerindeki denetim gevşetilmiştir.

- Sıkı para politikası ve vergi yasalarında değişiklikler

1985'e kadar süren IMF denetimi enflasyonu düşürmek için para miktarının belirlenmesiyle ilgiliydi ve kamu kesiminin TCMB'den alabileceği kredilerin kısıtlanmasına dayandı.

Merkez Bankası reeskont oranlarını yükselterek emisyonu sınırlandırmaya çalışmıştı.

Vergi yasalarında da değişiklik yapılmıştı. Sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi "Laffer Kanununa" göre üretimi artıracak böylece vergi gelirleri de artacaktı. Vergiler hafifletilince, kamu kesimi dış kaynaklar dışında ancak iç borçlanmayla gelir sağlayabilecekti.

- Faiz hadlerinin serbestleşmesi ve reel faiz uygulaması

Faizlerin yükselmesiyle birlikte tasarruflar artacak, sermaye piyasası aracılığıyla bu fonlar yeni yatırımlara finansman imkanı sağlayacak ve ekonomi gelişecektir.

- Devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması:

Devletin ekonomideki yerini daraltmaya ve piyasaya doğrudan müdahalesini azaltmaya yönelik alınan tedbirlerle ekonominin serbest piyasa şartları içinde işlemesi ve gelişmesi amaçlanmıştır.

- Reel ücretlerin düşürülmesi ve tarım fiyatlarının baskı altında tutulması:

IMF ve Dünya Bankası gibi istikrar programını finanse eden kredi kurumlarına yapılan taahhütler arasında ücretlerin denetleneceği, geçmiş değil beklenen enflasyona göre ayarlanacağı, aynı politikanın tarım ürünlerinde izleneceği de vardı. Bu politika reel ücretlerin dönem boyunca sürekli düşmesi ve 1988’de dibe vurmasıyla sonuçlandı. Genel reel ücretler, 1988’e gelindiğinde 1977’deki düzeyinden %55 oranında değer kaybetmişti. Tarım ürünleri iç ticaret hadleri de 1977-78 dönemine oranla 1988’de yarı yarıya azalmıştır.

- Bazı yatırım projelerinden vazgeçilmesi:

Hemen sonuç vermeyecek yatırım projelerinin uygulamasından vazgeçilmesi 1980 sonrasında kamu ve özel kesim sanayi yatırımlarının azalmasına neden olmuştur.

- Yeni kurumsal düzenlemeler:

Alınan istikrar kararlarının hızla ve etkin olarak uygulanabilmesi için yeni kurumsal düzenlemeler yapıldı. Bu amaçla Teşvik ve Uygulama Dairesi, Yabancı Sermaye Dairesi gibi yeni kurumlar oluşturuldu.

2.1.3. 24 Ocak Programının Uygulama Aşamaları ve Sonuçları

2.1.3.1. 1980-1983 Dönemi

24 Ocak 1980 İstikrar Programı, Eylül 1980’e kadar azınlık hükümeti tarafından, Eylül 1980-Aralık 1983 döneminde ise askeri rejimin yönetimi altında uygulanmıştır. Eylül 1980 tarihindeki iktidar değişikliği programın uygulanmasında herhangi bir kesintiye neden olmamıştır. Çünkü ekonomi bürokratları görevlerine devam etmişlerdir. Eylül 1980’den itibaren programın uygulanması açısından daha elverişli bir ortam oluşturulmuştur (Şahin,2002,196).

Faiz oranlarının yükselmesiyle banka mevduatları yükselmiş, mevduatta pozitif faiz dönemine geçilmiştir. Böylece yabancı sermaye girişi artmıştır. Ayrıca faizlerdeki artışla birlikte fonlama maliyeti artmış, fonlama maliyetlerindeki artışta birçok firmayı batma

noktasına getirmiştir. Hükümet, işsizliği önlemek için zor durumdaki firmaları kamulaştırma ve kamu bankalarından kredi olanağı sağlayarak kurtarmıştır.

24 Ocak 1980'de TL %32.9 oranında devalüe edilmiştir. Ardından yapılan küçük düzenlemelerle TL'nin aşırı değerlenmesi önlenmiştir. Bu uygulamalar sayesinde döviz piyasasında karaborsanın büyük ölçüde önüne geçilmiştir. Reel faiz ve liberal dış ticaret politikaları sayesinde ihracat 1980'de 2.9 milyar dolar seviyesinden 1983'de 5.9 milyar dolara yükselmiştir. İhracat rakamlarındaki bu olumlu gelişmeye paralel olarak yabancı sermaye ve işçi döviz girişi de artmıştır. Tüm bu olumlu gelişmeler Türkiye'nin döviz darboğazını aşmasını sağlamıştır.

1981 yılında enflasyon oranı %36'ya, 1982 yılında da %25'e düşmüştür. GSYİH'da, 1980 yılında %-1.0 olan artış hızı, 1981 yılında %5.1'e, 1982 yılında %4.3'e ve 1983 yılında da %3.3 oranında yükselmiştir. İstikrar programı çerçevesinde uygulanan, yatırımları kısma ve sıkı para politikası uygulamaları büyüme hızının daha önceki yıllara kıyasla daha düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur.

Nitekim 1981-1982 yıllarında dünya ekonomisindeki gerilemelere rağmen, piyasa ekonomisine dışa yönelik politikaların uygulanması, atıl kapasite kullanımının artması, dış krediler sayesinde girdi ithalinin kolaylaşması, Ortadoğu pazarındaki ticaret payının da artması gibi iç ve dış elverişli ortamlar sayesinde, milli gelir artışının çok üstünde bir ihracat artışı elde edilmiştir.

1978'de 2.3 milyar dolar olan ihracat (GSMH'nın %4'ü), 1983'e gelindiğinde 5.72 milyar dolar (GSMH'nın %11.2'si) olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1978-79'daki %45 civarındaki düzeyinden %60 seviyelerine çıkmıştır.

Büyük baskılarla da olsa sanayi mamulü ihracatına dayanan ihracat artışı, istikrar politikalarının en başarılı alanı olmuştur. En başarısız alanı ise, mevduat ve kredi faiz hadlerinin serbest bırakılmasıdır. Bu yüzdendir ki, 1983 sonunda para piyasası ve bankalar sistemi tekrar denetime alınmıştır (Kazgan, 1994:190).

1980-83 döneminde izlenen daraltıcı maliye politikaları sonucu, kamu harcamalarında önemli düşüşler olmuştur. Toplam kamu harcamalarının GSMH'ya oranı 1980 yılında %33.1 iken, 1982'de %24.4'e düşmüş, 1983 yılında ise %29.1 oranında gerçekleşmiştir.

Maliye politikası çerçevesinde 1980-1983 döneminde getirilen diğer bir yenilik, KİT'lerin finansmanı konusundadır. KİT'leri zarar eden kuruluşlar olmaktan kurtarmak için 24 Ocak 1980 Kararıyla, KİT fiyatları serbest bırakılmış, 1984 yılından itibaren de özelleştirme konusu gündeme getirilmiştir.

Uluslar arası piyasalardan sağlanan krediler sayesinde dış finansman sorunları aşılmış, Türkiye'nin dış borçlarının vade yapısı önemli ölçüde iyileşmiş, kısa vadeli borçların toplam borçlardaki payı %13'e inmiş ve bu düşük oran 1983 sonuna kadar aynı kalmıştır. Cari işlemler açığı ise 1980'de 3.4 milyar dolardan, 1.6 milyar dolara inmiştir.

1980-83 döneminde toplam olarak 7.2 milyar dolarlık yeni dış borç sağlandığı görülmektedir. Yıllık dış borçlanma 1980'de 2.517 milyar dolar, 1981'de 1.206 milyar, 1982'de 1.599 milyar ve 1983'te 1.862 milyar dolar olmuştur. 1980'li yıllarda dış borçlanma eğilimi hızla devam etmiştir.

İstikrar programı uygulamalarının ilk döneminde kısa vadeli amaçlara öncelik verilmiştir. Alınan önlemlerin kısa dönemde kıtlıkların, kuyrukların ve karaborsanın ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. Enflasyon baskısının kırılması ve piyasaların bir düzene sokulması için çaba harcanmıştır. Bu çabalar başarılı olmuş ve kısa vadeli amaçlar gerçekleştirilmiştir (Şahin,1995:196).

Özetle, 1980-1983 döneminde piyasalarda arz-talep dengesi sağlandı, ödemeler bilançosu açıkları küçüldü, döviz darboğazından çıkıldı, dış ödemeler rahatladı ve enflasyon düşme trendine girdi. Bu olumlu gelişmelere karşılık, GSMH büyüme oranları düşük düzeyde kaldı, işsizlik arttı, para piyasası dengesizlikleri sürdü. Devletin ekonomideki yeri daraltılmadı ve sosyal dengesizlikler büyüdü (Şahin,2002:198).

2.1.3.2. 1984-1989 Dönemi

IMF 1980 Temmuz ayından 1984'e kadar Türkiye'de para miktarını denetim altında tutmuştur. 1983 yılı sonunda yapılan seçimle askeri rejim yerini demokrasiye bırakmış, 1984'te IMF denetimi ve verilen krediler sona ermiştir.

IMF denetiminin sona ermesi ekonomide üç değişikliğe neden olmuştur (Kazgan,1994:192):

Birincisi, kredi güvenilirliği artan Türkiye dış finans piyasalarından borçlanabilme olanağını elde etmiş; ikincisi, para arzı üzerindeki IMF denetimi gevşediği için, bunun görece genişletilmesi mümkün hale gelmiş; üçüncüsü, dış kredi güvenilirliğini sürdürebilmek için Türkiye, dış borç faizlerinin giderek artan bir bölümünü kendi kaynaklarından ödemek, cari işlem açıklarını küçültmek zorunda kalmıştır.

1984'ten itibaren serbestleşme politikalarında hızlı bir uygulamaya girişilmiştir. Kısa sürede, dış ticaret, döviz kuru, faiz haddi, yabancı sermaye politikalarında esaslı

değişiklikler yapılmıştır. Sermaye Piyasası yasası yenilenmiş, IMKB faaliyete geçirilmiş, Bankalararası Para Piyasası oluşturulmuş ve MB açık piyasa işlemlerine başlamıştır.

Ekonomik durgunluğu aşmak ve büyüme hızını yükseltmek amacıyla gevşek para ve maliye politikaları izlenmiştir. Bu uygulamalar sonucu 1984-1987 döneminde GSMH büyümesi de hızlandı ve yılda ortalama %6.7 olarak gerçekleşti. Bununla birlikte fiyat istikrarında bozulmalar görülmeye başlandı.

Türkiye, 1984 yılına kadar uyguladığı daraltıcı politikalarla dış ödemelerde olumlu gelişmeler göstermiştir. Böylece Türkiye'nin uluslar arası finans piyasalarında kredibilitesi yeniden yükselmiştir. Dış ödemeler sorununda yaşanan geçici iyileşme, IMF'nin yeşil ışığına duyulan gereksinimi hafifletmiştir. Hükümet, seçim programında uygulayacağını vaad ettiği kapsamlı bir özelleştirme ve liberalleşme politikalarını sürekli ön planda tuttuğu için serbetleşme çerçevesindeki başarı göstergeleri IMF ile iyi ilişkiler için olumlu noktalar olmuştur.

Para politikası araçlarının geliştirilmesi ve para piyasasının etkinliğinin artırılması yönündeki reformlar 1984 yılından sonra hızlı bir ivme kazanmıştır. Devlet, bütçe açıklarını Merkez Bankası kaynakları yerine iç borçlanma ile kapatma yoluna gitmiştir (Şahin,2002: 199).

Serbestleşme sürecinde sürekli göz ardı edilen politikalar, devlet gelirlerini artırıcı nitelikte vergi politikaları olmuştur. Hem iç hem dış borç faizleri devlet bütçesinde giderek artan bir yer kapmaya başlamıştı: İç artı dış borç faiz ve anaparalarının vergi gelirlerine oranı 1980'de %12 iken, 1988'de %94'e varmıştı. Tüm bunların yanında vergi alanındaki çaba sönük kalmıştır. Katma Değer Vergisi sistemi getirilmiştir. 1987'de getirilen vergi düzenlemeleri, ücretlilerin vergi yükünü daha da artırmıştır (Kazgan,1994:194).

Kamu kesimi harcamaları sürekli artarken, bunların bileşimi de büyük bir değişim geçirmiştir. İç ve dış borç faizlerin sürekli artması sonucu transfer harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki oransal dağılımı sürekli yükselerek, 1981'deki %19.3 düzeyinden,1989'da %37.7 ye ulaşmıştır. Ayrıca, kamu kesimi yatırımları içinde alt yapı yatırımlarının oranı yükselmiş, doğrudan üretken yatırımların payı ise düşmüştür. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana sürdürülen "devlet eliyle sanayileşme" politikası bu yıllarda terkedilmiştir. Devlet sanayileşmede ve ekonomik büyümede üstlendiği lokomotif olma rolünü 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren özel sektöre devretmiştir (Şahin,2002:200).

Cari işlemler açığımızın GSMH'ya oranı 1981-1983 yılları arasında %3 iken 1984-1987 arasında %2.2'ye inmiş, ihracat, 1983'te 5.7 milyardan 1987'de 10.2 milyar dolara çıkmıştır.

Hükümetler 1985 yılına kadar enflasyonu önleme çabaları içinde göründüyseler de, 1986'dan sonra büyüme hızını yükseltmeyi fiyat istikrarına tercih etmişlerdir. 1988'de enflasyon oranı %68.3'e ulaşmıştır. Bir yandan hızlı devalüasyonlar maliyetleri ve fiyatları yükselttiği için tekrar devalüasyon yapılıyor, bu da ekonomiyi enflasyon-devalüasyon sarmalına sokmuştur.. Ekonomide serbestleşme süreci hızlandırılırken ve buna ilişkin olumlu gelişmeler ve sonuçlar görülürken, hem yapısal nitelikli, hem finansal nitelikli dengesizlikler giderek büyümüştür (Kazgan, 1994:198).

İstikrar politikaları uygulanırken ortalama 17.4 milyar dolar civarında tutulan dış borç stoku, 1987 yılı sonunda 38.3 milyar dolara varmıştır. Kısa vadeli borçlar toplam borçların %49'una yükselmiştir.

Yukarıda değinilen yapısal ve finansal dengesizlikler ekonomide 1988-1989'daki stagflasyonist durgunluğu hazırladı. Hükümet büyümeye ivme verirken enflasyonun hızlanması, gelir bölüşümünde giderek kötüleşme, TL'nin dış reel efektif değerinin dibe gelmesi, kısa vadeli borçlarda olağanüstü bikrim, para ikamesinin ivme kazanması, dövizin TCMB ile serbest piyasa fiyatı farkının büyümesi gibi bir bedel ödendi. 4 Şubat 1988 kararları bu bedelin açığa çıkması oldu (Kazgan,1994:199).

4 Şubat kararları ile gevşek para politikasından sıkı para politikasına geçiş tasarlanmış ve buna ilişkin kararlar alınmıştır.

1989 yılı, 1993 yılı sonuna kadar süren ve 1994'te tekrar bir krizle noktalanın dört yıllık bir sürecin hazırlandığı yıl oldu. 1989 ikinci stagflasyon yılı oldu. GSMH'nın büyüme hızı %1'in altına inerken, enflasyon %70'e yakındı. Körfez krizi, Irak ambargosu da bu süreci hızlandırmıştır. Hükümet, işte bu olumsuz koşulları aşabilmek amacıyla kısa vadeli dış kaynak kullanımına baş vurdu. Bu yeni dönemde ihracata dönük büyüme yerini, sermaye ithali yoluyla ithalata dönük büyümeye bıraktı.

1980'li yılların sonuna doğru, döviz faiz enflasyon sarmalında ekonomi dönüp dururken, ekonominin temeli olan büyüme, yapısal dönüşüm ve üçüncü sanayi devrimini yakalama, gelir bölüşümü, ihracatı geliştirecek tabanı büyütme arka plana itilmişti (Kazgan,1994:201).

2.2. 5 NİSAN 1994 İSTİKRAR KARARLARI

2.2.1. 1990-1995 Dönemi

Türkiye 1980 sonrası aldığı istikrar tedbirleri ve yapısal uyum programlarıyla dışa açık sanayileşme ve mali piyasaların güçlendirilmesi yolunda önemli mesafeler kaydetmiştir.

Kamu gelirlerinde sağlanan bazı iyileşmelere karşılık kamu harcamalarının nisbi olarak daha hızlı artışı, kamu açıkları ve bunların finansmanı konusunu oldukça önemli bir sorun haline getirmiştir. Bu olumsuz gelişme sadece iç ve dış borçların hızla artmasına yol açmamış, borç stoklarının artması, yıllık anapara ve faiz ödemelerinin de giderek ağırlaşmasına neden olmuştur.

Ayrıca artan kamu açıklarının borçlanma yoluyla finansmanı iç borçlanma faizlerinin yükselmesi ve borç vade yapısının kısalması ile sonuçlanmıştır. Gerçekten de, 1989'dan başlayarak uluslar arası sermaye hareketlerinin serbestleştirilip TL'nin tam konveribilesinin sağlandığı bir ortamda, kamu açıklarının artışı iç borçlanmayı ve iç borçlanma faiz oranlarındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Bu durum, yurt dışından kısa süreli spekülatif sermayenin ülkeye girişini hızlandırmıştır. Kısa vadeli sermaye girişi bir yandan artan ithalatın finansmanını sağlarken, diğer yandan da kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla finansmanı için ek kaynak yaratmıştır. Türkiye, uzunca bir dönem sıcak para olarak da nitelendirilen yüksek faiz-aşırı değerli kur ortamından faydalanan bu kısa vadeli sermaye girişine güvenmiştir. Ancak ekonomideki dengelere bu ortamda süreklilik kazandırılmak istenmesi, ekonomik yapıyı uzun vadede bozucu bir nitelik taşımıştır. İzlenen bu finansman yönteminin, bir yandan TL'ye yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazandırdığı diğer yandan kısa vadeli ve yüksek faizli dış borçlanmayı beraberinde getirdiği gerçeği gözlerden uzak tutulmuştur (Şahin,2002:220).

1993 yılına gelindiğinde TL'nin yabancı paralar karşısında aşırı değerli olması sonucu, ihracatın karlılığı düşmüş, ithalat nisbi olarak ucuzlamıştır. Bu durum 1993 yılında dış ticaretin 14 milyar doların üzerinde açık vermesiyle sonuçlanmıştır.

Kamu kesimi açıklarındaki hızlı artışlar, TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması ve maaş ve ücretlerde gerçekleşen hızlı reel artışlar bir taraftan iç talebin genişlemesine yol açarken, diğer taraftan da aşırı değerli kur ile birlikte uluslar arası piyasalardaki karşılaştırmalı üstünlüklerin yok olmasına neden olmuştur.

Finansal piyasalarda gerek spekülatif, gerekse spekülasyon dışı faaliyetlerle çok büyük karlılık sağlama olanağının ortaya çıkmasıyla beraber mevcut sabit sermaye

yatırımları altyapı, konut gibi alanlara kaymış, buna karşılık tarım, sanayi gibi alanlar ikinci plana itilmiştir.

1990-1993 döneminde fiyat artışları ortalama %60 seviyesinde seyretmiştir. Özellikle kamu kesimi açıklarının varlığı, enflasyonu kontrol altına almada büyük bir engel teşkil etmiştir. Enflasyon olgusunun giderek yerleşmesi, belirsizliği artırarak kaynak kullanımındaki etkinliği azaltmıştır. Ekonomik birimlerin enflasyondan korunmak amacıyla giderek dövize daha fazla yönelmesi, açık bir dolarlaşma eğilimiyle, piyasaların dövize daha fazla duyarlı hale gelmesine neden olmuştur. Nitekim 5 Nisan tedbirlerinin alınmasını gerektiren ekonomik kriz de, TL'ye olan güvensizliğin yol açtığı bir parasal krizle ekonominin finans kesiminde başlayıp, oradan asıl kaynaklandığı reel kesime sıçramıştır.

Bütün bu nedenlerle, 1994 bunalımı sadece parasal veya finansal değil, ekonominin tüm sektörlerinin tılandığı bir bunalım olarak tanımlanabilir. Geçmişten gelen bu dengesizlikler, 1980 yılında durdurulmaya çalışılmakla birlikte, gerçekte önlenemeyen dengesizliklerdir. Bu krizin finans kesiminde görülmesinin sebebi ise fiyatların bu kesimde daha esnek olmasıdır (Uygur, 1994:8).

2.2.2. 5 Nisan Kararları'nın Özellikleri ve Stratejisi

5 Nisan Kararları kısa vadeli hedefler için Ortodoks şok tedavisi öngören, uzun vadeli hedefler için heterodoks aşamalı politikalar içeren karma tedbirler demetidir. Mal, hizmet piyasalarında kısa sürede istikrar sağlamak için yüksek oranlı ani zam yapılmıştır. Kamu harcamalarında %30 oranında kısıtlamalara gidilmiştir. Yeni vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Tüm bu önlemlerin amacı talep seviyesinin aşağıya çekilmesi ve kontrol altına alınmasıdır (Şahin,2002: 225).

Bir istikrar programının temel amacı kısa vadede fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu amaçla ekonomide temel değişkenlerden biri sabitleştirici veya program çapası olarak seçilir. Örneğin, faiz haddi, döviz kuru, para arzı veya ücret haddinden birisi sabitleştirici olarak seçilebilir. Ekonominin bu sabitleştirici değişken etrafında istikrar bulması beklenir. 5 nisan 1994 İstikrar Programı'nda sabitleştirici olarak ücretler seçilmiş, bütçe harcamaları ve para arzı da 8-10 ay boyunca kontrol altında tutulmuştur. Bu doğrultuda, bazı sosyal kesimlerin huzursuzlukları ve protestoları pahasına, ücret ve maaşlara enflasyon oranının çok altında zam yapılmıştır (Şahin,2002: 226).

2.2.3. 5 Nisan Kararları'nın Amaçları

5 Nisan tarihinde uygulamaya konulan ekonomik önlemler paketinin kısa vadede temel amacı (Şahin,2002:224):

- Mali piyasalarda istikrarı sağlamak
- Fiyat istikrarını sağlamak
- Ödemeler bilançosu açıklarını daraltmak
- Türk Lirasına istikrar kazandırmak
- İhracat artışını hızlandırmak
- KİT'lerin özelleştirilmesi

Uygulamaya konulan programın orta vadeli hedefi ise (Özkal,1996: 151):

- Kamu kesiminin ekonomideki rolünü yeniden tanımlayarak, rekabete açık, dış talebe dayalı ve sürdürülebilir bir büyüme ortamını hazırlamaktır. Burada temel ilke, üretim yapan, sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasını tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetten bir devlet yapısına geçmektir.

Programın nihai amacı ise;

- Kamu ve özel kesimin toplumun yenilenme ve uyum gücünü artıracak şekilde yeniden yapılanmasını sağlamaktır. Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir bir temele dayanması için ekonomide yapısal değişikliklerin sağlanması gerekmektedir.

2.2.4. 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri

Enflasyon oranını azaltma, TL'sına kararlılık kazandırma dış satımı artırma ve bunları gerçekleştirerek, sürdürülebilir bir ekonomik ve toplumsal gelişme süreci elde etme amacı doğrultusunda oluşturulan 5 Nisan Ekonomik İstikrar programı, kısa vadeli istikrar tedbirleri ve orta vadeli yapısal düzenlemelerden oluşmaktadır.

Alınan istikrar tedbirlerini ana hatlarıyla belirtmek, programın içeriğini anlamak bakımından faydalı olacaktır (Doğan,1995:10-13):

- Kamu gelirlerini artırmak

Kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik olarak ilk önce vergi vermeyen kesimlerin bu alışkanlıklarına son verilmesi ve bu amaçla vergi denetimlerinin yoğunlaştırılması ilkesi benimsenmiştir.

KİT mal ve hizmet fiyatları, döviz kurundaki artışlar ve piyasa koşulları dikkate alınarak yeniden belirlenmiş, ortaya çıkan ek hasılatın bir bölümünün Hazine'ye aktarılması kararlaştırılmıştır.

Gelir artışları, esas olarak, akaryakıt ve tekel ürünleri başta olmak üzere alınacak dolaylı vergilere dayandırılmıştır. Bu amaçla Akaryakıt Tüketim Vergisi'nden bütçeye aktarılan pay yükseltilmiştir.

KİT'lerin Hazine'ye olan vergi borcunu süratle ödemesi için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca kamu kuruluşlarına ait paraların hazine birliği ve kamu yararı ilkesi doğrultusunda değerlendirilmesi sağlanarak, bu paraların kamu bankaları dışındaki bankalarda vadeli hesap ya da repo yapılarak tutulmasının önlenmesine karar verilmiştir.

Hazine'ye ait taşınmazların satışıyla, devletin elinde bulunan sosyal tesis, kamp ve lojmanların kira bedellerinin rayiç seviyelerine çıkartılması kararlaştırılmıştır.

Tüm bu gelir artırıcı önlemlerle, kamu açıklarının denetim altına alındığı ve parasal büyüklüklerin kontrol edildiği bir ortam yaratılmak istenmiştir.

- Kamu harcamalarını azaltmak

İstikrar programında kamu kesiminin disipline edilmesine yönelik bir diğer uygulama, harcama kısıcı önlemlere yer verilmesidir.

Bu amaçla ilk önce kamu çalışanlarının maaşlarının mevcut bütçe ödenekleriyle sınırlı tutulması kararlaştırılmıştır. Bu tür istikrar programlarının en hassas noktasını oluşturan toplumsal uzlaşma konusu, programın başarısını sağlamada önemli bir etken konumuna gelirken, toplumun bütün kesimlerinden fedakarlık beklenmektedir. Böylelikle toplumda yerleşmiş olan enflasyon beklentisi giderilmek istenmiştir.

Merkezi ve mahalli idarelerin personel istihdamı sınırlandırılmıştır.

Programda ayrıca, 1994 yılında kamu yatırım programına hiçbir şekilde yeni proje alınmayacağı da kararlaştırılmıştır.

Savunma ve güvenlik önlemleri hariç cari harcamalarda kısıntı yapılması belirlenen hedefler arasındadır.

- Mali piyasalarda istikrar ve güven ortamı;

Programda, döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamayı amaçlayan bir kur politikası benimsenmiştir. Böylelikle uluslar arası piyasalarda güvenin sağlanması, rezervlerin güçlenmesi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi umulmuştur.

Bankalar Kanunu'nda bankaların kuruluş faaliyetlerine ilişkin değişiklikler yapılmıştır.

Merkez Bankası'nın özerk bir yapıya kavuşturulması, sağlıklı bir para politikası düzenlemesi ve sermaye piyasasında spekülasyonun sınırlandırılması öngörülmüştür.

- Vergi reformu

Herkese bir vergi numarası verilmesi, vergi kaçakçılığında cezai yaptırımların artırılması, kayıt dışı ekonomiyi sisteme dahil edici ve vergide etkinliği artırıcı kanunlar çıkarılmıştır.

- Dış ödemeler dengesi;

Dış ticaret açısından programın temel hedefi, ihracata dayalı bir büyüme ortamının hazırlanmasıdır. 1994 yılında ihracat %18 oranında artarak 18.1 milyar dolar, ithalat ise %20.9 oranında gerileyerek 23.3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylece 1994 yılında dış ticaret açığı %63.3 oranında gerileyerek 14.1 milyar dolardan 5.2 milyar dolara gerilemiştir.

- Enflasyon hızının düşürülmesi

5 Nisan Kararları'nın temel amacı kronik hale gelen yüksek enflasyonu, ekonomideki mevcut dengesizlikleri gidererek süratle aşağı çekmektir. Ekonomik birimlerin yapacakları sözleşmelerde geçmişe dönük bir endekslemeden çok ileriye yönelik bir bakış açısının alınması gereği ortaya konmuştur. Böylelikle toplumda yerleşmiş bulunan enflasyonist beklentilerin kırılacağı düşünülmüştür.

- Tarımsal destekleme

5 Nisan kararları ile tarımsal destekleme politikalarının yeniden gözden geçirilmesi ve rasyonel bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Desteklemenin kapsamının daraltılması öngörülmüş ve destekleme fiyatları belirlenirken, dünya fiyatlarındaki gelişmelerin yanı sıra yurtiçi faktör fiyatlarındaki gelişmelerle de tutarlı olması hedeflenmiştir.

- Sosyal güvenlik reformu

Sosyal güvenlik konusunda alınan tedbirler, özünde, kamunun bütçe üzerindeki yükünün hafifletilmesi amacıyla taşımaktadır. Sosyal güvenlik kuruluşlarının aktüerya dengesine kavuşturulması kararlaştırılmıştır.

- Özelleştirme

Programın önem verdiği konuların başında özelleştirme gelmektedir. Ekonomide verimlilik ve etkinliği sağlayıcı bir unsur olarak görülen özelleştirmenin bir an önce yapılabilmesi için, bu konudaki yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması ön şart konulmuştur.

2.2.5. 5 Nisan 1994 İstikrar Programının Uygulama Sonuçları

5 Nisan Kararları öncesi, ekonomide yaşanan krizin temel nedenleri, esas olarak, kamu kesiminin yapısal sorunlarından kaynaklanmaktaydı. Ekonomideki istikrarı sürekli kılmak, ancak bu dengesizlikleri ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağı yaklaşımı ile hazırlanan 5 Nisan Kararları, kısa ve orta vadeli hedeflerden oluşuyordu. Uygulamaya konulan programın kısa vadede amacı, hızlı bir artış sürecine giren kamu açıklarını azaltmak, Türk Lirasına istikrar kazandırmak ve ihracat artışını hızlandırmak şeklindeki makro dengelerin yeniden kurulmasını sağlamaktı. Orta ve uzun vadeli önlemler ise 5 Nisan Kararları'nın yapısal uyum programı ayağını oluşturuyor ve ekonomiyi yeniden sürdürülebilir bir büyüme yoluna sokmayı amaçlıyordu.

İstikrar Programı'nın başarısının temelini kamu kesimi açığının azaltılması oluşturuyordu. Başlangıçtaki yüksek devalüasyonu izleyen aylarda döviz kurunun kontrollü artışı ve parasal genişlemenin sınırlandırılması enflasyonu kontrol altına alırken, mali disiplin ve daraltıcı parasal politikaların sonucu olarak dış açığa gözle görülür bir düzelme gerçekleşti. 1993 yılında %11.7 olan kamu kesimi borçlanma gereği 1994 yılında GSMH'nin %8.2'sine gerilemiştir. 1993 yılında 6.4 milyar dolar açık veren cari işlemler dengesi 1994 yılında 2.6 milyar dolar fazla vermiştir (Şahin,2002:229).

5 Nisan Kararları belirli yapısal önlemlerle desteklenmemesi nedeniyle kalıcı sonuçlar vermekten uzak kalmıştır. Mali piyasalarda, 1994'ün yaz aylarında yaşanan istikrarın kalıcı olarak değerlendirilmesi ve cari işlemler dengesinin açıktan fazlaya dönüşmesinin nedeni olarak reel kesimdeki daralmanın göz ardı edilmesi, programın ilk uygulama aşamasında iyimser bir hava yaratmıştır. Ancak, ekonomide görülen daralmaya karşılık, kamu finansmanında yapısal olarak iyileşme sağlanamamış olması ve cari işlemler dengesinde temelde ithalattaki daralmaya bağlı olarak gözlenen iyileşme, ekonomideki istikrarın artık sağlanmaya başlandığı yolundaki düşünceyi yok etmiştir.

Kriz öncesinde de Türkiye'nin en temel sorunlarından biri olan ekonomideki dolarlaşma eğilimi sürmekteydi (Kepenek,Yentürk,2003:489). Öngörülen hedefler doğrultusunda, tasarrufların dövizden tekrar TL mevduatına dönüşünü amaçlayan hükümet, 1994 yılının ilk çeyreğinde, 3 bankanın ve birkaç aracı kurumun batışından kaynaklanan güven bunalımını mevduata devlet güvencesi vererek aşmayı başarmıştır. Nitekim, 3 aylık hazine bonolarına verilen %50 net faiz, tasarrufların dolardan çözülerek tekrar bankalara dönüşünü sağlamış ve dolardaki tırmanışı frenlemiştir. Bu kadar yüksek

seviyelere çıkan faiz oranı, ekonominin giderek soğumasına ve yatırımların daralarak, öz kaynağı zayıf firmaların iflasına yol açmıştır.

Faizlerin sürekli yüksek tutulması, dolarlaşmayı frenlemiş, tasarruflarda TL'ye dönüş başlamıştı. Enflasyondaki düşme eğilimi, faizlere de yansımış, dolayısıyla Hazine'nin borçlanma maliyeti düşmüştür. Ancak, Eylül sonlarına kadar alınan bu olumlu sonuçlara karşılık varılmayan hedefler de vardır: Hükümet, özelleştirme ve iyileşme şansı olmadığı için kapatmayı düşündüğü kuruluşları, çalışanların ve halkın tepkisinden çekindiği için kapatamamıştır. 1994 yılı için öngörülen özelleştirme programı hiç gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle 103 trilyonluk yıl sonu bütçe açığı hedefi 130 trilyon liraya yükseltilmiştir. Başta kamu kesimindeki özelleştirme hedefi olmak üzere IMF'nin öngördüğü hedefler tutturulamamıştır. Bu alanda yapılan, sadece devletin cari harcamalarını ve memur-işçi maaşlarını baskı altına almak olmuştur (Şahin,2002:236).

Öte yandan, devalüasyon, gerileyen ücretler ve iç pazardaki daralmanın da etkisiyle yeniden hareketlenen ihracat, bazı mallarda iç fiyatların yükselmesine yol açmıştır. Bunlara ek olarak, tarım ürünlerine dünya fiyatlarının üzerinde fiyat verme politikası, bir yandan üreticinin eline harcamaya hazır bir gelir vermiş, diğer yandan da bu tarımsal girdileri kullanan sanayiye maliyet artışı getirmiştir. Bu artışın fiyatlara yansıtılması ise, maliyet enflasyonuna yol açmıştır. Hammadde ve girdiyi ithal yoluyla sağlayan sanayinin, yüksek devalüasyonla beraber maliyetlerinin yükselmesi ve bu artışın fiyatlara yansıtılması, 1994 yılında enflasyonun yüksek çıkmasına neden olmuştur.

1994 yılı, yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında alınan ekonomik tedbirler neticesinde, %150'ye ulaşan enflasyon hızı ve -%6'lık büyüme hızıyla Cumhuriyet tarihindeki en kötü yıllardan biri olmuştur. Kararlar'ın reel kesim üzerindeki daraltıcı etkisi, mali krizin de yarattığı olumsuzlukların etkisiyle olağanüstü boyutlarda gerçekleşmiştir.

Özetle, 5 Nisan 1994 İstikrar Programının orta ve uzun vadeli tedbirleri uygulanamamış, yapısal reformlar gerçekleşmemiştir. 1995-1999 döneminde Türkiye ekonomisi yurt içi talep canlılığına dayalı, tasarruf açığı süren, reel üretim kapasitendeki özellikle dış ticarete yönelik sektörlerdeki büyümenin sınırlı olduğu, dolayısıyla dış açığın ve dış kaynak ihtiyacının küçülmediği bir ortamda günü kurtarmaya yönelik istikrarsız büyümesini sürdürmüştür. Sonuçta, Türkiye'de kriz gündemden düşmemiş, ekonomiyi yönetenler IMF'nin kapısından bir türlü ayrılamamışlardır.

2.3. 2000 KASIM VE 2001 ŞUBAT KRİZLERİ

2. 3.1. İstikrar Programı Öncesi Türk Ekonomisi'nin Genel Durumu

Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz ortamı, finansal serbestleşme sürecini yaşamış ülkelerin hemen hepsinde yaşanmıştır. Ekonomik yapıdan kaynaklanan darboğazlar Türkiye ekonomisinin en önemli sorunudur. Türkiye'de finansal serbestleşmenin tarihi 1990 yılında TL'nin konvertibil para olarak ilan edilmesi ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasına dayanmaktadır. Ancak 1984 yılında getirilen döviz tevdiat hesabı açma izni ve daha önce serbest bırakılan faiz oranları da bu alanda önemli bir altyapı oluşturmuştur. Finansal serbestleşme ile birlikte, ekonominin reel ve finansal kesimleri arasındaki ilişkilerin yönünde ve boyutunda da önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Türkiye, IMF'den birçok kez borç alarak çeşitli istikrar programları uygulamış bir ülkedir. Türkiye'nin sabıka sicilinin IMF nezdinde pek parlak olmadığı söylenebilir. Aralık 1999'da imzaladığı anlaşmaya kadar bir düzineden fazla istikrar anlaşması imzalamış, ancak enflasyonu düşürme, ödemeler bilançosunu düzeltme gibi hedeflerini kalıcı olarak sağlayamamış ve IMF programlarının bir kısmını da tam olarak uygulayamamıştır.

Türkiye'nin bugün karşılaştığı sorunlar ne kısa dönemde ortaya çıkmış birkaç hükümetin kötü performansı, ne de sırf ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Türkiye, Osmanlı'nın moratoryum ilanından bu yana, birkaç kez moratoryum ilan etmiş bir ülkedir. Moratoryumun oluş sıklığı giderek kısalmaktadır. Eskiden 20 yılda bir veya 10 yılda bir gündeme gelen tıkanıklık, artık giderek 3-5 yılda bir meydana gelmeye başlamıştır. Son yıllardaki hükümetlerin de istikrarsızlığın artmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğu açıktır (Toprak , 2001: 169-170).

Uzun yılların savurganlığı, yolsuzluk, partizanlık ve popülizm, bunları önleyecek yapısal reformların gerçekleştirilememesi, mevcut kanunlardaki kontrol mekanizmalarının dahi layıkıyla işletilememesi enflasyonun giderek azmasına, döviz, enflasyon ve faiz makasının açılmasına, dış açığın büyümesine, iç ve dış faiz ile dış borç ve taksit ödemeleri yükünün giderek artmasına yol açmıştır (Hiç, 2001: 518).

Son 10 yıllık dönemde özellikle faiz ödemeleri ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerdeki yükselme nedeniyle önemli ölçüde artan kamu açıkları, yaşanan kronik yüksek enflasyonun da temel belirleyicisi olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan yüksek reel faizler kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını daha da artırmış ve borç-faiz kısır döngüsünü ortaya çıkarmıştır.

Ayrıca, kamu bankalarının görev zararları nedeniyle bozulan mali yapıları ve artan finansman ihtiyaçları faiz oranlarını artırmış ve sistem üzerinde baskı oluşturmuştur. Bankacılık sistemi reel ekonomiyi fonlayıcı niteliğinden uzaklaşarak kamu açıklarını finanse eden bir yapıya dönüşmüş, kısa vadeli araçların sistem içindeki payı artmış ve bankalar bilançolarında önemli miktarda kur ve vade riski taşır hale gelmiştir. Sistemdeki sorunların köklü olması da çözüm yönünde adımlar atılmasını zorlaştırmıştır (Temel, 2001: 559).

Türkiye 1999 yılının sonuna doğru ekonomik açıdan son derece karamsar bir görünüm içindeydi. Ekonomi %6.1 küçülmüş, enflasyon (TEFE) %70'e ulaşmış, bütçe açıkları büyümüş ve taşınamaz bir noktaya gelmiş, hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı %106'ya ulaşmıştı. Yaklaşık 30 yıldır iki haneli yüksek enflasyon yaşayan Türkiye'nin bu yapısı artık sürdürülemez bir noktaya doğru hızla ilerlemeye başlamıştı. Bundan sonraki aşama hiperenflasyona geçiş aşaması olarak görünmeye başlamıştı (Eğilmez, 2001:1-2).

Tüm bu olumsuzlukları gören 57. Hükümet, ekonomideki bu çıkmazı ortadan kaldırmak için 1999'un sonlarında 3 yıllık bir enflasyonla mücadele ve yapısal reform programını ortaya koymuştur.

2.3.2. 9 Aralık 1999 İstikrar Programının Ana Hatları

Böyle bir ekonomik ortamda, yüksek enflasyon oranının düşürülmesi ve ekonominin istikrara kavuşturulması amacıyla 2000 yılı enflasyonu düşürme programı uygulanmaya başlamıştır. İstikrar Programı, üç yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Programın temel amaçları aşağıda sıralandığı gibidir (Erçel, 1999: 1-6) :

- Enflasyonla mücadelede ciddi önlemlerin alınması, bu çerçevede tüketici enflasyonu; yapısal reformlarla desteklenen, birbiriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılında %7'ye indirmek,
- Ekonominin büyüme potansiyelini artırmak,
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak,
- Kamu açıklarının azaltılması,
- Özelleştirmeye hız verilmesi,
- Sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek,

- Kamu mali yönetiminde şeffaflığın sağlanması,
- Vergi politikası ve idaresinde reform,
- Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve bu alanda düzenlemelere gidilmesi

Tablo 2: Temel Makro Ekonomik Hedefler (2000-2002)

	2000	2001	2002
GSMH Büyüme Oranı	5,6	5,2	5,8
Enflasyon (TÜFE-Yıl Sonu % değişim)	25,0	12,0	7,0
Enflasyon (TEFE-Yıl Sonu % değişim)	20,0	10,0	5,0
Cari İşlemler Dengesi/GSMH	-1,8	-1,6	-1,5
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi/GSMH	2,2	3,7	3,7
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi (Özelleştirme hariç) / GSMH	3,7	-	-
Kamu Borç Stoku / GSMH	57,9	56,6	54,6

Kaynak: Feyda Kadioğlu, Zelay Kotan, Gülbin Şahinbeyoğlu, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”, <http://www.Tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpaper51.pdf> s.3

Enflasyonu Düşürme Programı üç temel unsur üzerine kurulmuştur;

- a) Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması,
- b) Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası,
- c) Enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikasıdır.

Bu istikrar programının önceki dönemlerde hazırlanmış olan istikrar programlarından en önemli farkı süreli bir istikrar programı olması ve enflasyonla mücadele hedefleri ve stratejileridir. Uzun dönemden bu yana Türkiye’de yaşanan yüksek enflasyon göz önünde bulundurularak enflasyonun bir anda tek haneli oranlara indirilmesi yerine üç yıllık bir program ile tek haneye indirilmesinin daha gerçekçi olacağı kabul edilmiş ve bu üç yıl için aylık olarak enflasyon oranlarının ne olacağı belirlenmiştir. Daha önce yapılmış programlarda enflasyonun düşeceği hedeflenmesine rağmen bu düşüşün hangi zaman diliminde ve ne kadar olacağı tespit edilmemekte idi (Gökçen, 2001: 590-591).

2.3.2.1. Döviz Kuru Politikası

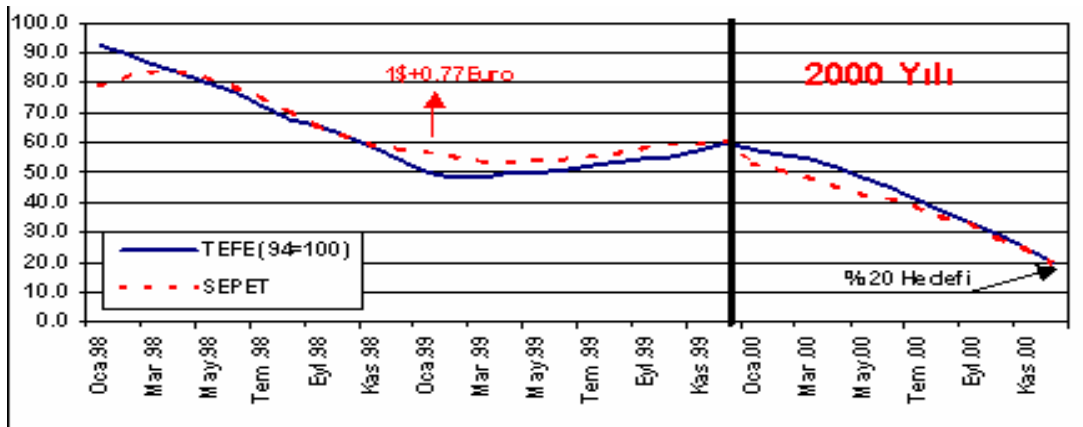
2000 yılı enflasyonu düşürme programıyla, uygulamaya konulan döviz kuru çapası yardımıyla ekonomideki gelişmelerin öngörülebilirliğinin sağlanarak yatırımcılar için finansal yatırımların getirisi üzerindeki belirsizliğin minimuma indirilmesi amaçlanmaktadır (Yıldırım, 2003: 102).

Merkez Bankası döviz kurlarını önceden açıklayarak;

- enflasyonist beklentilerin azaltılması,
- programa olan güvenin yüksekliği, sürekliliği ve benimsenmesi ile doğru orantılı olarak geçmiş enflasyonun gelecekteki enflasyonu belirlemesinin önüne geçilmesi,
- risk priminin döviz kurunun belirsizliğinden kaynaklanan bölümünün kalkması ve sermaye girişlerinin artması amaçlanmaktadır.

Programın uygulanması 18'er aylık iki ana döneme ayrılmıştır. Birinci 18 aylık dönem 1.1.2000-31.6.2001 tarihlerini, ikinci 18 aylık dönem ise 1.7.2001-31.12.2002 tarihlerini kapsamaktadır. Merkez Bankası 1 ABD Doları+0.77 EURO'dan oluşan bir kur sepeti açıklamış ve 2000 yılı sonu itibari ile %20 oranına kadar artacak olan günlük kur oranını ilan etmiştir (Yeldan,2002: 573). İkinci 18 aylık dönemde ise günlük kur oranını ilan etmek yerine , daha esnek bir pariteye geçmek üzere, altışar aylık dönemler itibariyle kur bandı tespit edilmiştir.

Şekil 2: Toptan Eşya Fiyatları ve Kur Sepeti (Yıllık % Değişim)

Kaynak: Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulanması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.12

Birinci dönem için döviz kuru için bir bant uygulaması düşünülmemiştir. Önceden ilan edilen sepete göre devalüasyon oranları 2000 yılı birinci çeyreği için %2.1, ikinci çeyreği için %1.7, üçüncü çeyreği için %1.3 ve son çeyreği için de %1.0 olarak belirlenmiştir (Gökçen, 2001: 591). 2000 yılı için istikrar programının koyduğu döviz kuru sepeti hedefleri tablo 3’de özetlenmiştir.

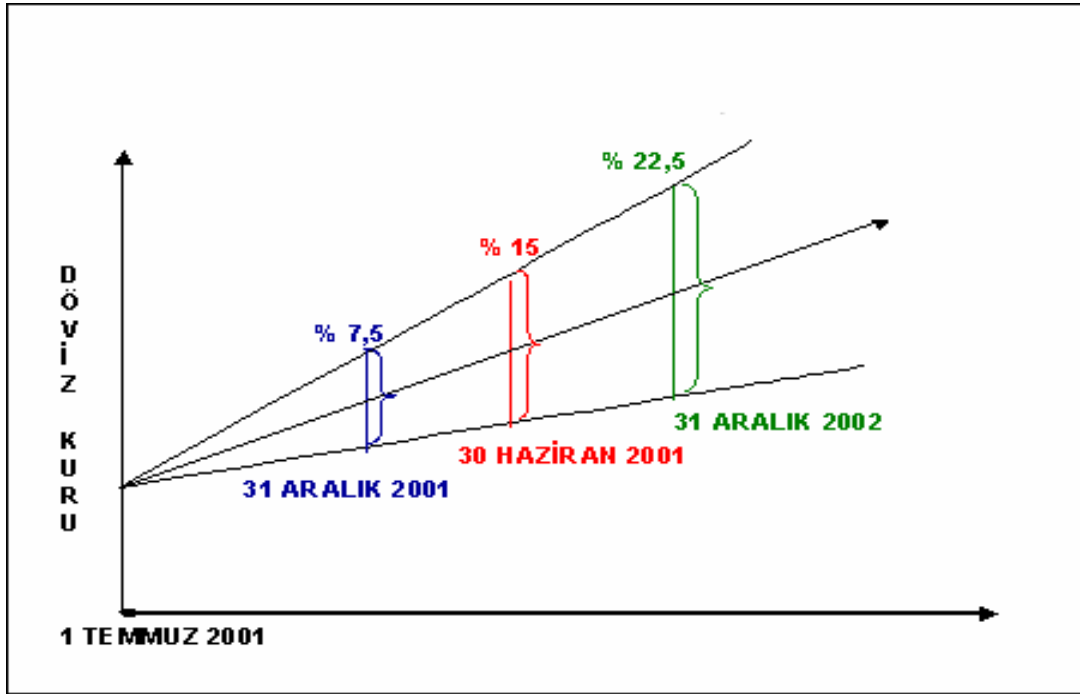
Tablo 3: 1 ABD Doları + 0.77 Euro’dan Oluşan Döviz Kuru Sepeti Hedefleri

	Ay Sonu Sepet Değeri (1 USD + 0.77 EUR)	SEPET DEĞİŞİMLERİ		
		Aylık Artış Oranı(%)	Kümülatif Artış Oranı(%)	Günlük Artış Oranı (%)
Aralık 1999	959,020.46			
Ocak 2000	979,159.89	2.1	2.100	0.067
Şubat	999,722.25	2.1	4.244	0.072
Mart	1,020,716.42	2.1	6.433	0.067
Nisan	1,038,068.59	1.7	8.243	0.056
Mayıs	1,055,715.76	1.7	10.083	0.054
Haziran	1,073,662.93	1.7	11.954	0.056
Temmuz	1,087,620.55	1.3	13.410	0.042
Ağustos	1,101,759.61	1.3	14.884	0.042
Eylül	1,116,082.49	1.3	16.377	0.043
Ekim	1,127,243.31	1.0	17.541	0.032
Kasım	1,138,515.75	1.0	18.717	0.033
Aralık 2000	1,149,900.90	1.0	19.904	0.032

Kaynak: Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.14.

İkinci 18 aylık dönemde ise günlük kur belirlemek yerine, daha esnek bir pariteye geçmek üzere, altışar aylık dönemler itibariyle kur bandı tespit edilmiştir. Söz konusu aralığın toplam genişliği aşamalı olarak artırılabacaktır. Buna göre, 1 Temmuz 2001’den 31 Aralık 2001’e kadar kademeli olarak %7,5’e, 30 Haziran 2002’ye kadar %15’e ve 31 Aralık 2002’ye kadar %22,5’e yükseltilecektir. Bant uygulamasında, kurun bandın içindeki hareketlerine Merkez Bankası’nın müdahalesi olmayacaktır (Erçel,1999:14). Döviz kuru sepetinin uygulanacağı kur bandı Şekil 3’de verilmektedir.

Şekil 3: Temmuz 2001- Aralık 2002 Yılları Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı

Kaynak: Gazi Erçel,"2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.15.

2.3.2.2.Para Politikası

Açıklanan kur politikasını desteklemek amacıyla, Merkez Bankası bilançosunda yer alan parasal tabandaki değişme sadece net dış varlıklar kalemindeki değişme ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda MB'nin net iç varlıkları için belirli tavanlar konulmuştur. Ayrıca, bankacılık sisteminin likidite ihtiyacının karşılanabilmesi için, zorunlu karşılık oranları düşürülmüştür. Buna göre net iç varlıkların, toplam para tabanının +/-%5'ine eşdeğer bir bant içinde seyretmesine izin verilmiştir (Yeldan,2001:573).

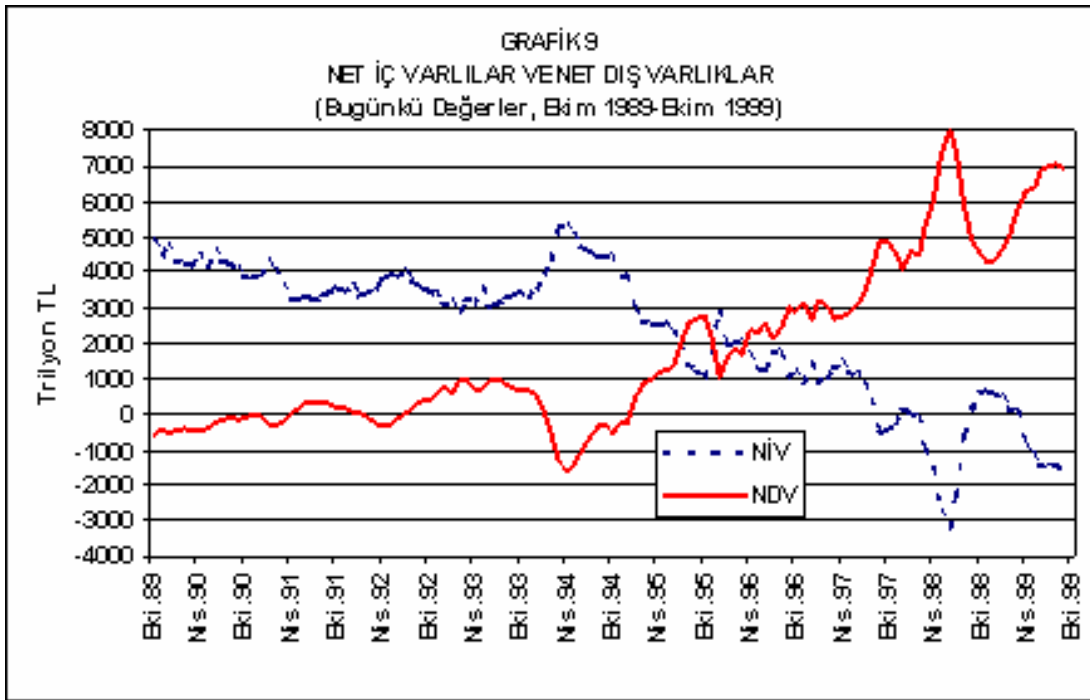
Tablo 4: Net İç Varlıklar (Trilyon TL.)

30 Eylül	1999 (Gerçekleşme)	-1,400.5
31 Aralık	1999	-1,200.0
31 Mart	2000	-1,200.0
30 Haziran	2000	-1,200.0
30 Eylül	2000	-1,200.0
31 Aralık	2000	-1,200.0

Kaynak: Gazi Erçel,"2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s. 20.

MB'nın para politikasına müdahalesi net iç varlıklarla sınırlı hale getirilmiştir. MB net iç varlıkları da her çeyreğin sonunda, 1999 Aralık ayı düzeyini aşamayacaktır. Böylece net iç varlıklar sabit hale getirilmiştir. Bu durumda para tabanı, ödemeler dengesi yolu ile yaratılacak ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur (Gökçen,2001: 592).

Şekil 4: Net İç Varlıklar Ve Net Dış Varlıklar (Bugünkü Değerler, Ekim 1989-1999)

Kaynak: Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.21.

Bu anlamda sadece ihracat sonucu elde edilecek döviz gelirleri doğrudan doğruya parasal tabanın genişlemesine yol açmaktadır. İhracat malları üretimi için ekonomide reel sektör tarafından para talebi yaratıldığı sürece, söz konusu parasal genişlemenin enflasyonist etkileri olmayacaktır. Dolayısıyla, para arzının genişlemesi, sadece yurt dışından döviz girdisine bağlanırsa, enflasyonist eğilimlerin de önüne geçilmiş olacaktır (Yeldan, 2001: 12).

Böylece, MB'nın para arzını artırması veya azaltması ülkeye döviz girişine ve çıkışına bağlanmıştır. Diğer bir ifade ile para kurulu uygulaması benzeri bir para politikası izlenmeye başlanmıştır (Morgil,2001:612). Bu para kurulunun dünyadaki diğer uygulamalarından tek farkı, her gün sabit bir kurdan işlemlerin yapılması yerine, her gün değişen fakat önceden bilinen kurdan bu işlemlerin yapılacak olmasıdır (Olgun, 2001: 3).

2000 yılı boyunca net uluslar arası rezervlerin üzerinde tutulması planlanan taban değerleri tablo 5'te verilmiştir. Net uluslar arası rezervlerin, saptanan bu taban değerlerin altına düşme eğilimi göstermesi durumunda Merkez Bankası gerekli önlemler ile bu eğilimleri kırma yoluna gidilecektir.

Tablo 5: Net Uluslar arası Rezerv Taban Değerleri (Milyon ABD Doları)

		TABAN
30 EYLÜL	1999 (Gerçekleşme)	17,923
31 ARALIK	1999	12,000
31 MART	2000	12,000
30 HAZİRAN	2000	12,750
30 EYLÜL	2000	12,750
31 ARALIK	2000	13,500

Kaynak: Gazi Erçel,"2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s. 24.

2.3.2.3. Maliye Politikası

Maliye Politikası'nın temel hedefi faiz dışı fazlayı artırmak suretiyle kamu borç stokunun GSMH'ye oranını 2000 yılında %58'e indirmek ve izleyen yıllarda bu oranı daha da aşağıya çekerek kamu kesimi mali dengesinde kalıcı bir iyileşme sağlamak olmuştur. Bu hedefe ulaşmak için gelir artırıcı ve harcama kısıcı bir dizi tedbirin yanı sıra özelleştirmenin hızlandırılmasına çaba sarf edilmesi, iç borçlanmada da uzun vadeli ve değişken faizli tahvil ihracına ağırlık verilmesi planlanmıştır (Temel,2001: 559).

2.3.2.4. Gelirler Politikası

Reel sektöre, hedeflenen enflasyon doğrultusunda ücret ayarlamaları ve fiyat artışları konusunda yol göstermek amacıyla gelirler politikası çerçevesinde memur maaşlarının hedeflenen TÜFE oranında artması hedeflenmiştir. 2000-2002 yılları arasında 18 milyar dolar özelleştirme geliri elde edilmesi, Petrol Ofis, Tüpraş, GSM lisansı, Türk

Telekom, Vakıfbank, Çaykur, MKEK, Eti Holdingin bazı fabrikalarının ve TEKEL'in bazı bölümlerinin özelleştirilmesi öngörülmektedir (Demir,2001:61).

2.3.2.5. Yapısal Reformlar

Yapısal reformlar alanında, tarımsal desteklemede doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi, 2000 yılı için destekleme alım fiyatlarının dünya fiyatları ve hedeflenen enflasyona göre belirlenmesi, girdi ve kredi desteklerinin azaltılması hedeflenmiştir. Sosyal güvenlik reformunun yapılması, fonların kaldırılması, kamunun mali yönetiminde şeffaflık, vergi reformu, özelleştirme, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması gibi yapısal reformların yapılacağı belirtilmiştir (Temel,2001: 560).

2.3.3. 9 Aralık 1999 Enflasyonu Düşürme Programının Zayıf Yönleri

Programın başarısı konusunda programın açıklandığı günden itibaren bazı olumsuz görüşler ortaya çıkmıştır. Programın zamanlamasında, tasarımında ve uygulamasında gözlenen başlıca zaafılar aşağıda özetlenmiştir.

(1) Türkiye'nin geçmişte uyguladığı 16 istikrar programının çoğunun başarısızlıkla sonuçlanması veya bunları yarıda kesmesi uygulamaya konan bu yeni programın başarısı hakkında olumsuz şüpheler uyandırmıştır.

(2) Döviz çıpa yapan benzer istikrar programları 1990'larda birçok ülkede başarısız olmuştur. Brezilya, Meksika, Rusya ve Tayland'da döviz kurunu çıpa yapan istikrar programları finansal krizlerle sona ermişti. IMF ve Dünya Bankası'nın desteği sayesinde programın en önemli ayağını oluşturan döviz kuru çizelgesinin güvenilirliği Kasım ayına kadar yüksek görünmüştür. Ancak enflasyonun tahmin edilenden çok yavaş düşmesi ve programın giderek döviz kuru çıpasına daha çok dayanması, programın başarısı konusundaki şüpheleri artırmıştır (Uygur, 2001, s. 7). Kasım ayında yaşanan finansal krizle birlikte, kur çizelgesi büyük güven kaybına uğramıştır. Kasım'dan itibaren özellikle yabancı yatırımcılar programın sürdürülemeyeceğini düşünmeye başlamışlardır (Erdoğan, 2001: 697).

(3) Para Kurulu benzeri bir yaklaşımla Merkez Bankasının net iç varlıklarına limit konmuş (-1.200 trilyon) ve faizlerin belirlenmesi piyasalara bırakılmıştır (Celasun, 2002: 26). Buna göre Merkez Bankası yalnızca döviz girişleri karşılığında yaratacağı Türk Lirasını piyasaya verecek ve ek likiditeyi sağlayacaktı (Eğilmez, 2001: 2). Sermaye giriş-çıkışındaki bir aksama durumunda bu performans kriteri ekonomide para-faiz intibakı yapılmasına imkan vermiyordu.

(4) Program enflasyonu düşürmek isterken büyümenin de yükseleceğini öngörüyordu. Enflasyon düşerken büyümenin gerçekleşmesi mümkündür ve bu büyümeyi özellikle tüketim artışı sağlamaktadır. Bunun için, iç talebin makul miktarlarda artması gerekir.

(5) İç talepteki genişleme ve bu talebin ithalata yönelmesi programda tahmin edilenin çok üzerine çıktı. Talepteki hızlı genişlemenin en önemli nedenlerinden biri faiz oranlarının hızla düşmesiydi (Uygur,2001:10). Faizlerdeki düşüşün en önemli nedeni ise döviz kurunun çıpaya bağlanması nedeniyle düşük faizle yapılan dış borçlanmaların artmasıdır (Güloğlu, 2001: 525). Faiz oranlarının bu kadar hızlı gerilemesi enflasyonla mücadele politikası açısından tehlikeli bir gelişime işaret ediyordu. Faizler düşerken Hazine'nin borç yükünün azalmasına rağmen Merkez Bankası'nın enflasyonla mücadele politikası zedeleniyordu. Merkez Bankası'nın buna izin vermemesi gerekirdi. Gerek siyasetçinin gerekse toplumun faize bakışı, rantiyeye para aktarımı çerçevesinde olduğu için bu hızlı düşüşün yaratabileceği etkiler göz ardı edildi, Merkez Bankası da bu rüzgarın peşine takıldı. (Eğilmez, 2001: 2-3).

Tablo 6'da DİBS (Devlet İç Borçlanma Senetleri) bileşik faizi, gerçekleşen enflasyon ve beklenen TEFEnflasyonu yer almaktadır. DİBS bileşik faizi 2000 başından itibaren çok hızlı gerilemiştir. %106'luk bir ortalamadan % 36.4'lük bir ortalamaya, ilk aydan itibaren geçilmiş olması, enflasyonla mücadelede önemli sorunlar yaratmıştır. Talepteki canlılık enflasyonun beklenen hızda düşmesine engel olmuştur.

Tablo 6: Ortalama Bileşik Hazine Faizi, 12 Aylık Tüfe Ve Tefe Enflasyonu Ve Beklenen Tefe Enflasyonu

Ay	Hazine Bileşik Faizi	TÜFE Enflasyonu	TEFE Enflasyonu	Beklenen TEFEnflasyonu	
	Ortalama	12 Aylık	12 Aylık	12 Ay Sonra	Yıl Sonu
1997 7	101,4	65,5	52,4	58,3	59,8
8	116,5	65,4	53,7	60,2	61,3
9	113,2	64,3	54,4	60,5	62,1
10	109,3	64,7	55,2	57,1	61,3
11	96,4	64,6	56,3	53,4	60,5
12	- (*)	68,8	62,9	44,1	56,8

2000	1	38,3	68,9	66,4	37,5	38,9
	2	42,1	69,7	67,5	38,6	39,9
	3	39,9	67,9	66,1	38,0	40,7
	4	34,5	63,8	61,5	36,3	39,4
	5	39,4	62,7	59,2	35,3	38,9
	6	41,9	58,6	56,8	34,9	39,1
	7	34,5	56,2	52,3	33,0	37,8
	8	33,2	53,2	48,9	34,0	38,7
	9	33,6	49,0	43,9	32,2	37,9
	10	38,0	44,4	41,4	30,5	37,2
	11	41,0	43,8	39,1	29,9	37,8
	12		39,0	32,7	29,9	37,0
2001	1	65	35,9	28,3	27,1	28,2

Kaynak: Ercan, Uygur, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, 22 Mart 2001, s.8

(*) 1999 Aralık ayında ihale yapılmamıştır.

(6) 2000 yılı başında TEFE enflasyon beklentisi %20 hedefine göre çok yüksekti. Programın ilan edilmesiyle 2000 sonu için beklenen ortalama TEFE enflasyonu %50’lerden %40’ların altına çekilmesine rağmen sonraki aylarda düşmedi ve %37’nin altına inmedi. Bu olumsuz gelişme karşısında ek önlemlerin getirilmesi gerekiyordu ancak getirilmedi (Uygur, 2001: 11).

(7) Kamu fiyatları çıpasının var olduğunun söylenmesine rağmen yapılan yüksek oranlı zamlar ve elektrik, petrol zamlarının enflasyon hedefinin üzerinde artacağına açıklanması programın başarısına olan güveni zedelemiştir. Buna benzer olayların da katkısıyla enflasyon yüksek çıktı ve istikrar programının sürdürülebilirliği tartışılmaya başlandı.

(8) Şubat ayında portföy yatırımı amacıyla, özellikle hisse senedine yönelik olarak Türkiye’ye gelen yabancı fonların bir bölümünün Türkiye’den ayrıldığı anlaşıldı. 18 Ocak’ta 18,548 olan borsa endeksi, %21.6 azalışla 18 Şubat’ta 14,539’a indi. Bu olay programın başarısı konusunda bazı somut kuşkular doğurdu (Uygur,2001:12).

(9) Program, enflasyon hedefiyle uyumlu bir gelirler politikası da öngörmüştü. Ücret ve fiyat belirlemelerinde ileriye yönelik endekslemeye geçiş, enflasyon için iddialı hedef belirleyen istikrar programında önemli bir unsurdu (Celasun, 2002: 27). Yasa çıkarılmasına rağmen kira sözleşmeleri yasal limitlerin üzerinde gerçekleşti. Ücret artışları da beklenen

enflasyon hedefiyle uyumlu olması gerekirken geçmiş enflasyon oranları dikkate alınarak yapıldı.

(10) Kamu bankalarının görev zararları ve KİT sistemi açıkları (KİT fiyatları çıpa olarak kullanıldığından) giderek büyüyordu. Bu durum dikkate alındığında enflasyonun 1999'da %60'lardan 2000'de %20'lere inmesi zor görünüyordu.

(11) IMF programının finansmanında anahtar bir rol de özelleştirme gelirine verilmiştir. 2000 yılında özelleştirme geliri için Türkiye koşullarında gerçekleşmesi mümkün olmayan bir düzeyin (7.6 milyar dolar) öngörülmesi ve programın uygulanmasının üzerinden 6 ay geçmişken bu hedefe ulaşılamayacağına anlaşılması programın güvenilirliğinde bir risk unsuru olarak algılanmıştır (Toprak, 2001: 183).

(12) Kamu bankalarının kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını derinliği fazla olmayan piyasalardan sağlamaya çalışması zamanla sorun olmaya başlamıştır. Kamu bankalarının mali yapıları daha önce güçlendirilse programın başlangıcında daha elverişli bir ortam yaratılmış olurdu (Uygur,2001: 26).

(13) Bankalar dışarıdan borçlanıyor, para kurulu benzeri düzene göre TCMB'nin Net İç Varlıkları sabit, ama sterilizasyon da yapılmıyor ve parasal taban TCMB'nin Net Dış Varlıklarına göre belirleniyor. Bu düzende bankaların dış borçlanması şu gelişmeleri birlikte getiriyordu (Uygu,2001:13).

(a) İç borçlanma faizlerinde hızlı bir düşüş sağlanmış, bu durum ekonomi yönetiminin övünç kaynağı olmuştur. Faizlerin hızlı düşüşü 1999 depremiyle ertelenmiş iç talebin ithalat ağırlıklı olarak çok hızlı artmasında etken olmuştur (Uygur,2001:26).

(b) Enflasyonun kur artışına göre yüksek olması (TL'nin reel değerlenmesi) hem fiyat (ikame) etkisi hem de gelir etkisini ortaya çıkarıyordu. Bu etkiler sonucu ithalat talebi hızla yükseliyordu. Bu tür talep artışı ile ithalata dayalı bir büyüme ortaya çıkmıştı.

(c) İç talep ve ithalat artışları konusunda otomotiv sektörü önemli bir örnek oluşturmaktadır. Tablo 2'de yurtiçinde üretilmiş ve ithal edilmiş otomobillerin 1998-2000 yıllarındaki satışları yer almaktadır. 2000 yılında yurtiçinde üretilen otomobil satışı %33.2 artarken, ithal edilen otomobil satışı %97.4 artmıştır. Otomobil ithalatındaki sıçrama cari açık konusunda erken uyarılar yaptı. Bu uyarıları dikkate alanlar kaygılandı ve talebin kısılması gerektiğini söyledi. Ama "Talep kısılmalı" uyarısı kimi zaman "Uluslararası anlaşmalara rağmen ithalat kısıtlamaları getirilmek isteniyor" biçiminde yanlış yorumlarla karşılandı. Bunun da verdiği ürkmeyle olmalı, talep daraltıcı önlemler yeterince alınmadı.

(d) İç talebin artması ve TL'nin reel değerlenmesi ihracatın duraklamasına neden oluyordu. Euro/dolar paritesindeki düşme, bir yandan ihracatın bu bölgeye arzını olumsuz

etkiliyor, diğer yandan da ihracatın dolar değerini düşürüyor, döviz girdisini azaltıyordu “ (Uygur2001:14).

Tablo 7: Yerli Ve İthal Otomobil Satışı, 1998 - 2000, 1000 Adet

Otomobil Satışı	1998		1999		2000	
	Adet	(%) Pay	Adet	(%) Pay	Adet	(%) Pay
Yerli	204,1	64,7	157,5	54,6	209,7	44,9
İthal	111,5	35,3	131,2	45,4	259,0	55,1
TOPLAM	315,6	100,0	289,7	100,0	468,7	100,0

Kaynak: Ercan, Uygur, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, 22 Mart 2001, s.14

(14) Cari açığındaki artış eğilimi devam ediyordu. Program cari açığı GSMH'nin %1.5-2'si dolayında, 3-4 milyar dolar arasında öngörmüştü. Gerçekleşme 9.8 milyar dolar oldu. Cari açığın bu kadar yüksek çıkmasında petrol fiyatındaki ve tüketim mallarındaki artışın büyük etkisi vardı. Yabancı yatırımcılar ciddi anlamda tedirgin olmaya başlamışlardı. Çünkü getirdikleri bu paralarla üretim artmadan ithalat yoluyla refah artırıyordu. Bu tüketim böyle devam ederse bir süre sonra Merkez Bankası'nın döviz rezervleri kuruyacak ve getirdikleri paraları da bulamayacaklardı. En iyisi, ellerindeki hazine kağıtlarını satarak dolara geçip biraz uzaklaşmaktı (Erdoğan, 2001: 697).

(15) Cari açığın sürdürülebilmesi için mutlaka dış kaynak girişi gerekiyordu. Dış kaynak girişi doğrudan yabancı yatırım şeklinde olsa olumsuz beklentiler oluşmayabilirdi. Ancak Türkiye'ye 2000 yılı içinde gelen yabancı doğrudan yatırım çok düşüktü. Aksine, giriş yapan yatırım sermayesi kadar çıkış yapan yatırım sermayesi de oldu ve 2000'de net doğrudan yabancı yatırım 112 milyon dolar seviyesinde kaldı. Dış kaynak girişi dış borçlanma yoluyla olmak zorundaydı. İşte bu nedenle borçlanmak önemliydi, borç verenlerin ülkeye bakış açısı çok önemliydi (Uygur, 2001:14). Yabancılar Türkiye'ye büyük boyutlu sermaye aktarıırken, yerli bankalar, firmalar, rantiyeler sermaye girişinin %35'ine ulaşan bir tutarı ülke dışına aktarmışlardır. Arbitraj getirileri aynı değişkenlere bağlı olduğuna göre, yabancı ve yerli yatırımcılar neden farklı doğrultuda hareket ediyorlardı ? Bunun en önemli nedeni yerli yatırımcıların, ülkeleri hakkında (özellikle

döviz kuru hedefleri ve risk üzerinde) yabancılar kadar iyimser olmamalarıdır (Boratav, 2001: 12-13).

(16) Programda öngörülen ve takvime bağlanan yapısal düzenlemelerin çokluğu ve önceliklerinin iyi belirlenmemesi de sorun kaynağı olmuştur. Yatırımcılar tarafından önemsenen çok sayıda yapısal düzenlemenin hayata geçirilememesi programın kredibilitesini olumsuz yönde etkilemiştir (Celasun,2002: 26).

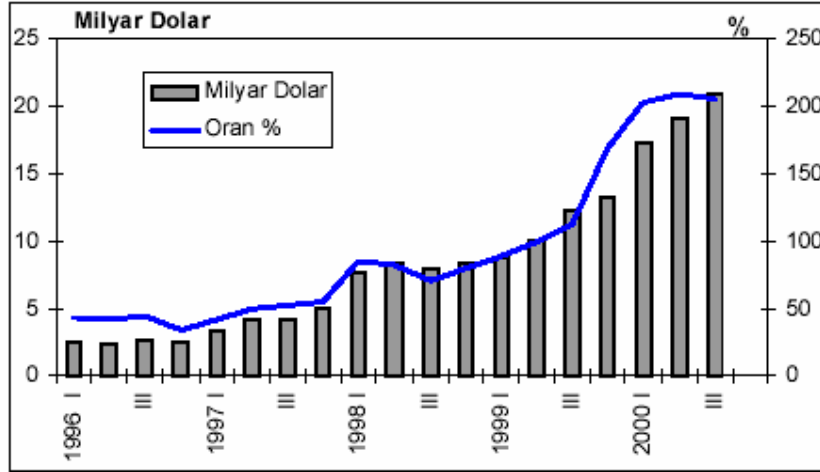
(17) 19 Şubat gerginliğinin Başbakan tarafından kamuoyuna “kriz var” açıklamalarıyla duyurulması, finansal paniği tetikleyen bir gelişme olmuştur. Bu açıklama yürütülmekte olan hassas bir programın kredibilite boyutunun üst yönetim katmanlarında ne ölçüde anlaşıldığını ve önemsendiğini net bir biçimde ifade etmektedir.

2.3.4. Bankacılık Kesimi Ve Krizin Öncü Göstergeleri

2.3.4.1. Finansal Kriz ve Bankacılık Kesimi

(1) “Yukarıda değindiğimiz gibi, yapısal uyum sürecinde en önemli konulardan biri, riskli olduğu bilinen bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasıydı. Ancak, bankacılığı yeniden yapılandırma girişimlerinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesine yeni bankalar eklendikçe, hep batık banka sayısının çok yüksek olduğu ve sistemin sanıldığından da zor durumda olduğu duygusu yaşandı. Üstelik, bankacılık kesimini en azından döviz ve vade uyumsuzluklarına karşı denetlemek üzere konulan bazı kuralların da uygulanamadığı anlaşıldı. Örneğin, 1999 Eylül sonunda alınan bir kararla ticari bankaların açık pozisyon sınırı, sermayenin %20'sine indirildi. Bu sınırı aşan bankalar Haziran 2000 sonuna kadar TCMB'ye % 8 munzam karşılık yatırmak zorunda idi. Bu tarihten sonra munzam karşılık oranı % 100'e çıkarıldı. Bu kurala uyulduğu takdirde, sınırı aşarak açık pozisyon yaratmanın ve dış borçlanmayı arttırmanın hiçbir ekonomik mantığı kalmıyordu. Ancak 2000 Haziran ayı sonrasında açık pozisyon, olması gereken yaklaşık 2.1 milyar doların çok üzerine çıkmıştır.

Şekil 5: Bankacılık Kesiminin Döviz Açık Pozisyonu; Milyar Dolar ve Sermaye + Kar İçinde Oranı %, 1996-2000

Kaynak: Ercan, Uygur, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, 22 Mart 2001, s.15

Bankacılık kesiminin bilançoya göre açık pozisyonu, dolar olarak ve sermaye+net kar içindeki oranı olarak şekil 1’de yer almaktadır. 2000 Eylül ayı sonunda döviz açık pozisyonu değer olarak 20.95 milyar dolara, oran olarak %205’e varmıştı. Açık pozisyon oranı olması gerekenin tam 10 katını bulmuştu.

Yasaya rağmen 2000 Eylül ayında Bankalar nasıl olup da açık pozisyon oranını %200 düzeyine kadar çıkarabilmişlerdir? Yapılan şudur: Bankalar, döviz borçlarının riskini döviz forward kontratlarıyla karşıladıklarını söyleyip bu kontratları da bilanço dışı nazım hesaplarda rapor etmektedirler. Ancak bu forward kontratlar yerli ve/veya holding firmalarıyla yapılmakta ve gerçekte döviz borçlarının ancak çok küçük bir bölümünü karşıladığı anlaşılmıştır. Haliyle, bankaların önemli döviz riski taşıdıkları özellikle dış borç veren yabancı kuruluşlar tarafından bilinmekteydi.

(2) 2000 Eylül ayında Bayındırbank’ın Romanya’daki bankası BTR (Banco Turco Romana) batma sürecine girdi. Olayın başlangıcında BTR’den Romanya dışına çantalarla para çıkarmak isteyen bir kişinin yakalanması vardı. Bu olay sonrasında Romanya’da BTR’den çok hızlı para çekildi. Bayındırbank’ın Romanya’daki bankayı batmaktan kurtaracak kaynağı yoktu ve kaynak Vakıfbank tarafından sağlandı. Bu olay Türkiye içinde bankacılık sisteminin riskleri bakımından çok önemsenmedi, ancak başlama biçimiyle ve geri bağlantılarıyla yurt dışında kritik olarak görüldü. Ünlü iktisatçı R. Dornbusch bu olayı Türkiye’deki krizin bankacılık sisteminde başlamasının ilk sinyali olarak tanımlamıştır.

(3) Yakın geçmişte özelleştirilmiş olan Etibank, batma durumuna geldiğinden 2000 Ekim ayı sonunda TMSF bünyesine alındı. Etibank'ın batma noktasına gelmiş olduğunun öğrenilmesi bir başka bankanın, Demirbank'ın zor durumdaki bankalar listesine girmesine neden oldu. Çünkü Demirbank'ın Etibank'ta örtülü bir ortaklığı olduğu düşünülüyordu. “Eğer imkanı olsa Demirbank Etibank'ı kurtarırdı” düşüncesi yaygındı. İşte bu düşünceler daha Ekim ayında Demirbank'ı çaresiz bir durumda bırakmıştı. Demirbank rasgele bir banka değildi ve şöyle bir özelliği vardı: 2000 yılında yapılan DIBS ihraçlarının yaklaşık %15'ini aldığı ve toplam DIBS stokunun yaklaşık %10'unu taşıdığı tahmin ediliyordu. Bu büyük DIBS stokunu taşımak için ise kısa vadeli dış ve iç borçlanma yapıyordu. Örneğin, pasif toplamı içinde vadeli mevduatın oranı ancak %1 dolayında olduğu tahmin ediliyordu. Bu durumun ortaya çıkmasıyla Demirbank için öncelikle dış borçlanma kanalları tıkanı. Ardından iç borçlanma kanalları da tıkanı ve taşıdığı DIBS stokuna rağmen Demirbank diğer yerli bankalardan borç alamadı. Sonuçta Demirbank zorunlu olarak DIBS stokunun bir bölümünü satmak istedi. Ardından fiyatlar düşmeye, faizler artmaya başladı. Diğer yandan, kısa vadeli borç oranı yüksek olan kamu bankaları da kısa vadeli borçlanmayı sürdürmek zorunda olduklarından faizler üzerinde ek bir baskı oluşuyordu. DIBS'in fiyatındaki düşme-faizindeki yükselme belli bir noktaya varınca, DIBS taşıyan yabancılar da satışa başladı. Örneğin Deutsche Bank'ın bir günde yaklaşık 750 milyon dolarlık DIBS sattığı ifade ediliyor. Aslına bakılırsa programın bittiği ve krizin başladığı tarih Demirbank'ın ve diğer bazı bankaların artık dış borçlanmada zorlandıkları zaman olmalıdır. Krizin patlama görüntüsünü iç faizlerin sıçraması ile aldık ama, bunun gerisinde finansal ortamın giderek gerginleştiğini gösteren dış ve iç gelişmeler vardı. Dışarıda en önemli gelişme euro piyasalarında Türkiye tahvillerinin fiyatlarının düşmesi-faizlerinin artması idi, Euro piyasalarında bu süreç 2000 Eylül ayı ortalarında başlamıştı. 7 Eylül 2000'den 22 Eylül 2000'e kadar 10 ve 30 yıl vadeli Türkiye tahvillerinin faizlerinde 0.66 puan ile 0.85 puan (66 ve 85 baz puan) arasında artışlar olmuştu. Halbuki aynı dönemde ABD ve AB faizleri artmıyor, hatta düşüyordu. Demek ki Türkiye'nin risk primi yükseliyordu. Ne olmuştu bu sıralarda? Eylül ayında, Bayındırbank olayı ve özelleştirmeye ilişkin tartışmalar yanında cari açığın sürdürülebilir olmadığı tartışmaları yapılıyordu. Açık sürdürülemez diyenlerin safında artık bizzat IMF de vardı ve bu konuda acil önlemler alınmasını istiyordu. IMF, stand-by anlaşması koşullarına uyulduğu durumda vermeyi taahhüt ettiği ikinci dilim krediyi de vermedi, üçüncü dilimle birleştirerek vereceğini bildirdi. Kısacası, 2000 Eylül ayından itibaren finansal piyasalarda gerginlik vardı ve Türkiye kriz ortamına doğru yol alıyordu” (Uygur,2001: 15-17).

2.3. 4. 2. Kasım Krizi İçin Bazı Somut Göstergeler

Kriz ortamına giden yolda oluşan göstergelere Türkiye için bakmadan önce şunu belirtelim: Gelişmekte olan ülkelerde son dönemdeki finansal krizler öncesinde göze çarpan önemli bir gelişme, özel yabancı fon girişindeki hızlı artıştır ve bunun çoğunluğu borçlanma şeklinde olmaktadır. Türkiye'ye 2000 yılındaki hızlı dış kaynak girişinin hemen hemen tümü borçlanma şeklinde olmuştur (Uygur,2001:11).

2000 yılının ilk on ayı içinde, IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasının desteği, nominal döviz kuru çıpasının inandırıcılığı ve sıcak para için pozitif arbitraj getirisinin düşen faizlere rağmen süregelmesi sayesinde net yabancı sermaye girişi hızla artmış ve 15.2 milyar dolara ulaşmıştır. Yabancı sermaye girişlerinin alt-dökümüne göre, toplamın %82'sini üç ana kalem oluşturmaktadır. Bunlar, hazinenin tahvil ihracı ile borçlandığı 5.7 milyar dolar, yerli bankaların yabancı bankalara kısa vadeli borçlarında gerçekleşen 3.6 milyar dolarlık artış (net ek borçlanma) ve 3.2 milyar dolarlık uzun vadeli borçlanmadır (Boratav, 2001: 11).

Gelişmekte olan ülkelerin hızla borçlanması genellikle (i) finansal serbestleşme programı sonrasında veya (ii) nominal döviz kurunun belli bir çizelgeye göre belirlenmesi sonrasında olmaktadır. Yabancı para girişi, Türkiye'de olduğu gibi sterilize edilmemişse, parasal genişlemeye, talep artışına, enflasyonun inmemesine, yerli paranın reel değer kazanmasına ve ithalat talebinde artışa neden olmaktadır. Yabancı kaynak girişinin-dış borçlanmanın sürdürülmesi, uygulanan kur veya serbestleşme programının sürdürülebilirliğine bağlıdır. Bu konuda şüpheler ortaya çıktığında, artık kriz ortamına girilmiş demektir. Bu ortamda herhangi bir kıvılcım, krizi başlatabilir. 2000 Ağustos-Eylülüne gelindiğinde Türkiye'nin dış borçlanma görüntüsü "borçlanıyor, ithalat yapıyor, dış borç geri ödeme gücü giderek azalıyor" yorumlarına neden oluyordu. Bu bağlamda, cari açığın GSMH'ya oranı %3.5 düzeyine, yani 7 milyar dolara varıncaya kadar Türkiye'nin görece rahat borçlanabileceği, ancak bu eşik aşıldığında dış borçlanmayı sürdürmenin zor olacağı açıkça ifade ediliyordu (Uygur,2001:11).

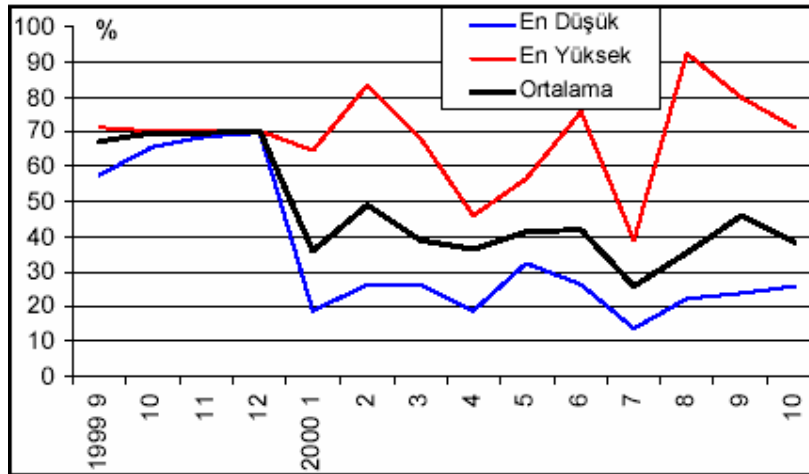
1990'larda gelişmekte olan ülke krizleri konusunda yapılan birçok çalışmada önceki bölümde de bahsedildiği gibi aşağıdaki değişkenler önemli kriz göstergeleri olarak görülmektedir (Uygur, 2001: 18):

- Kısa Vadeli Dış Borç / Döviz Rezervi
- Cari Açık / Döviz Rezervi
- Cari Açık / GSYİH
- Toplam veya Kısa Vadeli Dış Borç / İhracat

- Bankacılık Kesimi Açık Pozisyonu / Döviz Rezervi
- Banka Kredisi / Döviz Rezervi
- M2 / Döviz Rezervi
- Yerli Paranın değer Kazanması
- Sermaye Hareketinde Dalgalanma (Volatilite)
- Dış Borç Faizinde ve Risk Priminde Yükselme, Dalgalanma
- Kısa Vadeli İç Faizde Dalgalanma

(1) Bir ekonomide kısa vadeli faizler, o ekonomideki parasal istikrar ve dalgalanmanın yani para politikasının bir göstergesi olarak alınabilir. Türkiye’de döviz, faiz ve borsa bu anlamda üçlü bir entegre sistemi oluşturur. Kısa vadeli faiz oranları, IMF programının uygulanma süresi uzadıkça giderek daha büyük ölçüde dış kaynak girişine duyarlı hale gelmiştir. Dolayısıyla, bu kalemdeki belirsizlik potansiyeli ve riski de artmıştır. Nitekim, gecelik faizlerdeki dalgalanmanın büyüklüğü, yaklaşan krizi en açık biçimde haber vermiştir (Toprak, 2001: 863). Programın başlamasından sonra gecelik faizdeki dalgalanma Şekil 6’daki en düşük ve en yüksek faizden de anlaşılmaktadır. Faiz oranlarındaki dalgalanma önemli bir gösterge idi ve döviz giriş-çıkışına bağlı olarak çok yükselme gidebileceği ve ekonomiyi savurabileceği belli idi (Uygur,2001: 18).

Şekil 6’da da görüldüğü gibi faiz oranlarındaki dalgalanma Haziran ayından sonra önemli sıçramalar göstermiştir.

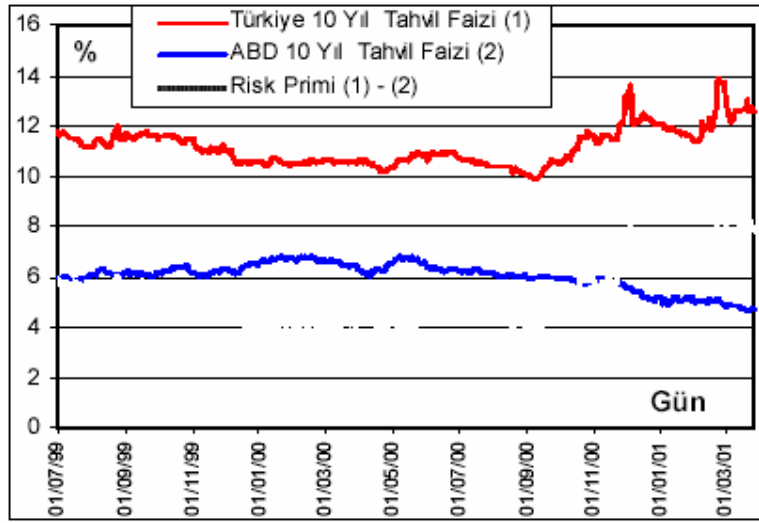
Şekil 6: Gecelik Faizde En Düşük, En Yüksek ve Ortalama Oranlar, %

Kaynak: Tablo 6

(2) Türkiye'nin yurt dışında işlem gören borçlanma tahvillerinin faizindeki aşırı dalgalanmalar da, 2000 yılı Eylül ayından itibaren dış borçlanmada ve dolayısıyla finansal piyasalarda bir gerginlik olduğunu açıkça göstermektedir.

Şekil 7'den de görüldüğü gibi, Türkiye tahvillerinin faizi programın 2000 yılında uygulamaya girmesi ile yaklaşık 1.5 puan düşmüş ancak Eylül ayından itibaren yeniden artmaya başlamıştır.

Şekil 7: 10 Yıl Vadeli Türkiye ve ABD Tahvillerinin İkincil Piyasa Faizleri (Getirileri) ve Türkiye İçin Risk Primi

Kaynak: Ercan, Uygur, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu, 22 Mart 2001, s.20.

(3) 2000 yılında Kısa Vadeli Dış Borç / Döviz Rezervi oranında da özellikle üçüncü çeyrekte önemli bir artış görülmüştür. Tablo 8'den görülebileceği gibi, 1999 sonunda 1.01 olan bu oran, 2000 sonunda 1.47 düzeyine çıkmıştır. .

Tablo 8: Kısa Vadeli Dış Borcun Döviz Rezervine Ve İhracata Oranı; Banka Açık Pozisyonunun Döviz Rezervine Oranı

Tarih	Kısa Vadeli Borç/Rezerv	Kısa vadeli Borç/İhracat	Açık Pozisyon/Rezerv
1999 4. Çeyrek	1,01	0,88	0,57
2000 1. Çeyrek	1,08	0,92	0,75
2. Çeyrek	1,02	0,90	0,78

3. Çeyrek	1,10	0,95	0,86
4. Çeyrek	1,47	1,06	?

Kaynak: Ercan, Uygur, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, 22 Mart 2001, s.21

(4) Tablo 8’de verilen Kısa Vadeli Dış Borç / İhracat oranında da önemli oranda bir bozulma görülmektedir. Bunda dış borçlardaki artış, ihracattaki azalma eğilimi önemli bir etkendir.

(5) 2000 yılında dikkat çeken bir diğer önemli gelişme Cari Açık / Döviz Rezervi ve Cari Açık / GSYİH oranlarında görülen bozulmadır. Döviz rezervi azalma, cari açık ta artma eğiliminde olunca, doğal olarak cari açığın döviz rezervine oranı da önemli bir artış göstermiştir (Toprak, 2001: 864). Tablo 9’un ilk sütununda görüldüğü gibi Türkiye’de Cari Açık / Döviz Rezervi oranı 1999 sonunda %5.9 düzeyindedir. Bu oran, 2000 Haziran ayında %27.7’ye, 2000 Aralık ayında ise %50’ye çıkmıştır.

Tablo 9: 12 Aylık Cari Açık / Döviz Rezervi, 12 Ay Sonra Beklenen Tefe Enflasyonu Ve 12 Ay Sonrası İçin Kur Sepeti(*)Artışı (%)

Ay	12 Aylık Cari Açık/Rezerv	12 Ay Sonra Beklenen TEFE Enflasyonu (%)	12 Ay Sonra Kur Sepeti Değişmesi (%)
1999 12	0,059	44,1	19,9
2000 1	0,102	37,5	18,5
2	0,152	38,6	17,1
3	0,215	38,0	15,7
4	0,229	36,3	14,8
5	0,267	35,3	13,8
6	0,277	34,9	12,8
7	0,286	33,0	12,3
8	0,335	34,0	11,8
9	0,336	32,2	11,4
10	0,392	30,5	11,2
11	0,467	29,9	11,0
12	0,497	29,9	10,9

2001 1		27,1	10,7
--------	--	------	------

Kaynak: Ercan, Uygur, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, 22 Mart 2001, s.21.

(*) 2001 Temmuz ayından itibaren bant içindeki merkezi kur sepeti alınmıştır.

(6) Cari Açık / GSYİH oranı 1999 sonunda %0.7 iken, 2000 Haziran ayında bu oranın %3.5’i hatta %4’ü aşacağı anlaşılmıştır. 2000 sonunda bu oran yaklaşık %4.9’a ulaşmıştır. Bu oran Türkiye için kritik bir eşik oluşturmaktadır. Bu konuda Dornbusch şöyle diyor: “Bir ülke parasının reel olarak değerlendirilmesinde ve cari işlem açığında hangi oranlar sürdürülebilir oranlardır, hangi oranlar krize davetiye çıkarır? Şunu diyebiliriz; paranın hızlı ve %25’i bulan reel değerlendirilmesi ve Cari Açık / GSYİH oranının %4’ü bulması bir ülkeyi kriz bakımından kırmızı bölgeye taşır. Dornbusch’un tanımına göre, Türkiye 2000 son baharından itibaren cari açık bakımından kırmızı bölgeye çoktan girmiştir ” (Uygur, 2001: 22).

(7) Ayarlanabilir sabit kur uygulaması nedeniyle TL, 2000 yılı boyunca döviz karşısında değer kazanmaya devam etmiştir. 2000 yılı için, TL TÜFE bazında yaklaşık % 14, TEFE bazında ise % 10 değer kazanmıştır. Dolayısıyla, ekonomisini düzlüğe çıkaracak bir program uygulayan bir ülkede, olması gerekenin tam tersi gelişmeler yaşanmıştır (Toprak, 2001:864).

(8) Tablo 8’in son sütunundan anlaşılacağı gibi, 2000 yılında bankacılık kesiminin döviz açık pozisyonu döviz rezervine göre hızla artmıştır. Bu gelişme, Asya ülkelerinde olduğu gibi, dış borç verenlerin sonbahardan itibaren tedirgin olmalarına neden olmuştur.

2.3.4.3. Kasım 2000 Krizinin Nedenleri

- **Devletin Hantal Yapısı:** Devletin hantal ve randımsız yapısını reforme etmek için hemen hemen hiçbir şey yapılmadı. Bu zaten zaman alacak ve zor bir yapısal reformdu. Ama bu alanda Türkiye’nin ilerleme kaydedeceğine dair ümit veren hiçbir işaret gözlenmedi. KİT’lerin büyük çoğunluğunun üst düzey yönetimine yapılan atamalarda profesyonel kalite ve dirayet gibi ölçütler yerine partili olmak, parti liderine veya devlet bakanına yakın ve sadık olmak gibi nitelikler eskiden olduğu gibi ön planda tutuluyordu.
- **Yolsuzluk ve Rüşvet:** Yolsuzluk ve rüşvetin kamu açıklarının oluşmasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Konuya ilişkin çok laf ediliyor fakat köklü

reformlara girişmekten kaçınılıyordu. Şeffaflık konusunda da ancak bir arpa boyu yol gidilmişti.

- **Özelleştirme:** Özelleştirme, 2000 yılında hızlı başlamıştı ve yılın ilk yarısında hedefler aşılmıştı. Ama sonra durakladı: Telekom özelleştirmesi-ki Türkiye'nin yapısal reformları gerçekten yapıp yapamayacağı konusunda simgesel bir önem kazanmıştı- polemik ve politik engellere takıldı. Bu; yabancı sermayenin, gelecek hakkında görüşünün olumsuz istikamette değişmesinde küçükte olsa bir rol oynadı. Nitekim söz konusu engellerin belirginleşmesinden kısa bir süre sonra Türkiye'den net sermaye çıkışı başlamıştı. Yabancılarla birlikte yerli sermaye de ülkeyi terk ediyordu.
- **Bankaların Açık Pozisyonları:** Bu tür bir sermaye çıkışının başladığına dair emareleri değerlendiren bankaların, sene sonunda açık pozisyon kapatma çabalarına ilişkin döviz çıkışı bu dinamiğin ve Kasım Krizinin oluşumunda çok önemli bir rol oynadı. Hükümet ise, Mart 2000 tarihinde yayınladığı, sene boyunca uygulamadığı fakat sene sonu itibariyle uyulmasını zorunlu tutacağına dair bir izlenim bıraktığı “bankaların açık pozisyonlarını sermaye tabanlarının %20'si ile sınırlayan kararnameyi”, Kasım ayındaki bu oluşumlar karşısında geri çekip zamana yayan bir biçimde düzenlememesi, bu bağlamda oluşan yangının hızla yayılmasına neden oldu (Çakman, Çakmak, 2001: 49-50). Sermayenin %20'si kadar olması gereken açık pozisyon limiti, 11-12 milyar dolar civarında sermaye tabanı olan bankacılık sistemi için 2,5 milyar doların altında bir sınır ifade etmektedir. Bunun üzerindeki pozisyon aşımı %100 munzam karşılığa tabidir (Keyder, 2001: 40). Beklenen açık pozisyon 2,5 milyar doların altındayken fiili açık 15 milyar doları aşmıştır (Toprak, 2001: 185).
- **Kamu Bankalarının Görev Zararları:** Ziraat, Halk ve Emlak Bankalarının durumu ve bunların yeniden yapılandırılması konusu önemliydi. Bu bankaların, “görev zararları” büyüktü ve istikrar programına rağmen küçülme eğilimi göstermiyordu. Piyasa faizinden düşük faizle sübvansiyon niteliğinde kredi vermelerin yanı sıra “görev zararlarının” önemli bir kısmı, bu bankalara Hazine'nin, “nakit dışı” adı altında piyasadaki geçerli faizin çok altında ve geçerli vadenin çok üstünde kağıt satmasından kaynaklanıyordu. Nakit dışı bu devlet tahvilleri, kamu borcunun ortalama vadesini azaltıyor ve durumun vahametini gizliyordu. Bu uygulama sayesinde, kağıt üzerinde “kamu borcu” ve “bütçe açığı” gerçekte olduğundan daha küçük gözüküyordu ama sadece kağıt üzerinde. Çünkü bu

bankaların görev zararları da kamu borcuydu. Söz konusu uygulama sadece kısa vadede günü kurtarmaya yarıyor, orta ve uzun vadede çözümün değil sorunun bir parçası oluyordu. Bunun böyle olduğu Kasım krizinde de, Şubat krizinde de tüm çıplaklığıyla ortaya çıktı ve bu bankaların durumu krizi körükleyen nedenler arasında yer aldı. Anlaşılan o ki, salt bankacılık sektöründeki hastalıklı yapı ve özellikle kamu bankalarının durumu nedeniyle er geç bir kriz ile karşılaşılacaktı (Çakman, Çakmak, 2001: 50-51).

- **Tüketici Kredilerindeki Artış:** Faiz hadlerinin hızla düşmesi iç talebi geniş ölçüde arttırmıştır. İç talep genişlemesi bankaların düşük faizlerle verdiği tüketici kredileriyle desteklenmiştir (Morgil, 2001: 613). Tüketici kredilerinde ki artış reel olarak %330 dolayında artmıştır. Bu denli yüksek tüketim, hele ithalattaki ciddi boyutlardaki artış, büyük cari açıklara neden olmuş, bu da gelişmelerin son derece kritik noktaya geldiğini göstermektedir (Toprak, 2001: 185).
- **Sterilizasyon ve Yerli Paranın Aşırı Değerlenmesi:** İstikrar programı çerçevesinde sabit kur politikası uygulandığı için enflasyon oranının ön görülen oranın üzerine çıkmasıyla TL reel olarak değer kazanmıştır. Bilindiği gibi 2000 yılı için öngörülen enflasyon oranı %25 iken gerçekleşen enflasyon oranı %38 olmuştur (Morgil, 2001, s. 613). Bu ortamda mevcut programın sürdürülebilmesi de ancak, döviz girişiyle mümkün olabilmektedir. Döviz girişi de dış borçlanma ile mümkün olduğu için programın sürdürülmesi pamuk ipliğine bağlı hale gelmiştir (Toprak, 2001, s. 185).
- **TL'nin Aşırı Değerlenmesi, Cari İşlem Açıkları ve Dış Piyasalarda Ülke Riskinin Artışı:** TL'nin beklenenin üzerinde reel değer kazanması, 2000 yılında %6,1 gibi yüksek düzeyde büyüme nedeniyle, %86'sı ara mal ve yatırım malından oluşan ithalat %23 artarken, ihracat artışı sadece %2,2 olarak gerçekleşmiştir. Hızla düşen faizler nedeniyle tüketici kredilerinin %330 artışı, bunun neden olduğu iç talep patlaması sonucu üretimin ihracat yerine iç tüketime yönelmesi, ihracattaki olumsuz gelişmelerin diğer bir nedeni olarak görülebilir. Euro/Dolar çapraz kurunda dolar lehine gelişme de ihracatın dolar değerini düşüren bir faktör olmuştur. Sonuçta 2000 yılı cari işlem açığı 9,8 milyar dolar olmuş. Bu da GSMH'nin %5'i seviyesine ulaşmıştır. Bu oran kritik kabul edilen sınırın oldukça üzerindedir (Keyder, 2001: 38-39). 2000 yılının son döneminde, cari açıktaki artışın hızlanması ve Euro piyasalarında ülke risk priminin yükselmesi aslında ciddi

sinyaller veriyordu. Türkiye'nin risk yayılımı Eylül ayından itibaren yükselmeye başlamıştır (Toprak, 2001: 186).

- **Yapısal Reformların Gecikmesi ve Azalan Dış Kaynak Girişi:** Yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı belirsizlik ortamının artması nedeniyle 2000 yılının ikinci yarısından itibaren dış kaynak girişi azalmaya başlamıştır.
- **Yabancı Kısa Vadeli Finansmana Bağımlılık:** Yabancı kısa vadeli finansmana bağımlılık yüksek düzeydedir. 2000 yılında net doğrudan yabancı sermaye cari işlemler açığının yaklaşık %1'ini oluştururken; portföy yatırımları ve diğer kısa vadeli sermaye akımları, cari açığın yaklaşık %52'sidir. Sermaye akımlarının aniden tersine dönmesi Türkiye'yi beklenmeyen şoklara maruz bırakmaktadır. Özellikle para krizlerinin başlıca nedeni bu hareketler olmaktadır (Toprak, 2001: 187). Yerli ve yabancı aktörlerin net sermaye hareketlerinin yön değiştirmesi yoluyla ekonomide taşıdığı negatif şokun büyüklüğü 23,4 milyar dolardır. Bu büyüklükler, finansal krizin oluşumuna sermaye hareketlerinin katkısını açıkça ortaya koyuyor. Sermaye hareketlerinde GSMH'nin %12'si dolaylarında bir yön değiştirmenin parasal büyüklüklerde faiz hadlerinde ve finansal sistemde yaratacağı şoklar açık olsa gerek (Boratav, 2001: 13).
- **Faiz Oranları ve Enflasyon:** %106'luk bir ortalamadan %36,4'lük bir ortalamaya, ilk aydan itibaren geçilmiş olması, enflasyonla mücadelede önemli sorunlar yarattı. Ertelenmiş tüketim istekleri hızla devreye girdi. Bankaların düşük faizlerle verdikleri bireysel kredilerin desteğiyle tasarruflar tüketime kaymaya başladı (Eğilmez, 2001: 8). Döviz, faiz ve borsanın yatırım aracı olarak çekiciliğini kaybetmesi tüketim eğilimini kamçıladi (Ongun, 2001: 4). Talebin canlı olması, petrol fiyatlarındaki öngörülenin üzerindeki artışlar, toptan eşya enflasyonu için iş dünyasının ve halkın enflasyon beklentisinin hedeflenen enflasyonun iki katı olması ve enflasyon bekleyişlerinin bir türlü kırılmaması nedeniyle enflasyondaki düşüş beklenen hızda olmadı. Yüksek seyreden enflasyon nedeniyle TL aşırı değerlendirildi, TL'deki aşırı değerlendirme ile birlikte ithalat arttı, ihracat azaldı. Bu da cari açıkta rekor düzeyde artışa neden oldu. Görüldüğü gibi ekonomik faktörlerin herhangi birindeki bir olumsuzluk diğer faktörlere yansımakta ve birbirini besleyen bu süreç finansal bir krizin oluşum şartlarını hazırlamaktadır.
- **Dar Tabanlı ve Yüksek Oranlı Vergiye Dayanan Yetersiz Kamu Gelirleri:** Kamu gelirlerinde temel sorun, yüksek vergi oranlarına rağmen vergi tabanının

yeterince yaygınlaştırılmaması nedeniyle, toplam vergi tahsilatının yetersiz kalması ve vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağılmasıdır. Bu yapı nedeniyle, bütçe açığının yüksek maliyetli iç borçlanmayla karşılanması, faiz giderlerinin bütçe içerisindeki payının hızla artırmıştır (Toprak, 2001: 192). Verimsiz kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanmaya çalışılması, bu aşamada da vergi gelirlerinin giderek kamu harcamalarını karşılama oranının düşmesi ülkemizi içinde bulunduğumuz sorunlu günlere taşımıştır. Ülkemizde uygulanan vergi gelirlerinde verimlilik analizleri yapılmamış, gelir beklentileri gerçekçi hesaplamalara dayandırılmamıştır (Seviğ, 2001: 794). Köklü bir vergi reformunun ve yerel idarelerdeki israfın önlenmesi ise programın bugüne kadar ele alınmamış ve eksik kalmış iki önemli yönüdür (Hiç, 2001: 521). 38 milyon seçmen bulunan ülkemizde 12 milyon civarında vergi mükellefinin bulunması durumun vahametini açıkça göstermektedir.

- **Deprem Yaratdığı Tahribatın Ekonomik Yapıya Yansıması:** 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinin, ekonomide yarattığı tahribatın boyutlarının ekonomik yapıya yansımasının bu döneme denk gelmesi de krizin ortaya çıkmasında rol oynamıştır (Berksoy, 2001: 2).

2.3.5. Şubat 2001 Krizi

Türkiye Kasım ayında dövize yönelen yoğun spekülasyon saldırıları (i) çok yüksek faiz ile, (ii) önemli döviz rezervi kayıplarıyla ve en önemlisi, (iii) 7.5 milyar dolar büyüklüğündeki ek IMF kredisi ile geri püskürtebilmiş ve döviz kuru çizelgesini yüksek bir maliyetle savunabilmişti. Ancak daha sonra olabilecek benzer bir saldırıya karşı savunma gücü büyük ölçüde azalmıştı.

Şubat krizinin çıkış nedenleri Kasım krizinden pek de farklı değildir. Hemen hemen aynı nedenlerle ekonomideki olumsuzluklar devam etmiş, sorunları çözmek için hükümet tarafından gerekli çabalar gösterilmemiştir: Yapısal reformlar durmuş, kamu bankalarının görev zararları daha yüksek boyutlara çıkmış, TMSF bünyesine alınan bankalar kamuya ekstra yük getirmiş, özelleştirme durmuş, yolsuzluk ve rüşvet olayları iş dünyasının ve bürokrasinin önünü tıkamış, bürokratlar önlerine gelen evrakları imzalamaktan kaçınmışlardır. Kasım 2000 krizinden sonra cari açığındaki artış sürmüş, TL'nin değer kazanması devam etmiştir.

Kasım 2000 krizinde IMF döviz kurunun bir bant içinde serbest bırakılmasını yani devalüasyon yapılmasını istemiş fakat politikacılar ve bürokrasi buna karşı çıkmıştı. Çünkü yapılacak bir devalüasyonla politikacıların ve bürokrasinin de kredibilite kaybı olacaktı.

Kasım krizi aşıldı derken, tam üç ay sonra 19 Şubat 2001'de Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışma ikinci bir spekülasyon saldırısını başlattı ve bu kez döviz krizi başladı. 21 Şubat'ta bankalar arası para piyasasında gecelik faiz %6200'e kadar çıktı ve ortalama %4018.6 oldu. 16 Şubatta 27.94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22.58 milyar dolara indi ve rezerv kaybı 5.36 milyar dolar oldu. Kasım krizinde dövize saldırı yabancılarla sınırlı kalmıştı, Şubat krizinde yerlilerin de, özellikle bankaların dövize saldırdığı görüldü. Dövize yapılan saldırıya dayanma gücü kalmayınca, TCMB 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıkladı. 19 Şubatta 1 doların piyasa satış kuru 686 500 iken, 23 Şubatta 920 000, 28 Şubatta 960 000 oldu, yani kur artışı on gün içinde %40'a ulaştı. Böylece Kasım ayında yara alan enflasyonu düşürme programının da sonu gelmiş oldu. Şubattaki artık bir döviz kriziydi ve ateşlenmesi farklı bir olayla da olabilirdi. Faizin neredeyse göklere çıkması dövize olan talebi engelleyemedi.

2.4. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMININ ANA HATLARI

Kasım 2000 krizi ile makro ekonomik istikrar sağlama hedefinden uzaklaşırken Şubat 2001 krizi ile de 2002 yılı sonuna kadar uygulanacağı taahhüt edilen sabit kur rejimi terk edilerek, IMF'in bilgisi dahilinde 22 Şubat gecesi dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bu durum uygulanmakta olan programın çökmesi anlamına gelmesine rağmen, bu program bütünü ile ortadan kaldırılarak yerine yeni bir anlaşma yapılması yoluna gidilmeyip, mevcut Stand-by Anlaşması'nın, ekonomik şartlara göre revize edilmesi yolu tercih edilmiştir.

Kriz karşısında Stand-by Anlaşması'na bağlı kalınarak yeni bir programa ihtiyaç hissedilmiş ve hazırlanan bu programa "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı verilmiştir.

14 Nisan'da açıklanan kararlara göre 2001 yılında toptan eşya fiyatları (TEFE) % 57.6, tüketici fiyatlarının da (TÜFE) % 52.5 artması öngörülmüştür. Enflasyonun yılın ikinci yarısından itibaren yavaşlatılarak önümüzdeki yıl aşağı çekilmesi, fiyat artışlarının 2002 yılında TEFE' DE %16.6'ya, TÜFE' DE ise %20'ye indirilmesi hedeflenmiştir. Kamu kesiminin bu yıl milli gelirin %5.1'i kadar faiz dışı fazla vermesi öngörülmüş, dalgalı kur dolayısıyla kur hedefi belirlenmezken, Türk Telekom'un yabancılara satılacak kısmının %50'nin altında tutulması kararlaştırılmıştır (www.tcmb.gov.tr, 25 Aralık 2003).

Yeni programın temel amacı yapısal reformların hızla gerçekleştirilmesi, enflasyonla mücadelede kararlılığın devam etmesi, sürdürülebilir bir büyüme oranının sağlanması ve gelir dağılımının iyileştirilmesidir. Bu temel hedefler çerçevesinde, mali piyasaların etkinliğinin artırılması, kamu finansman dengesinin düzeltilmesi, enflasyonla mücadele hedefine yönelik aktif para politikası uygulanması ve enflasyon hedeflemesine geçilmesi, makro hedeflerle uyumlu gelirler politikasının sürdürülmesi, kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve etkinliğin sağlanması, dış finansman imkanlarının da desteğiyle olumsuz borç dinamiğinin kırılması öngörülmüştür.

Öngörülen bu yapısal düzenlemeler kapsamında, mali sektörün yeniden yapılandırılmasına, devlette şeffaflığın artırılmasına ve kamu finansmanının güçlendirilmesine, ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılmasına, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapılması hedeflenmiştir (Temel,2001: 561).

Mali sektörle ilgili olarak bankacılık sektörü ile ilgili düzenlemeler ele alınmıştır. Bankaların birleştirilmesi, tasfiyesi, satışı, mali bünyelerinin kuvvetlendirilmesi ve TMSF bünyesine alınması gibi işlemler sayılabilir.

Devletin şeffaflığını artırıcı ve kamu finansmanını güçlendirici düzenlemeler çerçevesinde KİT'lerin ve kamu bankalarının görev zararlarının ortadan kaldırılması ve onlara bir daha zarar görevi verilmemesi, devletin borçlanma sisteminin yeniden düzenlenmesi ve bütçe içindeki ve dışındaki fonların tasfiye edilmesi sayılmaktadır.

Ekonomide rekabeti ve etkinliği artırıcı düzenlemeler çerçevesinde şeker, tütün, doğal gaz gibi kanunların çıkarılması sayılabilir.

Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik olarak iş güvencesi yasasının çıkarılması ve Ekonomik Sosyal Konseyin kurulması gösterilebilir.

Yeni ekonomik istikrar programının 2000 yılı başında uygulanmaya başlanan istikrar programından önemli ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar döviz kuru ve para politikalarında ortaya çıkmaktadır

Ekonomik programın uygulanması ve güven ortamını yeniden sağlanması ile beraber, ekonomideki daralma eğilimini tersine döneceği ve enflasyonun gerileyeceği düşünülmüştür. Döviz kurlarındaki gelişmelerle ekonomide oluşan rekabetçi seviyenin, ihracat ve turizm gelirlerini artıracığı, düşen faizlerin ise büyüme olumlu katkı yapacağı tahmin edilmiştir.

Programın uzun vadeli perspektifinde ise enflasyon sorununu çözmek,kamu dengesini iyileştirmek, ekonomide verimliliği artırarak sürdürülebilir bir büyüme performansı yakalamak, etkin bir devletyapısı içinde şeffaf ve katılımcı politikalar üretmek, eğitim-sağlık hizmetleri ile teknoloji ve sosyal içerikli harcamalara daha fazla kaynak ayırabilmek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırmak ve Avrupa Birliği'ne üyelik için gereken yasaları çıkarmak olarak hedeflenmiştir (Temel,2001:561).

2. 5. TEMEL GÖSTERGELERLE PROGRAMIN 2000,2001,2002,2003 ve 2004 YILI PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 10: Reel Ekonomi

REEL EKONOMİ	Birim	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
GSMH (TL)	Milyar YTL	125.596	179.480	275.032	356.681	428.9	483.8
GSMH (USD)	Milyar USD	201.3	148.2	180	239	301.5	360.0
GSMH (Kişi Başına USD)	USD	2948	2160	2584	3383	4172	4700
Büyüme	%	6,3	-9.4	7.8	5.9	9.9	5.5**

Kaynak: www.mahfiegilmez.nom.tr , 25 Aralık 2005

(*): Tahmin

(**): 9 Aylık gerçekleşme

2000 yılında ekonomi %6.3 büyümüş, kişi başına düşen milli gelir 2948 \$ olmuştur. Kriz nedeniyle 2001 yılında %9.4'lük bir küçülme yaşanmış ve kişi başına düşen milli gelir 2160 \$ seviyesine düşmüştür. 2002 yılında büyüme oranı %7.8, kişi başına düşen milli gelir de 2584 \$ olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyümeyle birlikte kişi başına milli gelirdeki artış eğilimi de devam etmektedir. Nitekim 2004 yılında kişi başına milli gelir 4172 \$ seviyesine ulaşmıştır. 2005 yılının ilk 9 ayında gerçekleşen

%5.5'lik büyüme ile birlikte kişi başına düşen gelirin 4700 \$ düzeylerine çıkacağı beklenmektedir.

Tablo 11: Enflasyon Oranları

FİYATLAR	Birim	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
TEFE (Yıl Sonu)	%	28.3	88.6	30.8	13.9	13.8	1.6
TÜFE (Yıl Sonu)	%	35.9	68.4	29.7	18.4	9.3	7.6

Kaynak: www.mahfiegilmez.nom.tr, 25 Aralık 2005

(*): Kasım Ayı

2000 yılında enflasyon, kur çıpasının yarattığı baskıyla TEFE' de %28,3, TÜFE' de %35,9 seviyelerine kadar gerilemiş, ancak kriz sonrasında devalüasyonun da etkisiyle artan maliyetlerin fiyatlara yansmasıyla 2001 yılında TEFE %88,6'ya, TÜFE de %68,4'e yükselmiştir. Enflasyonla mücadelede kararlılığın devam etmesi sonucunda enflasyon düşüş eğilimine geçmiştir. Bunda talep yetersizliğinin de etkisi yadsınamaz. 2005 yılı Kasım ayı sonu itibariyle TEFE %1.6, TÜFE % 7.6 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 12: Döviz Kuru, Hazine Faizi Ve İşsizlik Oranı

DÖVİZ KURU	Birim	2000	2001	2002	2003	2004	2005
YTL/\$ (Yıl Ortalaması)	YTL	0.627	1.231	1.513	1.500	1.446	1.354*
HAZİNE FAİZİ (Yıllık Bileşik Ort)	%	36.0	63.9	49.8	28.7	24.9	14.2*
İŞSİZLİK ORANI	%	6.6	8.4	10.3	10.5	10.3	9.4**

Kaynak: www.mahfiegilmez.nom.tr, 25 Aralık 2005.

(*): Aralık Sonu

(**): Ağustos Sonu

İstikrar programının uygulamaya konmasından sonra ekonomide esen iyimserlik rüzgarının da etkisiyle, 1999 yılı sonunda DİBS yıllık ortalama bileşik faizi %105,5'den %36'ya hızlı bir şekilde **inmiştir**. 2001 yılında yaşanan kriz ve istikrarsızlık nedeniyle bu oran tekrar yükselişe geçmiş ve %99,8'e tırmanmıştır. 2000 yılında

ekonominin büyümesi, yatırımlardaki artış neticesinde işsizlik oranı %6,6 olarak gerçekleşirken, 2001 yılında işsizlik oranı %8,5'e yükselmiştir. Hazine faizlerindeki düşüş eğilimi 2003,2004 ve 2005 yıllarında da devam etmiştir. Faiz oranlarındaki istikrarlı düşüş eğiliminde Kasım 2002 seçimiyle Türkiye'de uzun bir aradan sonra tek bir partinin iktidara gelmesinin sağladığı siyasal istikrar ortamının büyük bir payı vardır.

Tablo 13: Bütçe Dengesi

BÜTÇE	Birim	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
Bütçe Gelirleri	Milyar YTL	33.3	51.8	76.4	100.2	109.9	121.3
Bütçe Giderleri	Milyar YTL	46.6	80.4	115.5	140.1	140.2	126.7
Faiz Dışı Giderler	Milyar YTL	26.2	39.3	63.6	81.4	83.7	85.3
Faiz Giderleri	Milyar YTL	20.4	41.1	51.9	58.6	56.5	41.4
Bütçe Dengesi	Milyar YTL	-13.3	-28.6	-39.1	-39.8	-30.3	-5.4
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	Milyar YTL	7.1	12.5	12.8	18.8	26.2	36.0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi/GSMH	%	5.7	7.1	4.7	5.3	6.1	7.4
Nakit Dengesi	Milyar YTL	-12.6	-32.2	-34.4	-41.9	-30.4	-7.8

Kaynak: www.mahfigilmez.nom.tr, 25 Aralık 2005

(*): Ocak-Kasım Ayı Gerçekleşmeleri

2001 yılında bütçe 28,6 katrilyon açık vermiştir. Bu açık GSMH'nın %16'sına tekabül etmektedir. 2000 yılında bu oran %11 idi. 2001 yılında genel bütçe dengesinde bir bozulma olmasına rağmen temel gösterge kabul edilen faiz dışı bütçe dengesindeki

iyileşme devam etmektedir. 2000 yılında GSMH'nın %5.7'si olan bu oran, 2001 yılında %7.1 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe içerisinde faiz giderlerinin ağırlıkta olması nedeniyle bütçe temel işlevini yitirmiş, tam bir faiz bütçesi halini almıştır. Bütçe açığı 2003 yılından itibaren hızla azalmaya başlamıştır. 2005 yılı Kasım ayı itibariye 5.4 katrilyon gibi oldukça düşük bir düzeye inmiştir.

Tablo 14: Borç Göstergeleri

BORÇ GÖSTERGELERİ	Birim	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Brüt İç Borç Stoku	Milyar YTL	36.4	122.2	149.9	194.4	224.5	243.8*
Tahvil	Milyar TL	34.4	102.1	112.8	169.0	194.2	225.9*
Bono	Milyar TL	2.1	20.0	37.0	25.4	30.3	17.9*
Toplam Dış Borç Stoku	Milyar \$	118.6	113.7	130.2	145.3	161.8	161.8**
Orta Uzun Vadeli Dış Borçlar	Milyar \$	90.3	97.3	113.8	122.3	129.9	128.3**
Kısa Vadeli Dış Borçlar	Milyar \$	28.3	16.4	16.4	23.0	31.9	33.5**
Kamu Brüt Dış Borç Stoku	Milyar \$	53.0	59.8	71.8	76.9	76.8	71.5**
Kamu Toplam Brüt Borç Yüğü	%	55.4	110.9	94.5	86.8	77.0	70.0*

Kaynak: www.mahfi gilmez.nom.tr, 25 Aralık 2005

(*): Kasım Sonu

(**): II. Çeyrek

2000 yılında Kamu İç Borç Yüğü GSMH'nın %29'na denk gelirken, 2001 yılında Hazine'nin kamu bankaları görev zararları ve TMSF'na devredilen bankaların nakit ihtiyaçlarını karşılamak için verdiği bono ve tahviller nedeniyle bu oran GSMH'nın %67'sine çıkmıştır. Toplam Dış Borç Stoku hemen hemen aynı seviyedeysen, Kısa Vadeli Dış Borçlarda 12 milyar dolarlık bir azalma görülmüştür. Kamu Toplam Borç Yüğü GSMH'ya oranı ise 1999 ve 2000 yıllarında aynı seviyelerdeysen, bu oran 2001 yılında %98'e çıkmıştır. Oranın bu şekilde hızlı bir artış göstermesinde 2001 yılında yaşanan kriz nedeniyle GSMH'nın %9,4 azalmasının önemli bir payı vardır. Kamu Toplam Borç Yüğü giderek azalarak Maastricht Kriterleri seviyesine yaklaşmaktadır.

Tablo 15: Ödemeler Dengesi

ÖDEMELER DENGESİ	Birim	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
İhracat	Milyar \$	31.2	35.1	39.1	50.8	66.7	62.3
İthalat	Milyar \$	-53.5	-39.9	-47.8	-64.8	-60.6	-89.3
Dış Ticaret Dengesi	Milyar \$	-22.3	-4.8	-8.6	-13.9	-23.9	-27.0
Cari İşlemler Dengesi	Milyar \$	-9.8	3.3	-1.782	-6.808	-15.6	-17.1
Cari Denge/GSMH	%	-4.9	2.4	-1.0	-2.9	-5.2	-4.8

Kaynak: www.mahfiogilmez.nom.tr, 25 Aralık 2005.

(*): Ocak- Ekim Dönemi

2000 yılında Cari İşlemler Dengesi 9,8 milyar dolar açık vermişken, Şubat ayında yapılan devalüasyonun etkisiyle ihraç mallarının fiyatının ucuzlaması, ithal mallarının fiyatının pahalılaşmasının yarattığı etki ve ekonomideki daralmanın ithalat talebini kısmasıyla Cari İşlemler Dengesi 2001 yılında 3,3 milyar dolar fazla vermiştir. Cari işlemler Dengesi 2002 yılında tekrar açık vermeye başlamıştır. Cari İşlemler Dengesindeki açık giderek artmaktadır. İthalatımızdaki artışın süreklilik arz etmesinin nedeni YTL'nin yabancı paralara göre değerli olması ve üretim yapabilmek için ara ve yatırım mallarını ithal etme zorunluluğumuzdan kaynaklanmaktadır.

Tablo 16: Mevduat Toplamı, Kredi Stoku Ve Döviz Rezervleri

	Birim	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
MEVDUAT TOPLAMI	Milyar YTL	56.3	106.8	134.2	148.6	185.6	219.2
TL Mevduat	Milyar YTL	30.9	44.3	57.3	74.4	101.8	138.1
YP Mevduat	Milyar YTL	25.4	58.2	74.2	71.7	80.2	77.0
Bankalar arası Mevduat	Milyar YTL	8.3	4.3	2.7	2.5	3.5	4.1
KREDİ STOKU	Milyar YTL	27.8	34.7	34.7	50.5	81.6	119.3
Kredi/Mevduat Oranı	%	49.3	33.8	26.4	34.6	45.7	56.5
MB UA DÖVİZ REZERVLERİ	Milyar \$	21.6	18.7	26.7	32.2	36.0	46.9

Kaynak: www.mahfi gilmez.nom.tr, 25 Aralık 2005.

(*): Kasım Sonu

2000 yılında TL mevduatın Toplam Mevduata oranı %55, Yabancı Paranın ise %45 idi. 2001 yılında TL mevduatların oranı %46'ya düşerken, Yabancı Para mevduatların oranı %54'e çıkmıştır. Aslında Döviz Tevdiat Hesaplarında ciddi anlamda bir artış görülmemesine rağmen, mevduat yapısındaki bu bozulma yapılan devalüasyon nedeniyle dövizin değer kazanmasından kaynaklanmıştır. 2000 yılında Bankalar arası Mevduatın Toplam Mevduata oranı %14 iken, 2001 yılında bu oran %3 olarak gerçekleşmiştir. 2003 ve 2004 yıllarında da bu bozulma devam etmiş ve sırasıyla %2 ve %1.8 olarak gerçekleşmiştir. Aynı olumsuz trend Kredi/Mevduat oranında da görülmektedir. 2003 yılından itibaren Kredi/Mevduat oranındaki düşüş eğilimi tersine dönmüştür. 2001 yılında MB Döviz Rezervlerinde bir azalma olmasına rağmen, IMF'ten gelen krediler sayesinde rezervlerde bir artış gözlenmektedir. MB Döviz Rezervlerindeki istikrarlı artış eğilimi halen devam etmektedir.

SONUÇ

Türkiye Ekonomisi, 1946'dan bu yana sürekli olarak ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu krizlerin makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkisi bazen kısa sürede aşılmış bazen de uzun yıllar boyunca devam etmiştir. 1980 öncesi yaşanan krizlerin etkileri 1980 sonrasında yaşanan 5 Nisan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri kadar büyük olmamıştır.

24 Ocak Kararları yaşanan ekonomik sorunlara yeni bir yaklaşımın getirildiği bir dönemin başlangıcı olması, toplumsal yapıda neden olduğu etkiler itibariyle çeşitli platformlarda hala tartışılıyor olması ve ciddi anlamda kararlılıkla uygulanan ilk istikrar programı olması açısından Türkiye Ekonomi tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

24 Ocak 1980 istikrar kararlarında istikrarsızlığın asıl nedeni olarak talep fazlası görüldüğü için, alınan önlemlerin çoğu harcamaların kısılması ile ilgili olmuştur. Alınan bu önlemler sayesinde kısa vadede, fiyat istikrarının sağlanması, ekonomik büyümeye geçiş, ihracat artışı gibi olumlu gelişmelerden söz etmek mümkündür. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen birçok temel sorunun çözülmediğini; enflasyon ve ihracat konusunda sağlanan gelişmelerin geçici olduğunu, işsizliğin arttığını, gelir dağılımının bozulduğunu görmekteyiz.

24 Ocak Kararlarıyla ithal ikameci sanayileşmeden, ihracata yönelik bir kalkınma stratejisine geçilmiştir. Türkiye, 1980 yılından itibaren yurtiçi talebi düşürücü, ihracatçı sektörlerle kaynak aktarıcı bir kalkınma modelini uygulamaya koymasına rağmen dış ticaret ve cari işlemler bilançosundaki açıklar sorun olmaya devam etmiştir.

1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye yeni bir krize doğru hızla sürüklenmekte idi. Uygulanan yanlış ekonomi politikaları neticesinde piyasalarda denge adeta pamuk ipliğine bağlı hale gelmiştir. Ekonominin iç ve dış dengelerindeki hızlı bozulma ciddi bir programın geciktirilmeden uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. 5 Nisan 1994 tarihinde uygulamaya konulan 5 Nisan İstikrar Kararlarıyla enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracatı artırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı bir daha bozulmayacak bir temele oturtmak amaçlanmıştır.

5 Nisan Kararları Ortodoks tedbirlerin uygulandığı kısa süreli bir istikrar programıdır. 5 Nisan kararları çerçevesinde uygulanan ekonomi politikaları sonucu ekonomide ciddi anlamda küçülmüş, vergi gelirleri azalmış, istihdam kaybı yüksek düzeylere çıkmıştır. Yine bu programdan sonra enflasyon Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en

yüksek oranına ulaşmış, iç ve dış borç stoku yeniden yükselmeye başlamıştır. 1994 yılında sadece cari işlemler dengesinde bir başarı sağlanmıştır.

Türkiye, IMF ile 9 Aralık 1999'da yapılan stand-by anlaşması doğrultusunda 2000-2003 yıllarını kapsayan 3 yıllık bir ekonomik istikrar programını uygulamaya koymuştur. 9 Aralık 1999 İstikrar programının daha önce uygulanan diğer istikrar programlarından en önemli farkı, üretim ve istihdam kaybına yol açmaksızın enflasyonla etkin bir biçimde mücadele edilmesinin amaçlanmış olmasıdır. Enflasyon rakamlarının 3 yıl sonra kademeli olarak tek haneli rakama düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu programla Türkiye ilk defa döviz kuruna dayalı bir istikrar programı uygulamıştır.

Programın yapısal reformlar ayağında geç kalınması, cari işlemler dengesinin daha da bozulması, yapısal reformlara bağlı yabancı sermaye girişinde beklentilerin gerçekleşmemesi gibi faktörlerin birleşmesi ile birlikte İstikrar programının uygulanmaya başlanmasından bir yıl sonra Kasım 2000'de, Türkiye ekonomisi ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu kriz MB'nın piyasaya ek likidite sunması, rekor düzeyine çıkan faizler, IMF'nin verdiği 7.5 milyar dolarlık ek rezerv olanağı ve döviz piyasasına yapılan doğrudan müdahalelerle atlatılabilmektedir.

Türkiye, Kasım 2000 krizinin etkilerini henüz atlatmamışken üç ay sonra 2001 Şubat kriziyle yeniden sarsıldı. 2001 yılında ekonomi tarihi bir küçülme yaşarken işsizlik doruğa ulaştı, enflasyonla mücadele başarısızlıkla sonuçlandı, ödemeler dengesi rekor düzeyde açık verdi. Bütün bu olumsuzluklar sonucunda 9 Aralık 1999 istikrar programının uygulanmasına son verildi. 22 Şubat tarihinde döviz kuru çıpası terk edilerek dalgalı kur sistemine geçildi. Daha sonra Türkiye'yi her açıdan güçlendirmeyi ve kalkındırmayı amaçlayan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adı altında yeni istikrar kararları alındı.

İstikrar programının başarıya ulaşabilmesi için halkın buna inanması ve toplumun her kesiminin bunu desteklemesi gerekli ve önemli bir koşuldur. Gelişmekte olan ülkelerin daha önce uygulamaya koydukları istikrar programlarının başarısızlıkla sonuçlanması bu desteğin alınmasını güçleştirmekte ve uygulamaya konan istikrar programlarının etkinliğini azaltmaktadır.

İstikrar programlarından daha etkin sonuç alınabilmesi için program hazırlanırken teşhis doğru konulmalı, olaya sadece parasal açıdan bakılmamalı yapısal aksaklıklar da giderilmeye çalışılmalı, programın ücretliler ve tarım sektörü üzerine olan olumsuz etkileri toplumun diğer kesimlerince adil bir şekilde paylaşılmalı, toplumsal mutabakat sağlanmalıdır.

Türkiye bir günde kriz ortamına girmemiştir. Bu durum uzun bir sürecin ürünüdür. Bunda siyasetçisinden, işadamına, sendikacısından, esnafına kadar toplumun her kesiminin büyük bir sorumluluğu vardır. Bu sorunluluk payları bu kesimler arasında değişik oranlarda dağılmaktadır.

Bu krizlerin ortaya çıkmasından en az bizim kadar IMF'ye başvuran bütün ülkeleri aynı acı reçeteyi içmeye zorlayan IMF'nin de payı vardır. Sabit döviz kurunun sakıncaları bilinmesine ve bu politikayı uygulayan bütün ülkelerde başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen IMF'nin bizi buna zorlaması düşündürücüdür. Aynı şekilde, sosyo-ekonomik yapımızı dikkate almadan uzun vadeye yayılması halinde hem bu şekilde bir dirençle karşılaşılmadan hem de daha etkin sonuçların alınması olası olan reformların çok kısa bir zaman dilimine sıkıştırılması, reformlar toplumsal ve siyasal dirençle engellenmeye çalışılınca, kredi dilimi ödemelerini erteleyerek piyasalarda spekülasyonların oluşmasına ve piyasaların kaos ortamına girmesine neden olması IMF'nin ihmalinden ve sorumsuzluğundan kaynaklanmaktadır.

Türkiye, geçmişte yaşadığı ekonomik krizlerden alınan sonuçları dikkate alarak, uyguladığı istikrar politikalarını yeniden gözden geçirmek zorundadır. Kriz yaratabilecek yanlış politikalardan kaçınmak gereği artık benimsenmelidir. Başarılı bir istikrar programı çerçevesinde iç ve dış dengeler kurulduktan sonra, devletin sosyo-ekonomik işlevinin de yeniden tanımlanması ve kamu kesiminin buna göre yapılandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla uygulanan programların başarısı ve devamlılığı için ekonomik istikrarın yanında politik istikrarın tesisi de gerekmektedir.

Türkiye 90'lı yıllardan itibaren başlayan yolsuzluğu, adaletsizliği, iyi yönetilememesini ve verimsiz yapıyı çok ağır bedellerle ödemiştir. Yaşadığımız bu krizlerden dersler çıkarıp ülkeyi düzlüğe çıkarabilmek için içinde bulunduğumuz şartların iyi değerlendirilmesi, bunların bir daha yaşanmaması için gereken önlemlerin alınıp, derhal uygulamaya konulması gerekmektedir. Yoksa bir şeyler yapmak için çok geç olabilir.

KAYNAKLAR

Agenor, Pierre.-Richard, Jagdeep S. Bhandari; Robert P. Flood, "Speculative Attacks and Models of Balance of Payments Crises", IMF Staff Papers, 39/2, 1992, pp. 357-394,

(<http://www.netec.mcc.ac.uk/WoPEc/data/Papers/nbrnberwo3919.html>), erişim tarihi: 13.09.2004.

Akdiş, Muhammet, Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

Akalın, Güneri, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına Genel Bir Bakış", Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7, Sayı: 41, s. 602-609.

Aktan, Coşkun Can, Şen Hüseyin " Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri" Yeni Türkiye Dergisi, Kasım- Aralık 2001, Cilt :2, Yıl :7, Sayı: 42, s.1225-1230.

Alpago, Hasan, IMF Türkiye İlişkileri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

Altan, Mikail, Bezirci, Muhammet ," Ekonomik Krizlerin KOBİ'ler Üzerine Etkisi: Karaman Örneği, 2001",

(<http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/ekonomi/OAKDocs/OAK-T34.pdf>), erişim tarihi: 05.08.2003.

Aren, Sadun, İstihdam Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları, Ankara 1992.

Bahçeci, Sema, "Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve Türkiye Deneyimi", DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997.

Başoğlu, Ufuk, "Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı, 2001",

(<http://www.econturk.org/turkiye.htm>),

erişim tarihi: 15.07.2004.

Berksoy, Taner, IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Savaş Yayınları, Ankara, Aralık 1982.

Berksoy, Taner, "Program Felsefe İtibariyle Doğru", www.active-finans.com , 10 Ocak 2004.

Boratav, Korkut, "2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", İşletme-İktisat Finans Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 186, Eylül 2001, s. 7-16.

Blejer, M.I., Cheasty, A., "Some Lessons From Heterodoks Stabilization Programs" Finance-Development, Vol:25, No:3, September 1998.

Celasun, Merih," 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme", www.econ.utah.edu.tr/ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf

Cin, M. Fatih, Yalçın B. Köksel ve Doğru M. Kemal, “ Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme” İstanbul Üni. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:23-24, Ekim-Mart 2001.

Çakman, Kemal, Çakmak, Umut, “Krizin Oluşumu Üzerine Yorumlar ve Prognoz”, İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 185, Ağustos 2001, s. 48-69.

Çakman, Kemal, Çapan D., “On Stabilization And Liberalization Policies With References To Arjantian And Israeli Experience” Yapı Kredi Ekonomik Review, Vol:4, January 1991

Çelebi, Işın, Dışa Açık Büyüme ve Türkiye, E Yay. İstanbul, 1991

Delice, Güven,” Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, Erciyes Üni. İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:20, Ocak-Haziran, s.57-81, 2003.

Demir, Gülten, Asya Krizi ve IMF, Der Yayınları: 260, İstanbul, 1999

Demir, Osman,”2000 Yılı Sonunda Yaşanan Finansal Kriz ve Uygulan İstikrar Programı Üzerine Düşünceler”, İktisat, işletme ve Finans Dergisi, Yıl:16, Sayı:184, Temmuz 2001

Dornbusch, Rudiger “ Lessons From Experiences with High Inflation” The world Bank Economic Review, Vol:6, No:1, 1992

Demirer, Aydın, “İstikrar, Yapısal Uyum ve Yoksulluk”, İktisat Dergisi, Mart 1994.

Dumrul, Cüneyt,” Para Krizleri Ve Bu Krizlerin Tahmin Edilebilirliği: Teori Ve Uygulama”, Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Eğilmez, Mahfi, IMF, Dünya Bankası ve Türkiye, Creative Yayıncılık, İstanbul 1997.

Eğilmez, Mahfi, “Kasım 2000 Krizi Üzerine”, www.ntvmsnbc.com , 10 Mart 2003

Eichengreen, Barry, Andrew K. Rose, Charles Wyplosz, “Contagious Currency Crises”, NBER Working Papers, No. 5681, 1996,

(<http://netec.mcc.ac.uk/WoPEc/data/Papers/nbrnberwo5681.html>), erişim tarihi: 02.07.2003.

Erçel, Gazi, “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, T.C.M.B Yayını, Ankara 1999.

Erdinç, Yaşar, “Kriz Dinamikleri ve Yapıcı Yıkım”, Yeni Türkiye Dergisi , Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41 , s. 692-700.

Erdost, Cevdet, IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Savaş Yayınları, Ankara, Aralık 1982.

Eren, Aslan, Süslü, Bora, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiyede Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 2001, Sayı:41, Yıl:7, s. 662-674.

Eren, Ceyda, Öncü Göstergeler Yaklaşımıyla Türkiye’de 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ve Sonrasının Değerlendirilmesi, Eskişehir, 2003

Esquivel G., Larrain F.”Explaining Currency Crisis” Finance and Development, June,1998
Flood, Robert, Nancy Marion, “Perspectives on the Recent Currency Crisis Literature”,
IMF Working Paper, WP/98/130, 1998,
(<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp98130.pdf>.)

erişim tarihi: 04.07.2003.

Frankel, Jeffrey A., Andrew K. Rose; “Currency Crashes in Emerging Markets: An
Empirical Treatment,” Journal of International Economics, Vol. 41 (November), 1996, pp.
351-366

(<http://www.haas.berkeley.edu/~arose/ccrash/pdf>.), erişim tarihi: 15.08.2003.

Esen, Oğuz, “Heterodoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama”, ODTÜ Gelişme
Dergisi, Cilt:16, No.3/4, 1989, s.33-63.

Gökçen, Ahmet, “İstikrar Tedbirleri ve Ekonomik Kriz”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-
Ekim2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s.587-601.

Güloğlu, Bülent, “İstikrar Programından İstikrarsızlığa: Kasım 2000 ve Şubat 2001
Krizleri”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41 , s. 524-530.

HİÇ, Mükerrrem, “Ekonomik Kriz Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler”, Yeni Türkiye
Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 518-523.

Kaminsky, Graciela, Saul Lizondo ve Carmen M. Reinhart, “Leading Indicators of
Currency Crises”, IMF Staff Papers, 1997.

(http://www.econ.worldbank.org/files/11594_wps1852.pdf),

erişim tarihi: 09.10.2004

Karluk, Rıdvan, Küreselleşen Dünyada Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, Altın
Kitaplar Yayınevi, Eskişehir, 1995.

Kaya, Hasan, “Ekonomik Kriz ve Çıkış Yolları”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001,
Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 542-554.

Kazgan, Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul 1985.

Kazgan, Gülten, Yeni Ekonomik Düzen’de Türkiye’nin Yeri, Altın Kitaplar
Yayınevi,İstanbul, Ağustos 1994.

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan , Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul,
Eylül 2003.

Keyder, Nur, “Türkiye’de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları”, İktisat-İşletme ve
Finans Dergisi, Mayıs 1998, s. 37-53.

Kibritçioğlu, Aykut, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1696-2001”, Yeni
Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41,s. 174-182

Kibritçiöglü, Bengi, Bulent Köse, Gamze Uğur, “A Leading Indicator Approach to the Predictability of Currency Crises: The Case of Turkey”, General Directorate of Economic Research the Undersecretariat of Treasury, Ankara, 1999,

(<http://www.hazine.gov.tr/makaleler/bengi.pdf>)

erişim tarihi: 05.02.2004

Köksel, Bilge, “Heterodoks İstikrar Programları ve İsrail Deneyimi”, İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Mayıs 1998, s. 38-51.

Krugman, Paul, “Currency Crisis”, NBER Conference, 1997,

(<http://www.web.mit.edu/krugman/www/crises.html>),

erişim tarihi: 10.5.2004.

Matthieu Bussiere ve Marcel Fratzscher, “Towards a New Early Warning System of Financial Crises” European Central Bank Working Paper Series, No:145 (May 2002)

Morgil, Orhan, “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 610-617.

Oktar, Suat, “Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları”, Banka ve Ekonomik Yorum Dergisi, Temmuz 1994, s. 35-44.

Onder, İzzettin, “Ekonomik Kriz” Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s.45-55.

Olgun, Hasan, “Kasım, Şubat Krizleri ve Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 626-634.

Ongun, Tuba, “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Dergisi, Şubat 2001, s. 1-13.

Orhan, Osman Z., Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, Nisan 1995.

Özer, Mehmet, Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar, Anadolu Üni. Yay. No:1096, 1999.

Ozgüven, Ali, “İktisadi Krizler” Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 56-63.

Özkan F. Gülçin “Currency and Financial Crises in Turkey 2000-2001: Bad Fundamentals or Bad Luck” http://www.york.ac.uk/depts/econ/res/indiv/ozkang_paper12.pdf (01.07.2003)

Parasız, İlker, Ekonomi Politikası, Ekonomi El Kitabı iç., Okan Yay. İstanbul, 1986.

Parasız, İlker, Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan Kararları, Ezgi Yayınları, Bursa, 1995.

- Parasız İlker, Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa,1997.
- Roiser, Bernard, İktisadi Kriz Kuramları, Çev.: Nurhan Yentürk, İletişim Yay., Ocak 1991.
- Salant, W. Stephen; S.; Dale W. Henderson,” Market Anticipations of Government Policies and the Price of Gold”, Journal of Political Economy, Vol. 86, Issue : 4, 1978, pp.627-648.
- Savran, Sungur, Kriz nedir? Petrol iş Yıllığı, Petrol iş Yayınları, Yayın No:33, Ankara, 1992
- Savaş, Vural, Politik İktisat, İstanbul, 1986
- Seviğ, Veysi, “ Ekonomik Krize Neden Olan Kamusal Karar Eksikliği-Yetersiz Vergileme, Aşırı Harcama Eğilimleri”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 785-797.
- Serin, Vildan, İktisat Politikası, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.
- Seyidoğlu, Halil, Uluslar arası İktisat, Güzem Yayınları, İstanbul 1999.
- Şahin, Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, Mart 2002.
- Temel, Adil, “Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2001, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 559-569.
- Toprak, Metin, Küreselleşme ve Kriz, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.
- Toprak, Metin, “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, Yeni Türkiye Dergisi, Kasım-Aralık 2001, Cilt:2, Yıl:7 Sayı: 42, s. 1423-1479.
- Uygur, Ercan, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, 22 Mart 2001, (Tartışma Metni).
- Uygur, Ercan, “Türkiye Ekonomisinde 5 Nisan Kararları, Öncesi ve Muhtemel Sorunlar”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XVIII, Sayı 169. 1994
- Üçer Murat, Caroline Van Rijckeghem ve Reha Yolalan “Leading Indicators of Currency Crises: A Brief Literature Survey and an Application to Turkey” Yapı Kredi Economic Review, Volume:9. No:2, December 1998.
- Yay, Turan Gülsün Yay ve Ensar Yılmaz, Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Eylül 2001.
- Yay, Gülsün Gürkan,”Enflasyonu Düşürme Politikalarının Maliyetleri:Teori, Uygulama ve Türkiye”, İktisat, işletme ve Finans Dergisi, Yıl:16, sayı:184 Temmuz 2001.
- Yay, Gülsün Gürkan, “ 1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, Kasım-Aralık 2001, Cilt:2, Yıl:7, Sayı 45, s. 1234-1248.
- Yeldan, Erinç, “Uluslar arası Sermaye Hareketleri ve Krizin Yapısal Dayanakları”, <http://www.bianet.org/diger/tartisma1961.htm> erişim tarihi :26.04.2004

Yeldan, Erinç, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, 2001, Ankara.

Yıldırım, Oğuz, Kura Dayalı İstikrar Politikalarının Etkinliği 1990-2000 Türkiye Örneği, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1442, Eskişehir 2003.

Varlık, Cemil, “İkiz Krizler: Para Krizleri İle Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:13, Sayı 42-43, Kış -İlkbahar 2002, s. 159-180.

ÖZET

Bu çalışmada, ekonomik kriz ve türleri, finansal krizler ve finansal kriz modelleri incelenmiştir. Daha sonra istikrar politikalarından bahsedilmiş ve farklı kuramsal yaklaşımlarla istikrar politikaları incelendikten sonra istikrar politikalarının amaçları ve araçlarına değinilmiştir.

Son olarak 1980 sonrasında günümüze kadar olan zaman içerisindeki ekonomik krizlere değinilmiş ve sonra uygulanan istikrar programlarının makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

ABSTRACT

In this thesis, economic crisis and its types, financial crisis and financial crisis models are examined. Then, stability programs are mentioned and after the examination of stability policies according to different theoretical approaches, the aims and goals of stability policies are mentioned.. Then the economic crisis that happened after 1980 are mentioned and the effects of the stability programs, which are practiced, over the macro economic variables are stated in detail.